

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

Gintarė VAITONYTĖ

**HENRIO PARLANDO KŪRYBA:
HELSINKIO IR KAUNO KODAI**

Daktaro disertacija
Humanitariniai mokslai, filologija (04H)

Kaunas, 2017

UDK 821.113.6(480)(091)

Va-127

Mokslo disertacija rengta 2011–2017 m. Vytauto Didžiojo universitete, kuriam kartu su Klaipėdos universitetu, Šiaulių universitetu ir Lietuvių kalbos institutu doktorantūros teisė suteikta Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro 2011 m. birželio 21 d. įsakymu Nr. V-1124.

Disertacija ginama Vytauto Didžiojo universiteto, Klaipėdos universiteto, Šiaulių universiteto ir Lietuvių kalbos instituto Filologijos mokslo krypties taryboje.

Mokslinė vadovė: doc. dr. Aurelija Mykolaitytė (Vytauto Didžiojo universitetas, humanitariniai mokslai, filologija, 04H).

ISBN 978-609-467-266-8

TURINYS

Įvadas	4
1. Kultūros kontekstų sąveika	11
1.1. Semiotinė perspektyva: savo ir kito skirtumai.....	13
1.2. Antropologinė perspektyva: skirtingi mąstymo modusai	16
1.3. Baltijos kultūros erdvės tyrimų apžvalga	18
2. Henrio Parlando kūrybos kontekstai	26
2.1. H. Parlandas avangardistiniuose literatūros sąjūdžiuose	30
2.2. H. Parlando kūrybos recepcija Lietuvoje.....	42
3. Kultūros kodų raiška H. Parlando kūryboje	53
3.1. Helsinkio tekstas: savivokos pastangos	54
3.1.1. Suomijos literatūros tyrinėjimai straipsniuose.....	55
3.1.2. Subjekto savivoka: filosofas, bohemos (kultūros) atstovas, miesto žmogus.....	59
3.1.3. Naratorius miesto akivaizdoje	66
3.1.4. Miesto atmintis romane „Sudužo“	69
3.1.4.1. Helsinkio žemėlapis (protagonistas urbanistas).....	71
3.1.4.2. Fotografija kaip mėginimas išsaugoti Helsinkio atmintį	73
3.2. Kauno tekstas: daugialypio miesto kodai	75
3.2.1. Skirtingų kultūrų ženklai straipsniuose ir užrašuose	76
3.2.1.1. Lietuvių kultūros pažinimas užrašuose apie lietuvių literatūros istoriją, laiškuose ir straipsnyje „Kaunas“	82
3.2.1.2. Liudijimai apie asmenybes: laiškai.....	88
3.2.2. Miesto erdvė poezijoje.....	90
3.2.2.1. Antinomiškas Kaunas: subjekto prieštarumas eilėraštyje „Pavasaris Kaune“ ir eilėraštyje proza „Leidžiuos miesto link“	91
3.2.2.2. Kosmopolitiškasis Kaunas: skirtingų tautybių susidūrimas eilėraščiuose „Žydų teatras Kaune“ ir „Prie Nežinomo kareivio kapo“	94
3.2.3. Užmaršties erdvė novelėje „De reder sig utan dig“	98
Išvados	102
Šaltiniai	105
Literatūra	107
Disertacijos tema publikuoti moksliniai darbai	112
Disertacijos tema paskelbti pranešimai konferencijose	112
Stažuotės disertacijos medžiagai rinkti ir žinioms gilinti	113
Priedas Nr. 1 Leidinio „Quosego“ viršeliai	115
Priedas Nr. 2 H. Parlando užrašai-schema apie lietuvių literatūrą	116

IVADAS

Kultūra – tai nuolat susiduriančių, naujai besiformuojančių tekstų, dalyvaujančių tarpkultūrinės komunikacijos akte, visuma. Rašytojo modernisto Henrio Parlando¹ (1908–1930) tekstai savitai koduoja skirtingų miestų – Helsinkio ir Kauno – prasmes. Pats rašytojas – vienas iš ryškiausių modernizmo atstovų, įėjęs į literatūros istoriją kaip Suomijos švedų modernizmo sąjūdžio, susibūrusio apie leidinį „Quosego“, narys,² kurio tekstai, rašyti Suomijoje ir Lietuvoje, atskleidžia autoriaus buvimą nuolatinėje kultūrų kolizijoje.³

Kūrybinis H. Parlando kelias prasidėjo 1925 m. Suomijoje. Rašytojas mokėsi humanitarinės pakraipos švedų mokykloje. Jis buvo skatinamas rašyti prozos tekstus, bet daugiau pasinėrė į poeziją. Baigęs mokyklą H. Parlandas įstojo į Helsinkio universiteto Teisės fakultetą, tačiau, susipažinęs su tuo metu ryškia literato Gunaro Björlingo⁴ asmenybe, nusprendė atsidėti tik kūrybai: kūrė esė, eilėraščius (švedų kalba). 1928 m., kai su G. Björlingu priešakyje susibūrė Suomijos švedų modernistinis sąjūdis „Quosego“, H. Parlandas pirmajame leidinio „Quosego. Tidskrift for ny generation“ (liet. „Quosego. Žurnalas naujai kartai“) numeryje debiutavo eilėrašciais „Dikter?“ (liet. „Eilės?“) ir dviem esė: „Sakernas uppor“ (liet. „Daiktų maištas“) ir „Reklamluff“ (liet. „Reklamos niekalas“). Tuo laiku H. Parlandas taip pat ruošė pirmąjį (ir vienintelį paties autoriaus sudėtą) poezijos rinkinį, pasirodžiusį 1929 m. – „Idealrealization“ (liet. „Idealų išpardavimas“).

Rašytojo motinos Marios Sesemann ir tėvo Oswaldo Parlando manymu, sūnus pernelyg įniko į bohemos gyvenimą, todėl buvo priimtas sprendimas išsiųsti jį toliau nuo draugų pas M. Sesemann brolių – Kaune, Lietuvos universitete, profesoriavusį filosofą Vasilių Sesemanną. Kai 1929 m. H. Parlandas atvyko pas dėdę, jo rašymo ir kultūrinė veikla ne tik kad nesusilpnėjo, bet dar labiau prasipletė: profesoriaus dėka H. Parlandas pažino tokius eruditus kaip Levas Karsavinas, Mstislavas Dobužinskis, bendravo su lietuvių rašytojais Henriku Blazu, Broniumi Raila, Antanu Venclova. Dėdė taip pat H. Parlandą supažindino su baletu šokėja Vera Sotnikova (vėliau ištekėjusia už poeto Henriko Radausko), kurios indėlis lietuvių kalbos suvokimui,

¹ Visas rašytojo vardas – Henris Georgas Viliamas Parlandas (Henry George William Parland).

² Zilliacus C. 2000: Poesi i sak. *Finlandsvenska litteraturhistoria. Andra del: 1900-talet. Uppslagsdel.* Helsingfors, Stockholm: Svenska litteratursällskapet i Finland, Atlantis, p. 103.

³ H. Parlandas gimė tuometiniame Vyborge, mišrioje, ne suomiškoje šeimoje (tėvai turėjo Pabaltijos vokiečių, švedų, anglų kraujo), vaikystę praleido Peterburge (kai kurie šaltiniai teigia, kad H. Parlandas gyveno ir Kijeve dab., Ukrainos teritorijoje), o paauglystę – Suomijoje, Helsinkyje (gyveno Helsinkio Grankuloje, priemiestyje, nors itin daug laiko praleisdavo pačiame Helsinkio centre). Paskutiniuosius pusantrų savo gyvenimo metų (beje, itin kūrybingų), rašytojas praleido Lietuvoje, Kaune (gyveno netoli miesto centro, o darbovietė, susibūrimų ir pramogų vietos taip pat buvo laikinosios sostinės centras), kuriame susipažino ne tik su lietuvių, bet ir su Lietuvos žydu, rusų, per savo draugę Verą Sotnikovą – ir prancūzų kultūra.

⁴ Gunnaras Björlingas (1887–1960) – Suomijos švedų rašytojas modernistas, debiutavęs eilėraščių proza rinkiniu „Vilande dag“ (liet. „Auštanti diena“). Išleido 20 poezijos knygu, savo poeziją vadino „dada – universalizmu“.

prancūzų rašytojų estetinių nuojautų pajautimui paliudytas H. Parlando laiškuose namiškiams, V. Sotnikovos laiške. V. Sesemannas, gilindamasis į meno estetikos suvokimą,⁵ nejučiomis plėtė ir H. Parlando pažinimo, kūrybos akiračius.⁶ Gyvendamas Lietuvoje H. Parlandas toliau kūrė prozą, poeziją, rašė straipsnius lietuviams apie Suomijos kultūrą, o suomiams ir švedams – straipsnius apie Lietuvos kultūros reiškinius. Lietuvoje H. Parlandas pradėjo rašyti pirmąjį romaną „Sönder“ (liet. „Sudužo“), kurio dėl staigios mirties nuo skarlatinės pabaigti nespėjo. Romanas turi pradžią, dėstymą ir pabaigą, tačiau yra duomenų, kad H. Parlandas šį romaną dar ketino taisyti. Po H. Parlando mirties praėjus dvejiems metams, 1932 m., rašytojo poeziją ir prozą rinkinyje „Återsken“ (liet. „Atspindys“) išleido tėvas O. Parlandas (šis rinkinys, kuriame buvo ir romanas, išleistas bendradarbiaujant kartu su H. Parlando bendražygiais *quosegičiais* jų sumanymu – G. Björlingu ir Rabbe Eckelliu; pastarasis rinkinyje parašė įvadą apie H. Parlando kūrybą). Vėliau, rašytojo brolio, taip pat rašytojo Oscaro Parlando dėka, pasirodė dar 3 rinkiniai: 1964 m. poezija – rinkinyje „Hamlet sade det vackrare“ (liet. „Hamletas tai pasakė gražiau“), 1966 m. proza – rinkinyje „Den stora Dagenefter“ (liet. „Didžioji diena po“), 1970 m. – straipsnių ir esė rinkinys „Säg inte annat“ (liet. „Nesakyk kitaip“).

H. Parlando kūryba, pasak literatūrologo Giedriaus Viliūno, yra svarbi ne tik suomiams ir švedams, bet ir lietuviams: jo tekstuose atsispindi „tarptautinis ar net kosmopolitiškas lietuviškojo avangardizmo matmuo“.⁷ Kaip teigia G. Viliūnas, būtent to meto Kaune susipina penkių ar šešių tautų menininkų bei intelektualų įžvalgos (pasireiškia prancūzų, rusų, vokiečių moderniosios literatūros bangos).⁸ Literatūrologas mano, kad H. Parlando Suomijoje galbūt nebūtų pasiekęs Marcelis Proustas, Andre Gide (prancūzų klasikai) bei rusų formalizmas, kinematografiniai eksperimentai.

Europos šalyse H. Parlando tekstai iš naujo atrasti ir sulaukė kritikų dėmesio tuomet, kai švedų literatūrologas Peras Stamas ėmėsi rekonstruoti H. Parlando romaną „Sönder“ (toliau tekste vadinsime „Sudužo“, nes romanas yra išverstas į lietuvių kalbą) ir 2005 m. jį, parengtą pagal rankraščius, išleido.

Nuo 2005 m. romaną imta versti į anglų, prancūzų, rusų, vokiečių, lietuvių kalbas. Didesnio susidomėjimo sulaukė ir kiti autoriaus tekstai: 2007 m. Amerikoje išleistas H. Parlando eilėraščių rinkinio „Idealrealization“ vertimas į anglų kalbą, kuriame šalia vertimo pateikiami ir švedų kalba rašyti originalūs tekstai, 2011 m. Suomijoje išleistas H. Parlando novelių rinkinys „Khimaira“ (liet. „Chimera“) pagal to paties pavadinimo švedų kalba H.

⁵ 1940 m. baigta V. Sesemann knyga „Meno estetika“ buvo ilgų metų rezultatas.

⁶ H. Parlando straipsniuose galima rasti samprotavimų apie filosofus, kalbančius apie meno estetiką.

⁷ Viliūnas G. 1998: Įvadas. Stam. P. Henris Parlandas Lietuvoje. *Metai* 10, p. 123.

⁸ Ten pat, p. 123.

Parlando novelę. Šių knygų įvaduose galima kiek plačiau, tačiau gana epizodiškai susipažinti su H. Parlando biografija ir bibliografija.

Tyrimo problema: disertacijoje pirmą kartą, remiantis H. Parlando literatūriniu palikimu, straipsniais ir laiškais, atskleidžiami modernisto, nekanoninio suomių, švedų rašytojo įprasminti Kauno ir Helsinkio tekstai. Disertacija siekiama išsiaiškinti, kaip H. Parlando kūryba tampa suomių, švedų ir lietuvių kultūrų savastimi, kaip sąveikaudamos kultūros inspuruoja naujas prasmes bei kokie Helsinkio ir Kauno tekstai yra sukuriami.

Moksliniame darbe keliami hipotezė – tarpkultūrinėje aplinkoje susiformavusioje avangardistinėje H. Parlando kūryboje išryškėja Helsinkio ir Kauno tekstai, atskleidžiantys įtampą tarp *savo* ir *kito*.

Disertacijos objektas: Helsinkio ir Kauno tekstai, kurie koduoja skirtingų kultūrinių patirčių sąveiką.

Objektas tiriamas gilinantis į komunikacijos modelius kultūros sistemoje. Kultūrų sąveikai aptarti taikoma kultūros semiotika: aktualizuojamas teksto susidarymas kitų tekstų kontekste, t. y. *kito* teksto virtimo *savu* problematikos sprendimas. Parankiu tyrimo įrankiu tampa ir kultūros antropologija, pabrėžianti savos ir kitos kultūros įtaką subjekto mąstymui, jo atliekamiems simbolizacijos procesams.

Disertacijos šaltinis – Henrio Parlando literatūrinis palikimas – atveria kultūrų kontekstų sąveikavimą ir skirtingų kultūrų kodų jungtis kuriant naujas prasmes, atsiskleidžiančias autoriaus kūrinuose.

Disertacijoje visa H. Parlando kūryba suprantama kaip kultūrų dialogas: analizuojami rašytojo tekstai nuo 1925 m., kai jo kūrybą pradėjo veikti Suomijos aplinka, iki 1930 m., kai buvo rašomi Lietuvoje.

Ypač intensyvi, tiesioginė skirtingų kultūrų įtaka ir kaita vyko nuo 1929 m., kai rašytojas kūrė Lietuvoje. Šiuo laiku publikuoti 4 straipsniai apie Suomijos, Švedijos ir Europos literatūrą: „Naujasis suomių judėjimas“ („Židinys“, red. Vincas Mykolaitis, 1929 m., Nr. 7, p. 17–21), „Dabartinė suomių literatūra“ („Naujas žodis“, red. Justas Paleckis, 1930 m., Nr. 3, p. 70), „Šiandienykštė švedų literatūra“ („Vairas“, red. Martynas Yčas, 1930 m., Nr. 5 (8), p. 162–164), „Moderniškasis karo romanas“ („Vairas“, red. Martynas Yčas, 1930 m., Nr. 6, p. 261–264), kuriuos iš vokiečių kalbos vertė Alfonsas Šešplaukis-Tyruolis.⁹ Suomijoje tuo metu buvo išleista jo pirmoji poezijos knyga „Idealrealization“, publikuoti straipsniai, rašyti Lietuvoje: „Judiska teaterstudion i Kaunas“ (liet. „Žydų teatras Kaune“), „Några ord om baletten“ (liet.

⁹ Po H. Parlando mirties „Trečiame fronte“, red. A. Venclova, 1931 m., Nr. 4 publikuotas H. Parlando straipsnis „Jaunosios literatūros srovės Skandinavijoje“. Iš vokiečių kalbos vertė Bronys Raila. (Žr. Parland H. 1931: Jaunosios literatūros srovės Skandinavijoje. *Trečias Frontas* 4, 47–48.).

„Keli žodžiai apie baletą“), „Den psykologiska filmens bankrutt“ (liet. „Psichologinis filmo bankrotas“), „Två motsatser. Den ryska och den amerikanska filmen“ (liet. „Dvi priešingybės – rusiškasis ir amerikietiškas filmas“), „Den sovjetryska filmen“ (liet. „Sovietinis rusų filmas“), „Filmstjärnon och regissörer“ (liet. „Filmų žvaigždės ir režisieriai“), „Filmens inverkan på dagars litteratur“ (liet. „Filmų poveikis šiuolaikinei literatūrai“). Šie tekstai buvo paskelbti leidiniuose „Hufvudstadsbladet“ ir „Svenska pressen“ (1929–1930 m.), o į „Quosego“, „Motors“, „Allas Kronika“ siųsti grožinės literatūros fragmentai (1929 m.).

Kelių kultūrų kontekstai susiduria rašytojo tekstuose, sukurdami savitą poliglotišką darinį, atvirą įvairioms interpretacijoms. Autoriaus kūryba ypač įdomi dėl glaudaus sąlyčio su Helsinkio ir Kauno miestais. Suomijoje autorius įsiliejo į švediškai rašančių, save tapatinančių su švedais, Suomijos rašytojų gretas. Perimdami švedų kalbą, Suomijos rašytojai praplėtė savo kultūrinį kontekstą, todėl rašytojas brendo jau ne vien tik Suomijos, bet ir Švedijos kultūros aplinkoje. Atvykęs į Lietuvą H. Parlandas įsitraukė į lietuviškąją kultūrą, suomių, švedų autoriaus kūryba rado savo skaitytoją ir Lietuvoje: H. Parlando viešnağės metu Lietuvos¹⁰ periodiniuose leidiniuose buvo publikuoti straipsniai, versti H. Parlando eilėrašçiai: „Geltonos kvarkiançios varlės“, „Ar jūs girdėjot“, „Dabar man aišku“ (visi jie išspausdinti viename numeryje „Naujame žodyje“, 1929 m; iš rusų kalbos vertė *keturvėjininkas* Antanas Rimonydis), o vėliau, po autoriaus mirties, – eilėrašçis „Negaliu atsiminti“ (iš rusų kalbos vertė A. Rimonydis) ir novelė „Aš ir mano tėvo akinių stiklai“ (į vokiečių kalbą vertė Maksas Mehlemas, iš vokiečių į lietuvių – *trečiafrontininkas* Jonas Šimkus).

Disertacijos tikslas – ištirti Kauno ir Helsinkio kodus, atsiskleidžiančius H. Parlando kūryboje. To siekiama išsikeliant šiuos uždavinius:

1. Atskleisti, kaip sąveikauja skirtingų kultūrų kontekstai sukurdami naują pranešimą ir išsiaiškinti kultūros simbolizavimo procesą;
2. Apžvelgti, kaip H. Parlando tekste kinta Suomijos, Švedijos ir Lietuvos kultūrinė erdvė;
3. Apibrėžti H. Parlando kūrybos kontekstualumą XX a.: kūrybos recepciją, kūrybos linkmes, įtakas;
4. Pristatyti H. Parlando literatūrinės aplinkos kontekstus atskleidžiant Suomijos švedų ir lietuvių modernizmo sąjūdžių skirtumus ir panašumus;
5. Išanalizuoti, kaip koduojamas Kauno tekstas H. Parlando kūryboje;
6. Išanalizuoti, kaip perteikiamas Helsinkio tekstas.

¹⁰ Viešint Lietuvoje autoriaus trys eilėrašçiai (2 iš jų – kiti negu tie, kurie publikuoti Lietuvoje) 1930 m. išspausdinti ir kaimyninės Latvijos „Jauno Trauksme“, (liet. „Naujasis proveržis“) leidinyje, kuriuos į latvių kalbą išvertė Emanuelis Skujeniekas: „Varlės“, „Stotys“, „Kojinės“ (žr. Parland H. 1930-01-01: *Jaunõ Trauksme* 1, 13–14.) Po H. Parlando mirties Latvijoje taip pat, kaip ir Lietuvoje, pasirodė nekrologas leidinyje „Socialdemokrāts“ (liet. „Socialdemokratas“, žr. Miris jauns dzejneks.1930-11-18: *Socialdemokrāts*, 262, 2).

Ankstesni tyrimai. Šis mokslinis darbas, kuriame aiškinamasi, kaip vienos kultūros tekstas susiduria su kita kultūra, kaip jis kinta, ką tokie tekstai įprasmina, kaip veikia, rašomas kitų mokslo darbų, tyrinėjančių kultūros vertimus, kontekste. Dviejų skirtingų kultūrų – Suomijos ir Lietuvos – vertimas viena į kitos kalbą analizuoti kanoninių Suomijos autorių kūryboje: apie Fransą Silanpää, Mailą Talvio rašė literatūrologas Vytautas Kubilius.¹¹ Be to, reikia pripažinti, kad H. Parlandas, nors priskiriamas ir suomių, ir švedų literatūroms, priklauso tose literatūrose esančio paribio struktūrai – švediškai rašančių suomių grupei.

H. Parlando kūryba tyrinėta literatūrologų Suomijoje ir Švedijoje, bet apie jo tekstų tarpkultūriškumą tik užsimenama: Helsinkio literatūrologės daktarės Sannos Nyqvist straipsnyje¹² teigiama, kad Kaune parašyti kūriniai reflektuoja įvairių kultūrų istorijos, kalbos, filosofijos, pasaulėžiūros pajautą. Autorė taip pat rašo, kad Kauno inteligentų įtaka buvo ypač teigiama H. Parlando, kaip kūrėjo, asmenybei: „Kaune praleistas laikas reiškė H. Parlando kūrybos temų gilėjimą ir turtėjimą, kuris galbūt būtų neįmanomas, jei jis būtų likęs Helsinkyje“.¹³ Akivaizdu, kad patys suomių ir švedai, kurie H. Parlandą laiko savos literatūros dalimi, suvokia Kauno aplinkos indėlį. Iš H. Parlando tekstų suomių ir švedai Kauną suvokia kaip nuošalų, mažą, tačiau modernų ir intelektualinių ambicijų bei ypatingų eruditų, žymių menininkų ir mokslininkų centrą. Suomių autorė taip pat pabrėžia H. Parlando ypatingą sugebėjimą reflektuoti kultūrinius ženklus, aiškiai ir detalčiai išryškinti bei apibūdinti kultūros virsmą: „<...> jo vaizduojamas urbanizuotas gyvenimas yra gyvenimas nuolatinėje ženklų srovėje“.¹⁴ Šie, dabar reflektuojami kultūrų sąveikos reiškiniai, buvo H. Parlando intensyvaus intelektualinio gyvenimo išdava (jis skaitė, pvz., M. Prousto romaną „Prarasto laiko beiėskant“, tuo metu menkai žinomą Suomijoje, domėjosi filosofija ir estetika, lankė kino filmus, puikiai pritapo Kauno inteligentijos sluoksniuose).

Išsamiausias darbas apie H. Parlando kūrybą pasirodė 1998 m. Švedijoje: išleista Stokholmo universiteto literatūrologijos daktaro P. Stamo disertacija „Krapula. Henry Parland och romansprojektet Sönder“ (liet. „Pagirios. Henris Parlandas ir romano projektas „Sudužo“).

¹¹ „Lietuvių literatūra ir pasaulinės literatūros procesas“, 1983 m. Tačiau daugiausia dėmesio lietuvių literatūros mokslininkai skiria ne Suomijos, bet gretimų, to paties regiono šalių – Danijos, Švedijos, Norvegijos, Islandijos autoriams: Asta Gustaitienė analizuoja danų rašytojo Hanso Christiano Anderseno kultūrinius vertimus, apie švedą Augustą Strindbergą galima atrasti filosofės Leonardos Jekentaitės-Kuzmickienės ir literatūrologės Irenos Varnaitės pasisakymų, Raminta Gamziukaitė tyrinėja Henriko Ibseno dramą, apie Astridos Lindgren, Karen Blixen tekstus, Norvegijos bei Islandijos literatūrinį lauką rašo Ieva Steponavičiūtė-Aleksiejūnienė. Literatūrologas Silvestras Gaižiūnas, jungdamas Baltijos ir Skandinavijos šalis, straipsnių rinkinyje „Skandinavų literatūros ir baltiškieji kontekstai“ (2008 m.) tyrinėja šios kultūros erdvės paradigmoje esančius literatūrinius Jeną Pėterio Jacobseno, Henriko Ibseno, Knuto Hamsuno, Selmos Lagerlöf, Ivaro Ivasko vertimus, jų vertinimus, įtakas Vinco Mykoliaičio-Putino, Jurgio Savickio, Henriko Nagio, Sofijos Kymantaitės-Čiurlionienės, Adomo Jakšto, Kazio Borutos kūriniuose. Apie lietuvių santykį su Skandinavijos kultūra rašo ir literatūrologė Sigutė Radzevičienė, kuri tyrinėja lietuvių rašytojo, diplomato Igno Šeiniiaus švediškuosius tekstus.

¹² Nyqvist S. 2005: Du Henrio H. Parlando miestai. *Žmogus ir žodis* 2, p. 62–66.

¹³ Ten pat, p. 64.

¹⁴ Ten pat, p. 64.

P. Stamas pristato rašytojo kūrybą Švedijos bei Suomijos literatūros istorijoje ir trumpai apžvelgia Lietuvoje H. Parlandą supusį literatūrinį kontekstą. Šio mokslininko disertacijoje H. Parlando romanas rekonstruojamas, didžiausias dėmesys skiriamas jo naratologinei analizei.

Apie H. Parlando būtį tarp kelių kultūrų užsimenama Dalios Tysliavaitės magistro darbe „Miestas Juozo Tysliavos ir Henry Parlando kūryboje“ (darbo vadovė doc. dr. Aurelija Mykolaitytė). Literatūrologijos magistrė H. Parlando kūryboje išskiria miesto stebėtojo tipą – dykinėtoją, kurį supriešina Tysliavos bravūriškajam miesto stebėtojo tipui.

Vienos kultūros vertimų į kitą kultūrą problematika aktualizuojama Harisho Trivedi straipsnyje „Translating culture vs. Cultural translation“ (liet. „Verčiant kultūrą v. s. kultūros vertimas“),¹⁵ Lawrence Venuti straipsnyje „Translation, Community, Utopia“ (liet. „Vertimas, bendruomenė, utopija“),¹⁶ kultūrų susidūrimą aprašo Tzvetanas Todorovas leidinyje „The Coexistence of Cultures“ (liet. „Kultūrų koegzistavimas“)¹⁷ ir kt. Disertacijoje siekiama pasitelkti tuos kultūros teoretikus, kurie gilinasi į tekstą kaip poliglottišką darinį, tad daugiausia remiamasi Jurijaus Lotmano ir Clifordo Jameso Geertzo įžvalgomis.

Disertacijos ginamieji teiginiai yra šie: 1. Modernistinė H. Parlando kūryba aprėpia skirtingų kultūrų kontekstus sukurdamą savitą teksto kalbą; 2. H. Parlando kūryboje semiosfera (ženklių kalbos erdvė) formuojasi kaip kultūrų vertimas kultūrinės paradigmos riboje; 3. H. Parlando kūryba aktuali kaip kelių kultūrinių kontekstų sampyna, kurioje susiformuoja saviti reikšminiai kodai.

Darbas skiriamas į tris dalis. Pirmojoje ir antrojoje darbo dalyse siekiama aprašomuojų, analitinių ir komparatyvistinių, biografinių metodais ištirti H. Parlando tekstų situaciją, kūrybinę aplinką ir kultūrinius kontekstus, lyginti H. Parlando literatūrinės aplinkos Suomijos ir Lietuvos kontekstus, o trečiojoje dalyje pasitelkiant semiotinį bei antropologinį metodus siekiama išanalizuoti, kaip, kokiais ženklais tie kontekstai reiškiasi ir kaip, kokius kultūros kodus ženkliną savyje.

Disertacijoje pasitelkiamos pagrindinės šios sąvokos: kodas, tekstas, kontekstas. Laikomasi požiūrio, kad tekstas yra „koku nors būdu užkoduotas, kodavimo prielaida įeina į teksto sąvoką“¹⁸. Kultūros sistemoje tekstai atlieka reikšmių perdavimo ir naujų prasmų kūrimo funkcijas. Tekstas-kodas – „tai ne abstraktus teksto formavimo taisyklių rinkinys, o sintagmiškai sudaryta visuma, organizuota ženklių struktūra“.¹⁹ Struktūriniais teksto požymiais pripažįstamas

¹⁵ Trivedi H. 2007: Translating culture vs. Cultural translation. In *Translation – Reflections, Refractions, Transformations*. Amsterdam and Philadelphia: Benjamins, p. 277–287.

¹⁶ Venuti L. 2000: Translation, Community, Utopia. *The translation Studies Reader*. London and New York: Routledge, p. 483–503.

¹⁷ Todorov T. 2016: The Coexistence of Cultures. *Policy Futures in Education* 8, p. 419–426.

¹⁸ Lotman J. 2004: Tekstas tekste. *Kultūros semiotika*. Vilnius: Baltos lankos, p. 212.

¹⁹ Ten pat, p. 214.

ties vienovės principas, ties nevienalytiškumas. Tekstas – sukonstruota nevienalyčių semiotinių erdvių sistema, kurioje egzistuojantis pradinis pranešimas mums pasirodo kaip bent dviejų kalbų kolizija. Teksto negalima aprašyti pasitelkus vienintelę kalbą: jis yra užkoduotas mažiausiai du kartus.²⁰ Kultūrinis kontekstas disertacijoje suvokiamas kaip reiškinys, su kurio skirtingomis struktūromis tas pats tekstas gali formuoti skirtingus santykius. Tekstai taip pat gali ir turi tendenciją pereiti iš vieno konteksto į kitą tokiu būdu aktualizuodami anksčiau paslėptus savo kodavimo sistemos aspektus, todėl kontekstas tampa svarbus suvokiant patį tekstą.²¹

Tyrimas naujas ir aktualus tuo, kad pirmą kartą Lietuvoje išsamiai tyrinėjama suomių, švedų autoriaus kūryba Lietuvos kontekste. Analizės rezultatais gali naudotis mokslininkai, atliekantys literatūrologinius, kultūrologinius, komparatyvistinius tyrimus. Darbas atskleidžia H. Parlando tekstų daugialypiškumą, lietuviško konteksto svarbą. Tyrime parodoma, koku būdu Suomijos švedų ir lietuvių literatūra bei kultūra yra susijusios. Iš šio tyrimo galima matyti iki šiol dar menkai apibrėžtus kelių kultūrų literatūrinius ryšius. Tyrimas aprėpia lietuvių literatūros istoriją, koncentruojamasi į modernizmo studijas ir komparatyvistikos aspektus bei Kauno rašytojų kūrybos specifiką. Taip pat paliestos kultūros istorijos, lietuvių literatūrinės spaudos istorijos temos, analizuotos Suomijos švedų ir lietuvių literatūros sąsajos ir apibrėžti bei išaiškinti to meto kultūriniai kontekstai.

Mokslinis tyrimas apie H. Parlando kūrybą prisideda prie Lietuvos literatūros, ypač modernizmo krypties Lietuvoje ir Europoje, *keturvėjininkų*, *trečiafrontininkų* aptarimo, tarpukario Europos ir Lietuvos kultūros suvokimo, Suomijos švedų ir Lietuvos tarpkultūrinių ryšių nustatymo. Šis darbas atskleidžia tarpkultūrinės komunikacijos galimybes, literatūros panašumus ir skirtumus, padeda suvokti modernizmo procesus ir įtakas. Disertacijoje pirmą kartą ištirti ir palyginti Kauno ir Helsinkio kodai Suomijos švedų modernisto kūryboje.

Disertacijos reikšmė: ne tik analizuojama Lietuvos kontekste epizodiškai tyrinėto menininko kūryba, bet ir išryškinamos gijos tarp Suomijos švedų ir lietuvių modernizmo sąjūdžių, atveriami Suomijos švedų ir Lietuvos tarpkultūriniai ryšiai, megzti meniniai dialogai. Spaudos tyrinėtojus darbas įgalina suvokti H. Parlando straipsnių išskirtinumą lietuvių spaudos kontekste. Tarpukario kultūrinio gyvenimo tyrinėtojams atskleidžia laisvo, nepriklausomo menininko vaizdinys.

²⁰ Ten pat, p. 215.

²¹ Ten pat, p. 138–139.

1. KULTŪROS KONTEKSTŲ SAŲEIKA

Tyrinėjant H. Parlando kūrybos tekstus, bandant rekonstruoti jų kodus, svarbu išsiaiškinti, kaip sąveikauja kultūros kontekstai kurdami naujus tekstus. Šioje disertacijoje kultūra suvokiama kaip tekstų visuma, kurioje kiekvienas atskiras tekstas yra suprantamas ne atskirai egzistuojantis, o priklausomas nuo kitų, kultūros visumą suformuojančių, tarpusavyje turinčių ryši, *surištų* tekstų, t. y. nuo konteksto.²² Kultūros teoretikas J. Lotmanas straipsnyje „Kultūros sąveikos sukūrimo klausimu“ pabrėžia, kad tik sąveikaudami tekstai kuria naujus tekstus: „<...> tam, kad koks nors dvistruktūris tekstas imtų generuoti naujas prasmes, jis turi būti įtrauktas į komunikacinę situaciją, kurioje prasidėtų vidinio vertimo, semiotinių mainų tarp jo postruktūrių procesas. Iš to išplaukia, kad kūrybinės sąmonės aktas – tai visada komunikacijos, t. y. mainų, aktas. Kūrybinę sąmonę tada galima apibūdinti kaip tokį informacinių mainų aktą, kurio metu pradinis pranešimas transformuojamas į naują. Kūrybinė sąmonė neįmanoma visiškos izoliacijos, vienos struktūros (neturinčios vidinių mainų rezervo) ir statiškos sistemos sąlygomis. <...> Imanentinė kultūros raida negalima be nuolatinių tekstų iš išorės įsiliejimo. Be to, „išorė“ pati yra sudėtingos struktūros: tai ir konkretaus žanro arba kokios nors tradicijos konkrečios kultūros viduje „išorė“, ir „išorė“ rato, kurį apibrėžia metakalbinis brūkšnyš, dalijantis visus konkrečios kultūros pranešimus į priklausančius kultūrai <...> ir nepriklausančius kultūrai. Galų gale tai svetimi tekstai, atėję iš kitos nacionalinės, kultūrinės, arealinės tradicijos“.²³ Tekstas neegzistuoja be kitų „išorės“ tekstų, t. y. be kultūrinio konteksto: norėdami suvokti tekstą, turime suprasti, kur ir kaip jis pasakytas, išsiaiškinti, kokį pranešimą jis koduoja. Teksto kalba komunikuoja su kito teksto kalba (vyksta vertimas iš vienos teksto kalbos į kito, dažnai tiesiogiai neišverčiamo, teksto kalbą) sukurdamą trečiąjį tekstą – naująjį pranešimą. Rašydamas apie kultūrą kaip antiindividualų intelektą²⁴ straipsnyje „Kultūros fenomenas“, J. Lotmanas aiškina, kad naujasis pranešimas yra sudarytas iš pirminio pranešimo vertimo į naująjį pranešimą, kai vertimas vyksta suponuodamas semiotinę įtampą ir kolizijas.

Nagrindėdami H. Parlando kūrybą neišvengiamai susiduriame su kelių skirtingų kultūrų kalbomis. Pasak J. Lotmano, tekstas – „poliglottiškas darinys, pasiduodantis daugeliui interpretacijų skirtingomis kalbomis, iš vidaus konfliktiškas ir gebantis naujame kontekste atsiskleisti visiškai naujomis prasmėmis“.²⁵ Turime suprasti, kad kiekviena kultūra turi savitą kalbą: „<...> jei prireiktų L1 kalba perteiktą tekstą perduoti L2 kalbos priemonėmis, apie joki

²² Konteksto (lot. „contextus“) tiesioginė reikšmė „surištas“.

²³ Lotman J. 2004: Kultūros sąveikos sukūrimo klausimu. *Kultūros semiotika*. Vilnius: Baltos lankos, p. 127.

²⁴ Lotman J. 2004: Kultūros fenomenas. *Kultūros semiotika*. Vilnius: Baltos lankos, p. 36.

²⁵ Lotman J. 2004: Kultūros sąveikos sukūrimo klausimu. *Kultūros semiotika*. Vilnius: Baltos lankos, p. 131.

tikslų vertimą negalima būtų pasvajoti.²⁶ Turėdami omenyje tai, kad vertimo metu „geriausių atveju atsiras tekstas, kuris <...> galės būti vertinamas kaip adekvatus pirmajam“²⁷ suvokiame, kad naujas pranešimas yra sudarytas iš dviejų komponentų: pirminio pranešimo ir konteksto, kuriame yra kiti tekstai, t. y. konkrečios kalbos, į kurią verčiama, tekstų. Kuriant naują pranešimą, vienos ir kitos kultūros sąlyčio taške (pagal kultūros semiotiką J. Lotmaną – „semiotinės erdvės riboje“), vyksta komunikacijos tarp šių komponentų procesai: „Panašiai kaip matematikoje riba vadinama daugybė taškų, priklausančių tuo pat metu ir vidinei, ir išorinei erdvei, semiotinė riba – tai suma dvikalbio vertimo „filtrų“, perėjimas per kuriuos išverčia tekstą į kitą kalbą (arba kalbas), esančią (esančias) už konkrečios semiosferos ribų. Semiosferos „uždarumas“ pasireiškia tuo, kad ji negali susiliesti su kitaip semiotiniais tekstais. Tam, kad jie pasidarytų jai realūs, ji turi išversti juos į vieną iš savo vidinės erdvės kalbų arba semiotizuoti faktus.“²⁸ Vykstantys komunikacijos arba kitaip – vertimo – procesai suformuoja naują tekstą, t. y. pirminis pranešimas verčiamas ir pateikiamas kaip naujasis pranešimas.

Skaitydami ar kitaip reflektuodami kultūros tekstą susiduriame su naujaisiais pranešimais. Norint suvokti, kaip vyksta naujojo pranešimo (teksto) formavimas, t. y. teksto sukūrimas, kokie komunikavimo procesai veikia tarp pirminio pranešimo ir konteksto, neužtenka išanalizuoti vien tik naujuosius pranešimus, nes tik šių pranešimų analizė neparodo jų genezės. Aiškinti naujojo pranešimo kilmę padeda platus kontekstinės medžiagos aprašymas. Aprašant kontekstą matoma, kokių pranešimų naujajame pranešime yra, kaip jie transformavosi (buvo išversti) tekste, kaip jie sukūrė naują pranešimą.

Naujuosius pranešimus suvokti galima apžvelgiant tą kontekstą, kuriame jis atsirado. Kultūros antropologas C. J. Geertzas teigia, kad kultūrą (ir atskirus tekstus, kurie tą kultūrą sudaro) galima aprašyti suvokiant jos kontekstus tik toje pačioje kultūroje.²⁹ Kitaip tariant, Suomijos ar Lietuvos kultūrą galima suvokti ir aprašyti tik tos, konkrečios kultūros kontekste. Formuojant naują pranešimą, pirminio pranešimo (teksto) kalba, susidurdama su kontekstu, susiduria su kito teksto, esančio kontekste, kalba, taip nužymėdama ribą tarp *savo* ir *kito* teksto kalbos ypatybių.

Apžvelgdami *savo* ir *kito* teksto kalbų susidūrimo ypatybes ir šios kolizijos egzistavimo galimybes bei pasekmes, sieksime išsiaiškinti, kaip nustatoma ir kaip atpažįstama riba tarp *savo* teksto ir *kito*, ką tai reiškia kultūroje pasitelkdami kultūros semiotikos ir kultūros antropologijos teorijas.

²⁶ Lotman J. 2004: Kultūros fenomenas. *Kultūros semiotika*. Vilnius: Baltos lankos, p. 25.

²⁷ Lotman J. 2004: Apie semiosferą. *Kultūros semiotika*. Vilnius: Baltos lankos, p. 5.

²⁸ Ten pat, p. 6.

²⁹ Geertz C. J. 2005: *Kultūrų interpretavimas*. Vilnius: Baltos lankos, p. 16.

1.1. Semiotinė perspektyva: savo ir kito skirtumai

Kaip jau minėta, tekstas sukuriamas iš pirminio pranešimo ir jo vertimo į kitą kalbą pasinaudojant kontekstu. Jeigu pirminis pranešimas (tekstas) yra vienoje konkrečioje kultūroje (pavyzdžiui, Lietuvos), o verčiamas į kitos kultūros kalbą (pavyzdžiui, į Suomijos), naudojantis vienos ir kitos kultūros kontekstais sukuriamas naujasis tekstas virsta tarpkultūriniu tekstu. Šis tarpkultūrinis tekstas turi savitą ženklų kalbos erdvę – J. Lotmano įvardytą kaip „semiosfera“.³⁰ Semiosfera pasižymi dviem savybėmis, kuriomis remiantis galima apibūdinti procesą, vykstantį susiformuojant naujam pranešimui (t. y. vienos kalbos vertimo į kitą kalbą metu): tai yra ribiškumu ir netolydumu.³¹ Kaip teigia J. Lotmanas, teksto ribiškumas yra matomas tada, kai suvokiamas jo sąlytis su vienu ar kitu kontekstu, kultūra (nes tik tuomet juntamas *savo* teksto specifiškumas).³² Kitaip tariant, pirminis tekstas, susidūręs su kitos kultūros kalbos tekstu, ribojasi su juo ir tampa semiotine erdve, už kurios ribų tokios pačios semiozės (galutinio semiotinių procesų rezultato) egzistavimas nėra galimas. Vadinasi, tik pats tekstas, gyvuodamas kaip semiotinė erdvė, sudaro sau būdingą semiosferą. Komunikacijos metu susiliečiančios skirtingų kultūrinių tekstų semiosferų ribos lemia skirtingų kultūrų ženklų įprasminimą naujajame tekste, yra išverčiamos viena į kitos kalbą, kitaip tariant – pritaikomos vienai ar kitai semiosferai. Būtina suprasti, kad semiozė galima kultūrų susidūrimo metu, o semiotiniai procesai (kitai – tekstų komunikacija, vertimas) vyksta, pasak J. Lotmano, pačioje riboje, mat riba yra: „<...> sritis pagreintintų semiotinių procesų <...>“.³³

Riba, būdama savaime skiriamuoju *savos* ir *kitos* kultūros ženklu, yra ta vieta, kurioje susiduria skirtingos kultūros tekstų kalbos: „Riba – dvikalbis mechanizmas, išverčiantis išorinius pranešimus į vidinę semiosferos kalbą ir atvirkščiai“.³⁴ Susidūrimo metu riba turi tendenciją plėsti arba traukti semiosferos erdvę, tokiu būdu nuolatinio semiosferos netolydumo būseną *padarydama* taip pat dinamiška ir lanksčia, nes tekstas gali labiau pritraukti vienos ar kitos kultūros kontekstus, branduoliu paversdamas anksčiau periferijoje buvusią kultūrą, o buvusią branduolinę kultūrą – periferinę, nes „branduolyje išsidėsto dominuojančios semiotinės sistemos“.³⁵ Taigi kaip išsiaiškinome, riba, kuri atsiranda tarp *savo* ir *kito* tekstų, juda *kito* teksto link ir anksčiau buvusi *savo* teksto semiosferos periferija, priimdama ir išsiversdama *kito* teksto periferiją, sudaro naują branduolį naujojoje, platesnėje semiosferoje. Kitaip tariant, *kito* periferija tampa *sava* ir branduoline *savoje* semiotinėje sferoje.

³⁰ Lotman J. 2004: Apie semiosferą. *Kultūros semiotika*. Vilnius: Baltos lankos, p. 5.

³¹ Ten pat, p. 5–6.

³² Ten pat, p. 9.

³³ Ten pat, p. 7.

³⁴ Ten pat, p. 7.

³⁵ Ten pat, p. 11.

Išsiaiškinę, kaip tekstai susiduria, kaip susiformuoja naujoji branduolinė semiosfera, toliau galime analizuoti, kokie vidiniai procesai vyksta riboje, t. y. kaip skirtingų kultūros kalbų tekstai yra verčiami vienas į kitą. Vienos kalbos vertimą į kitą kalbą vadinsime skirtingų kultūros tekstų komunikacija. Pasak J. Lotmano, komunikacija gali vykti dviem kryptimis: *aš – aš* ir *aš – jis*.³⁶ Tuo atveju, kai tekstas susiduria su kitu, bet panašios kalbos tekstu, yra verčiama iš *savos* kalbos į *savą* kalbą, vertimas vyksta savos kultūros kontekste. Čia sąveikauja ir riboje atsiduria savasties vertimas į savą kalbą, nes pats tekstas taip pat susikuria savą kalbą, kitaip tariant, susikuria pranešimą dėl paties pranešimo. „Sistemoje *aš – jis* informacijos turėtojas lieka tas pats, bet komunikacijos metu pranešimas performuluojamas ir įgauna naują prasmę. Tai įvyksta todėl, kad įvedamas papildomas – antras – kodas ir pradinis pranešimas, perkoduojamas jo struktūros vienetais, įgauna naujo pranešimo bruožų“³⁷ – tokia autokomunikacija dažnai susijusi su savos kalbos konteksto atradimu laike. Pirminis pranešimas verčiamas į naująjį pranešimą dėl vėliau atrasto konteksto (kitų, iš naujo atsiradusių *savų* tekstų, kurie papildo anksčiau buvusį *savą* tekstą). Komunikacija *aš – jis* vyksta tuomet, kai erdvėje susiduriama su kitos kultūros tekstu ir vertimas vyksta iš *kitos* į *savą* kalbą, t. y. tekstas, kuris sąveikauja su negimtaja kultūra, savoje tirštoje ženklų riboje orientuojasi į pranešimo perdavimą ašyje *aš – jis*. Kita kultūra veikia tekstą, versdama jį perkoduoti savus pranešimus. Tokie kultūros ženklai, kurie privalo būti atkoduoti tekste, veikia tekstą kaip *kito* arba *svetimo* invazija, pasireiškianti kitos kultūros – komunikacijos partnerio – įvardijimu, jo vietos atradimu *savame pasaulyje*. Reikia pažymėti, kad ir autokomunikacijos, ir komunikacijos su kitu tekstu atveju visada dalyvauja komunikacijos partneris – kitas tekstas.

Komunikacijos metu užkoduotos kitame tekste prasmės išardomos ir užkoduojamos iš naujo: „<...> reikšmė yra ne kas kita, kaip kalbos vieno lygmens į kitą, vienos kalbos į kitą, skirtingą, transformavimas, o prasmė – ne kas kita, kaip ši *perkodavimo* galimybė“³⁸. Kodo prasmės atpažinimas – tai procesas, kurio metu kultūros teksto kalba suvokia *kito* kultūros teksto kalbą, suvokia jos *kitoniškumą*.

Norint atkoduoti *kitos* kalbos kultūros ženklus ir išsiaiškinti jų prasmes, kurias būtų galima iš naujo užkoduoti taip paverčiant *savos* kultūros kalbos tekstu, reikia suvokti, kuo tos *kitos* prasmės yra kitokios, kuo jos skiriasi nuo jau žinomų, *savų* prasmių. Tačiau visų pirma reikia suvokti tų *kitų* ir *savų* prasmių santykį. Pasak semiotiko Algirdo Juliaus Greimo, mąstydami apie prasmę, suvokiame ne konkrečius objektus, o tik jų santykį: „Kai mėginame nustatyti

³⁶ Lotman J. 2004: Apie du komunikacijos modelius kultūros sistemoje. *Kultūros semiotika*. Vilnius: Baltos lankos, p. 50.

³⁷ Lotman J. 2004: Apie du komunikacijos modelius kultūros sistemoje. *Kultūros semiotika*. Vilnius: Baltos lankos, p. 41.

³⁸ Greimas A. J. 1989: *Semiotika: darbų rinktinė*. Vilnius: Mintis, p. 81.

minimalias prasmės suvokimo sąlygas ir manai, kad diferencinių nuotolių (*écarts différentiels*) buvimas raiškos plane ir yra išskirtinė prasmės skirtybių pasireiškimo sąlyga, esi priverstas pripažinti, kad šių nuotolių negalima suvokti, jei nenumanomos tokios apriorinės formalios kategorijos, kaip *tapatumas* vs *kitoniškumas* (= skirtingumas) <...>. Kitaip tariant, tai rodo, kad mes suvokiame ne du skirtingus išorinius objektus, o tik jų santykį.³⁹ Santykis – tai yra prasmės matas, be kurio neįmanoma suvokti teksto.

Savos kultūros reikšmės, kurios yra išverčiamos į savo kalbą, pasireiškiančią ženkliskumu, yra apsuptos interpretacijų: „Abiejuose komunikacijos galuose iškyla antropomorfinės metaforos, kuriomis žmogus naiviai mėgina kelti prasmės klausimą, tarsi žodžiai iš tikrųjų galėtų ką nors reikšti, tarsi prasmė galėtų būti išgirsta pastačius ausis. O pateikiami atsakymai [į prasmės klausimą – mano G.V.] tėra atsakymai pagal įsigaliojimą (*par procuration*), išlaikantys dviprasmybes: jie visada tėra parafrazės, daugiau ar mažiau netikslūs žodžių ir pasakymų vertimai į kitus žodžius ir pasakymus.“⁴⁰ Kitaip tariant, tiriant tekstą matoma, kad autoriaus simboliai kuria vis kitas prasmes priklausomai nuo kultūrinio konteksto ir tekstinės aplinkos, kuri supa atveriamąjį simbolį.

A. J. Greimo kartu su semiotiku Josephu Courtés įvestas terminas „*tapatumas*“⁴¹ (pranc. „*identité*“, angl. „*identity*“⁴²) apibrėžia savos kultūros suvokiamą prasmę ir jo santykį su kita suvokiama prasme. Tai, kas egzistuoja natūraliajame asmenybės suvokime, yra savas prasmės interpretavimas ir perteikimas. Tekste komunikuodamos skirtingos prasmės susiduria viena su kita ir atskleidžia tarp jų esantį skirtumą taip papildydamos viena kitą ir parodančios *kitos, kitokios* prasmės suvokimo galimybes.

Tekste egzistuoja dvi skirtingos mąstymo kategorijos: *savas* ir *kitas* (A. J. Greimas tai vadina „*kitoniškumu*“, pranc. „*altérité*“, angl. „*alterity*“⁴³). Nors šie konceptai yra priešingi vienas kitam, bet suvokiami tik ryšyje vienas su kitu. *Savas* siejamas su identitetu, su savęs apibrėžimu ir sąlygojimu. *Kitas, svetimas* – yra tai, su kuo nesiekama susitapatinti. Tuo metu, kai atpažįstamas *kitas*, suvokiama, kas yra *savas*, kas yra identitetas, todėl vienas kito identifikavimui svarbus vieno ir kito egzistavimas, ryšys, nes tik esant šiam ryšiui galima

³⁹ Greimas A. J. 1989: *Semiotika: darbų rinktinė*. Vilnius: Mintis, p. 112–113.

⁴⁰ Ten pat, p. 81.

⁴¹ Disertacijoje Greimo ir Courtés suvokiamą „*tapatumą*“ siejame su *savastimi*, apibūdindami savos kultūros kodus vadiname juos *savais*.

⁴² „Konceptas „*identitetas*“ yra neapibrėžiamas, prieštaroje turintis *kitoniškumą* <...>.“ (pranc. „Le concept d’identité, non définissable, s’oppose a celui d’altérité <...>.“). Žr. Greimas A. J., Courtés J. 1993: *Sémiotique. Dictionnaire raisonné de la théorie du langage*. Paris: Hatcette Livre, p. 178.

⁴³ „*Kitoniškumas* yra neapibrėžiamas konceptas, kuris savo prieštaroje turi *kitą*, tos pačios rūšies tapatybę: ši pora gali būti bent jau apibrėžta pagal tarpusavio ryšių prielaidą.“ (pranc. „L’altérité est un concept non définissable qui s’oppose a un autre, du meme genre, l’indité: ce couple peut être au moins interdéfini par la relation de présuoposition.“ (Žr. Greimas A. J., Courtés J. 1993: *Sémiotique. Dictionnaire raisonné de la théorie du langage*. Paris: Hatcette Livre, p. 13.).

nustatyti, kuo vienas tekstas skiriasi nuo kito, suvokiama savastis ir kitoniškumas: „Pats identifikavimas leidžia spręsti (patvirtinti) apie dviejų ar daugiau objektų tapatybę, skirtumas yra tas veiksmas, pagal kurį atpažįstama savastis“.⁴⁴

Taigi semiotinis metodas leidžia pažvelgti į kultūros / literatūros tekstą kaip į pranešimą, kuriame susijungia skirtingų tekstų kodai, atskleidžiantys skirtingas prasmes ir iš naujo jas kuriantys. Komunikuojantys kultūros tekstai susiduria praplėsdami semiosferos ribą ir taip ją performuodami. Visa tai, kas atskiriems kultūros tekstams nebuvo taip svarbu, kad taptų jų semiosferos branduoliu, tekstų susidūrimo metu vykstančiame semiozės procese tampa iš naujo suformuotos semiotinės erdvės pagrindu, o ankstesni tekstų pagrindai (branduoliai) *pasitraukia* ir užima nebe tokias svarbias pozicijas naujajame tekste (arba neužima jokių pozicijų; tiesiog nepatenka į iš naujo kuriamo teksto semiosferą).

1.2. Antropologinė perspektyva: skirtingi mąstymo modusai

Kultūros antropologas C. J. Geertzas, analizuodamas, kaip kultūra veikia subjektą, pačią kultūrą apibrėžia kaip interpretuotinų ženklų sistemą, t. y. terpę, kurioje gali būti apibūdinami visuomeniniai įvykiai, elgsenos, institucijos ar procesai.⁴⁵ Ženklų sistemą (ženklus) jis vadina mąstymo modusais, interpretuotinomis idiomomis,⁴⁶ kurios kultūrą paverčia simbolizacijos procesu. Mąstymo modusai – tam tikra, būdinga tik tam mąstymui, sistema. Tai sistema, kurioje iš skirtingų elementų sukuriami reikšmės. Svarbu pabrėžti, kad kiekvienoje kultūroje egzistuoja skirtingi modusai, kurie koduoja reikšmę skirtingai. Interpretuojant skirtingus modusus ne tik fiksuojamas reikšmės, kaip tokios, faktas, bet ir suvokiama šios reikšmės ypatybė, jos egzistavimo priežastis, keliami klausimai „kodėl?“ ir „kaip?“ ta reikšmė atsirado, susikūrė, koks jos vaidmuo analizuojamame diskurse.

Suvokiant kultūrą kaip simbolizavimo procesą, būdingą tam tikrai žmonių grupei, galima aiškinti tarpkultūrinės komunikacijos galimybes. Konkrečioje kultūroje atsiradęs tekstas yra suvokiamas kaip savos kultūros nešėjas, *perteikėjas*, interpretatorius. Tačiau kai kultūros tekstas yra tarpkultūrinėje aplinkoje, situacija pasikeičia: jis perteikia ne tik savo kultūrą, bet jame sąveikauja ir kitos kultūros ženklai. Tekste sąveikaudamos kultūros gali patirti akulturaciją, tai yra kultūrinės adaptacijos ar niveliacijos procesą, patirti inovacijos ar difuzijos įtakas. Kaip teigia C. J. Geertzas, norint suvokti kitą kultūrą, reikia suprasti jos ženklus tos kultūros mąstysenoje, nes kiekvienoje kultūroje konkreti samprata ir suvokimas gali būti visiškai

⁴⁴ „De meme que l'identification permet de statuer sur l'identité de deux ou plusieurs objets, la distinction est l'opération par laquelle on reconnaît leur altérité.“ Žr. Greimas A. J., Courtés J. 1993: *Sémiotique. Dictionnaire raisonné de la théorie du langage*. Paris: Hatcette Livre, p. 13.

⁴⁵ Geertz C. J. 2005: *Kultūrų interpretavimas*. Vilnius: Baltos lankos, p. 15.

⁴⁶ Ten pat, p. 255.

skirtingi,⁴⁷ o kultūros supratimas atsiranda iš: „gebėjimo interpretuoti jų [konkrečios kultūros ženklų – mano G.V.] raiškos būdus, <...> vadinamus simbolių sistemomis“.⁴⁸ Kultūros interpretavimas tekste ir jos kodavimas yra subjektyvus, todėl būtina nagrinėti patį tekstą kaip turintį savą ženklų sistemą, atsiskleidžiančią tik šiame konkrečiame tekste, ir atrasti, kaip reiškiasi šių kultūrų jungtys.

Antropologas kultūrą suvokia kaip bendrą simbolių formų sistemą, kuri reikalauja interpretacijos. Rašantysis negali apsieiti be interpretavimo ir įvykio reikšmės perteikimo, susieto su savo patyrimu. Tas pas kultūros įvykis, suprantamas toje kultūroje esančiam žmogui, perteikiamas savais stebėjimo, analizės, vertinimo metodais, kurie kas kartą gali būti vis kiti priklausomai nuo rašytojo ankstesnės patirties ir suvokimo: „Kultūros analizė yra <...> reikšmių spėjimas, reikšmių įvertinimas ir aiškinamųjų išvadų formulavimas <...>“.⁴⁹ Kultūra aprašoma ir analizuojama priklausomai nuo konteksto, todėl ir pats tekstas, būdamas savita ženklų sistema, iššifruotinas kodas, reikalauja interpretacijos, arba, antropologo terminą vartojant, – „tirštojo aprašymo“. Ši interpretacija tuo geresnė, kuo daugiau yra kontekstualumo (aplinkybių iširtumo). Kultūros antropologija remiasi semiotiniu kultūros interpretavimo metodu, nes toks kultūros interpretavimas leidžia įsigilinti į kultūros idėjas, kurios yra apipintos veiksmų ir patirčių, t. y. gebančios paaiškinti kultūros įvykio priežastis ir / ar pasekmes: „Visa semiotinio požiūrio į kultūrą esmė, <...> jog ji padeda prasiskverbti į idėjų pasaulį, kuriame gyvena tiriamieji, ir leidžia su jais <...> susišnekėti“.⁵⁰

Kaip jau minėta, kultūra sąveikauja su kita kultūra sukurdamas savitas reikšmes. Pasak C. J. Geertzo, norint kultūrą suvokti, reikia „sugauti“ išartas reikšmes ir sukurti analizės sistemą, kad jų specifiniai bruožai išryškėtų kitų kultūrų veiksmų atžvilgiu.⁵¹

C. J. Geertzas, tyrinėdamas įvairias reikšmių sistemas (ideologiją, religiją, meną etc.), jas tiria kaip kultūros sistemas, išreišdamas idėją, kad kultūroje egzistuoja ne viena reikšmių sistema, o jos tarpusavyje yra susijusios. Kultūroje egzistuojančios idėjos, t. y. mąstymas, yra paremtas simboliais, kurie koduoja vieną ar kitą veiksmą, elgesį, žodį. Norint suvokti konkrečią reikšmių sistemą, reikia analizuoti ją ne pasitelkiant vien tik tos sistemos terminiją, tačiau nagrinėti ją kitų sistemų kontekste.

Būtent simboliai sudaro savos reikšmių sistemos turinį. Reikšmių sistema negali būti analizuojama vartojant tik terminus, būdingus vienai meno (literatūros) sistemai, ji turi būti aiškinama pasitelkus kontekstinę medžiagą.

⁴⁷ Ten pat, p. 38.

⁴⁸ Ten pat, p. 51.

⁴⁹ Geertz C. J. 2005: *Kultūrų interpretavimas*. Vilnius: Baltos lankos, p. 21.

⁵⁰ Ten pat, p. 26.

⁵¹ Ten pat, p. 20.

Tai, kaip subjektas jaučia gyvenimą, matyti iš daugelio reikšmių sistemų, taip pat ir iš literatūros. Literatūrą reikia tyrinėti interpretuojant, naudojant „tirštąjį aprašymą“, kuris nėra faktų minėjimas, bet reikšmių sistemų apmąstymas, sava interpretacija. Šis aprašymas, simbolių interpretacija, turi išeiti iš vienos sistemos ribos, nes kultūros veikla atsiskleidžia lyginant kelias sistemas, t. y. analizuojant vienos sistemos simbolius kitų sistemų kontekste.

1.3. Baltijos kultūros erdvės tyrimų apžvalga

Tyrinėdami naują pranešimą galime bandyti apčiuopti ribą, kurioje įvyko pirminio pranešimo ir konteksto (kitų pranešimų) susidūrimas bei vertimas ašyje *aš – jis* arba *aš – aš*. Šioje riboje įvykusio susidūrimo metu atsiskleidžia skirtingų tekstų savastis, įgalinanti kiekvieną tekstą suprasti kaip apibrėžiantį savo išskirtinumą ir kito teksto kodų vertimo į savo tekstą galimybes. Riboje įvykstantis savęs suvokimas atskleidžia *savo* ir *kito* identifikavimą: „Suvokti save kultūriniu semiotiniu požiūriu reiškia suvokti savo specifiką, savo priešpriešą kitoms sferoms. Tai verčia akcentuoti tos ribos, kuria ši sfera apibrėžta, visuotinumą“.⁵² Riba, kurioje vyksta šie skirtybių susidūrimai, nepriklauso vienam ar kitam tekstui, ji tampa bendra. Vėliau joje vykstantys vertimo etapai priklausomai nuo verčiamųjų elementų (įjungiamų kodų, jų variacijų, semiosferos branduolio ir periferijos pasiskirstymo) tarsi praplečia ar susiaurina teksto arealą, J. Lotmano apibrėžtą kaip „kultūros erdvę“, kuri sudaro „<...> tam tikrus pastovius tekstus ir <...> arba kodų vienovę, arba jų invariantiškumą, arba tolydumą ir dėsninę jų transformacijos pobūdį.“⁵³

Kultūros erdvė, apibrėžta riba, nuolat kinta, ji nėra pastovi dėl nuolatinių susidūrimų su kitomis kultūromis (kitais tektais). Keliami klausimai, kaip H. Parlando kūryba prisideda prie kultūros erdvės ribos pasislinkimo, kaip ji formuoja / praturtina jau suformuotą kultūros erdvę.

Simbolizacijos procesai suomių, estų, karelių ir lietuvių bei latvių kultūrose verčiant vienos kultūros kalbą į kitos kultūros kalbą ir taip suvokiant savo kultūros išskirtinumą bei sudarant bendrą kultūrinę šių šalių erdvę (semiosferą) pradėjo vykti dar ankstyvaisiais karų, politinės įtakos, prekybos periodais. Apie šį kultūros simbolizacijos aktą byloja legendos, užkalbėjimai, dainos, išlikusios nuo XIV amžiaus.⁵⁴ Tautosakos elementuose galima aptikti vienos kultūros kitoje apraiškų, bylojančių apie kultūrų gebėjimą įsisąmoninti kitos kultūros kodus. Pasakojamose istorijose ar sustabarėjusiuose posakiuose, tikrinės kilmės žodžiuose, tapusiuose bendriniais, galima pastebėti vienos kultūros ženklų sistemos perėmimą ir panaudojimą savojoje ženklų sistemoje, kai vienoje kultūroje buvusi reikšmė įgauna naują prasmę. Pavyzdžiui, karelių

⁵² Lotman J. 2004: Apie semiosferą. *Kultūros semiotika*. Vilnius: Baltos lankos, p. 9.

⁵³ Lotman J. 2004: Atmintis kultūrologijos požiūriu. *Kultūros semiotika*. Vilnius: Baltos lankos, p. 295.

⁵⁴ Šiuos ryšius 1989 m. išsamiai išanalizavo ir Lietuvai pristatė tautosakininkas Stasys Skrodenis (Žr. Skrodenis S. 1989: *Baltai ir jų šiaurės kaimynai*. Vilnius: Vaga.).

(ir suomių) užkalbėjime nuo maro ir ligų minimas Lietuvos kunigaikščio Gedimino sūnaus Narimanto vardas. Vardas Narimantas karelams reiškė dviprasmiškai vertintiną valdovą, stiprinusį šiaurinės sienos gynybą (saugojusį tautą nuo galimo švedų įsiveržimo), o vėliau perdavusį šią sritį valdyti žiauriajam sūnui Aleksandrui. Sklido legenda, kad valdovas Narimantas esąs užkeiktas karelo trobelėje. Užkalbėjime, kuriame minimas šis vardas, prašoma, kad Narimantas, kurio vardas, pasak etnologo Stasio Skrodenio, – tai koduojama „maro“ sąvoka – neliestų šeimos, giminaičių.⁵⁵ Iš šio užkalbėjimo matyti, kad Lietuvos kultūros kodo įtaka karelių sąmonėje fiksuojama kaip neigiama, o jo poveikis toks stiprus, jog perduodamas iš kartos į kartą (užkalbėjimas išlikęs iki mūsų dienų).

Kitas tautosakinis neigiamos konotacijos pavyzdys – tai leksema *litva*, išlikusi padavimuose ir tapusi bendrinio priešų pavadinimu, kuris, pasak suomių folkloristo Pertti Virtaranta, tapęs folklorizuotas ir įstrigęs žmonių sąmonėje ir atmintyje. Karelių kalboje randama ne tik ši leksema, bet ir sustabarėję posakiai, pavyzdžiui: „bėgo kaip nuo Lietuvos“, „šitas likęs nuo Lietuvos (laikų)“.⁵⁶ Tokie posakiai, išlikę kalboje ir tapę folklorizuotais tautos kultūrinio paveldo elementais, rodo atmintyje išlikusius Lietuvos, kadaise valdžiusios ir buvusios žiaurios / grėsmingos valstybės, laikus. Šis pavyzdys rodo, kad Lietuvos kultūroje susiformavęs galingos tautos vaizdinys kitoje kultūroje, pritaikant kontekstą, išverstas ir komunikuojamas kaip griauinančios, žiaurios, užkariaujančios tautos ženklas.

1840 m. išleistame Elio Lönnroto⁵⁷ trijų tomų dainų rinkinyje „Kantelė“ (suom. „Kanteletar“)⁵⁸ pradedamos lyginti suomių, estų, rusų lyrinės dainos ir lyriniai epiniai kūriniai. Pasinaudojus 1807 m. Johanno Gottfriedo Herderio išleistu rinkiniu „Tautų dainų balsai“ (vok. „Stimmen der Völker in Liedern“), „Kantelėje“ (suom. „Kanteletar“) pristatoma vestuvinė lietuvių liaudies daina „Aš atsisakiau savo močiutei“, kuri išverčiama į suomių kalbą, o tai, pasak S. Skrodenio, pirmas lietuvių liaudies dainos vertimas.⁵⁹ Kaip matyti, lietuvių ir suomių kultūrų ryšiai reiškiasi ir kitoniškumo pabrėžimu, ir kultūrinio artumo paieškomis.

Suomijos kultūra siejama su lietuvių ir latvių kultūra XIX amžiuje, kai 1885 m. pasirodo suomių literatūros istoriko, kalbininko, poeto Juliaus Leopoldo Frederiko Krohno (slapyvardis Suonio) epo „Kalevala“ analizė knygoje, pavadintoje „Suomalaisen kirjallisuuden historia. Osa

⁵⁵ Skrodenis S. 1989: *Baltai ir jų šiaurės kaimynai*. Vilnius: Vaga, p. 17.

⁵⁶ Ten pat, p. 17.

⁵⁷ Elias Lönnrotas (1802–1884) – suomių epinės poemos „Kalevalos“, sudarytos iš suomių folkloro, sudarytojas. 1835 m. išleista epą sudarė 32 runos.

⁵⁸ Dainų rinkinio pavadinimas sudarytas iš suomių ir karelių muzikos instrumento („kantele“), panašaus į kankles, pavadinimo bei morfemos „tar“, reiškiančios moterišką giminę.

⁵⁹ Skrodenis S. 1989: *Baltai ir jų šiaurės kaimynai*. Vilnius: Vaga, p. 71.

1: Kalevala“ (liet. „Suomių literatūros istorija. Dalis 1: Kalevala“).⁶⁰ J. Krohnas lygina latvių ir lietuvių tautosaką. Šiame veikalė imamasi apžvelgti E. Lönroto įnašą, o lietuvių tautosaka pasitelkiama kaip gimininga ir galinti padėti runų šifravimui. J. Krohnas manė, kad karelių, samių ir lapių žmonos, karų metu patekusios į priešų nelaisvę ir turėjusios apsigyventi kituose kraštuose, perduodavo savo padavimus ir papročius, todėl runose išlikę daug klaidžiojančių siužetų, kurių galima rasti skandinavų, germanų, slavų skoliniuose. Šiame veikalė J. Krohnas aiškiai apibrėžia Baltijos jūros regioną kaip tarpkultūrinės komunikacijos proceso sritį.

Vėliau, kaip teigia S. Skrodenis, „didžiulio suomių kultūrinio pakilimo laikotarpiu“⁶¹ (XIX a. II pusė), atsiranda ir daugiau folklorinių tyrimų ir baltų bei skandinavų kultūrų lyginimų: „Kalevalos“ siužetų, Didžiojo ažuolo garbinimo motyvų.

Ne tik suomių, bet ir estų literatūrinis epas „Kalevo sūnus“ (išleistas 1862 m.), paremtas „Kalevalos“ runomis, taip pat lygintinas su lietuvių liaudies dainomis. *Keturvėjininkas* Juozas Žlabys-Žengė, pristatydamas šio kūrinio istoriją, turinį ir santykį su „Kalevala“, iliustravo savo aprašymą keliomis ištraukomis, pavyzdžiui, „Mėnesio piršimasis Saulei“⁶², kurios siejamos su lietuvių liaudies dainų siužetais.

Tautosakos lyginimas, prasidėjęs XIX amžiuje, parodo Suomijos, Estijos, Latvijos ir Lietuvos regiono sąlyčius. Žmonių atmintyje gyvuojančios frazės, posakiai, padavimuose ir legendose fiksuojami ryšiai, aiškinami istorijos metraščiais, rodo seną šio regiono kultūrų komunikaciją, glaudžius ryšius. Dainų, runų, pasakojimų lyginimas liudija, kad vienos kultūros tekstuose randama kitos kultūros ženklų, simbolių. Kultūros tarpusavyje sąveikauja jau žodinėje plotmėje (padavimuose ir legendose), sukurdamas savas simbolių sistemas.

Iš S. Skrodenio atvertos tautosakinės tradicijos matoma, kad Baltijos kultūrinė erdvė rodo kultūros tekstų vertimą iš vienos kultūros į kitą nuo ypač senų laikų. Šios kultūros erdvės svarbą bene labiausiai XX a. yra akcentavęs geografąs Kazimieras Pakštas. 1942 m. Lietuvių kultūros institutas Čikagoje išleido jo veikalą „Baltoskandijos konfederacija“ (angl. „The Baltoscandian Confederation“), kuriame buvo surašytos pagrindinės Lietuvos geografų draugijos prezidento idėjos, plėtos 1934 m. „Stokholmo, Oslo, Kopenhagos, Talino ir kitų Baltijos bei Skandinavijos miestų geografų draugijose ir universitetuose“.⁶³ Šiame veikalė buvo išsamiai aprašytos Baltijos ir Skandinavijos regionų bendradarbiavo galimybės remiantis suomių geologo

⁶⁰ Reikėtų paminėti, kad vėliau, 1963–1970 m., Suomijoje išleista papildyta, 8 tomų suomių literatūros istorija „Suomen kirjallisuus“, kurioje folkloristas Mattis Kuusiss, pratęsdamas Juliaus Leopoldo Frederiko Krohno, jo sūnus Kaarlo Krohno darbus, toliau kalevališkąją poeziją lygino su baltiškuoju folkloru.

⁶¹ Skrodenis S. 1989: *Baltai ir jų šiaurės kaimynai*. Vilnius: Vaga, p. 85.

⁶² Skrodenis S. 1989: *Baltai ir jų šiaurės kaimynai*. Vilnius: Vaga, p. 179; Žlabys-Žengė J. 1937-02-24: *Kalevipoegas: estų tautos epas. Lietuvos aidas* 87, p. 2.

⁶³ Pakštas K. 2003: *Kultūra. Civilizacija. Geopolitika*. Vilnius: Pasviręs pasaulis, p. 350.

Vilhelmo Ramsay 1900 m. ir švedų geografo, profesoriaus Steno de Geero 1928 m. įvestais „Fenoskandijos“ ir „Baltoskandijos“ terminais.

1900 m. „Fenoskandijos“ terminas buvo sukurtas Norvegijos, Švedijos, Suomijos, Rytų Karelijos ir Kolos pusiasalio aukštumoms pavadinti taip jas sujungiant į vieną darinį. Tačiau, pasak K. Pakšto, šis terminas turėtų apjungti visas Skandinavijos šalis, kurioms, pagal etnologines ir kultūrinės ypatybes, priskiriama ir Danija, o Skandinavijos šalis turėtų sudaryti Norvegija, Švedija ir Danija, nes jos yra „glaudžiai susietos bendromis politinėmis asociacijomis, kultūriniais kongresais“.⁶⁴ Tad „Fenoskandijos“ terminas, patikslintas K. Pakšto, apima ne tik dabartinės Estijos ir Suomijos dalis, bet ir tris Skandinavijos šalis taip nubrėždamas šalių, esančių Baltijos jūros šiaurinėje ir šiaurės rytų pakrantėse, ribas.

Kito termino – „Baltoskandijos“ – vartojimas neapsiriboja Skandinavijos ribų apibrėžtumu, o koduoja pagrindinę idėją, Skandinavijos ir Baltijos šalių bendrystę. Jis pasirodė 1928 m. švediška žurnale „Geografiska Annaler“ (liet. „Geografiškieji analai“). Šis terminas sukurtas pagal šešis antropografinius kriterijus, o juo geografai S. de Geeras pavadino geografinį ir kultūrinį regioną, sudarytą iš Skandinavijos ir Baltijos valstybių. Šio termino apibrėžtyje buvo apjungtos Skandinavijos (Norvegija, Švedija, Danija ir Islandija) ir „Fenoskandijos“ (Suomija, Karelija, Kolos pusiasalis) šalys bei Latvija ir Estija kaip Šiaurės regiono šalys, tačiau neįtraukta Lietuva, kaip neturinti jūros uosto sostinėje, valstybė.

1934 m. skelbdamas savo idėjas, K. Pakštas, motyvuodamas tuo, kad Lietuva gali būti šiaurinė valstybė dėl atgauto jūrinės valstybės statuso, geografinės padėties (geografijos profesorius nurodo Gibraltarą esant piečiausiu Europos tašku, Nordkapą – šiauriausiu ir taip nustato ribą tarp Šiaurės ir Pietų Europos, kuri atskleidžia, kad „beveik visa Lietuva yra toje pačioje geografinėje platumoje kaip Danija bei pietinė Švedija“), šiaurietiško charakterio ir temperamento (K. Pakštas, keliaudamas iš vienos šalies į kitą geba fiksuoti kelių skirtingų tautų charakterius ir juos lyginti) papildo „Baltoskandiją“ septintąja – Lietuvos valstybe – pabrėždamas visų šalių kultūrinį, ekonominį, politinį bendradarbiavimą ir akcentuodamas „Baltoskandiją“ kaip sritį „su bendrais kultūriniais interesais ir abipusėmis simpatijomis <...>“.⁶⁵

Veikale „Baltoskandijos konfederacija“ (angl. „The Baltoscandian Confederation“) K. Pakštas išplėtoja šešis antropografinius kriterijus, kurie gali nusakyti Baltoskandijos regiono ribas. Profesoriumi šios ribos svarbios net tik kaip geografijos mokslo objektas, bet ir kaip vieno bendro kultūrinio regiono apibrėžtis. Kultūriniai kriterijai pristatomi kaip istoriškai susietas antropologinis pamatas. K. Pakštas pabrėžia valstybių, kuriose dominuoja šiaurietiškas charakteris, panašumą. „Baltoskandija“ išskiriama kaip mažesnių nacijų sritis, kurioje

⁶⁴ Pakštas K. 2003: *Kultūra. Civilizacija. Geopolitika*. Vilnius: Pasviręs pasaulis, p. 352.

⁶⁵ Ten pat, p. 358.

dominuoja abipusės simpatijos: „Baltoskandija – <...> sritis <...> kur kalbų ir kultūrų įvairovė netrukdo abipusei pagarbai, bendradarbiavimui ir taikai.“⁶⁶

Geografas, pristatydamas „Baltoskandijos“ idėją, ją išplėtoja ne tik remdamasis XX a. pirmosios pusės geografijos ir antropologijos duomenimis, tuomete šalių lokacija ir egzistuojančiais ryšiais, bet ir pristatydamas istorinį ryšių pagrindą (Švedijos karalių pastangas suvienyti tautas, gyvenusias aplink Baltijos jūrą XVII ir XVIII a.) bei plėtodamas ateities idėjas („Baltoskandijos“, kaip karinio, ekonominio, politinio vieneto galimybes).

Šiaurietiškas regionas K. Pakštui pasirodo svarbus kaip kultūros vienetas. Regionas suvokiamas kaip bendros kultūros, susidedančios iš mažų valstybių, darinys. Kultūros egzistuoja viena šalia kitos, bendradarbiauja ir neprieštarauja viena kitos egzistencijai. Regiono kultūros savitumas ir išskirtinumas įrašytas į šiaurietiško charakterio sąmonę, kitaip tariant, užkoduotas šiaurietiškos kultūros simboliais. Koduojama skirtingai, tačiau tie patys simboliai, nulemti antropologinių panašumų ir istorinių aplinkybių, sudaro kultūrų komunikavimo galimybes ir paaiškina tarpusavio dermę.

Sudarydamos vieno regiono, kuris apima Islandiją, Norvegiją, Daniją, Švediją, Suomiją, Kolos pusiasalį, Kareliją, Latviją ir Lietuvą, kultūrą, šios šalys bendradarbiauja tarpusavyje atskleisdamos ne tik kultūrų panašumus ir skirtumus, bet ir keisdamosi įtakomis, taip sukurdamos bendrą tarpkultūrinį kontekstą.

Įdomus sutapimas: būtent tuo metu, kai pirmą kartą paminimas „Baltoskandijos“ terminas (1928 m.) ir pradeda kalbėti apie Šiaurės ir Baltijos tautų artimumą, į Lietuvą (po pusmečio) atvyksta H. Parlandas ir ima dirbti diplomatinėje tarnyboje.

Skandinavijos ir Baltijos šalių kultūrų sąlyčiai atsiskleidžia Baltijos regiono klasikų tekstuose. Tai imtasi intensyviau tyrinėti jau po II pasaulinio karo. Literatūrologo, kultūrologo V. Kubiliaus 1983 m. pasirodžiusioje knygoje „Lietuvių literatūra ir pasaulinės literatūros procesas“ lietuvių skaitytojas išsamiai supažindinamas su lietuvių ir skandinavų lyginamaisiais kanoninių literatūros tekstų tyrimais. Šiame veikale akcentuojami literatūrų (ir kultūrų) ryšiai, lėmę naujus motyvus, žanrinę kaitą lietuvių literatūroje. V. Kubiliaus dėka praplečiamas lietuvių ir kitų pasaulio šalių literatūrinis kontekstualumas, o lietuvių literatūra (ir jos pagrindu – kultūra) tampa dar didesnė, kultūros paradigma veriasi apjungdama didžiąją dalį Europos. Šalia Gi de Mopasano, Johanno Wolfgango von Goethe's, Oscaro Vladislo de Lubiczio-Miloszo, Walterio Skotto, Dante's Alighieri, Johanneso Bobrowskio ir kitų autorių kūrybos, vokiečių ekspresionizmo, lenkų romantizmo, orientalizmo paralelių su Lietuvos literatūra paieškų, neaplenkiamos ir paralelių paieškos su Skandinavijos literatūra, kuri, kaip teigia V. Kubilius, kartu su latvių literatūra lietuvių literatūrai „buvo sąjungininkai“, nes taip pat, kaip ir lietuvių

⁶⁶ Ten pat, p. 358.

literatūra, buvo „įsižiūrėję į žmogaus ir žemės ryšį“.⁶⁷ Tokie autoriai, pagal V. Kubilių, tai – Knutas Hamsunas, F. E. Sillanpää, Andrėjus Upytis.

Knygoje V. Kubilius aprašė lietuvių ir skandinavų autorių susitikimus, skandinavų autorių tekstų vertimus į lietuvių kalbą. Jis išskyrė klasikinius ir tuos rašytojus, kurie turėjo ryšių su Lietuva ir joje buvo, rašė apie juos (pavyzdžiui, M. Talvio). Įdomu tai, kad V. Kubilius užsimena, jog lietuvių rašytojai „Skandinavijos orbitoje regėjo“⁶⁸ ir suomių rašytojus, kuriančius švedų kalba, tačiau toliau šio teiginio neargumentuoja. Aprašydamas suomių literatūrą, V. Kubilius mini J. Šimkaus išleistą antologiją „Šeši suomiai. Naujosios suomių prozos antologija“ (kurioje pasirodžiusi pirmoji į lietuvių kalbą išversta H. Parlando novelė „Aš ir mano tėvo akinių stiklai“), tačiau rašytojų kūrinių, sudariusių šią antologiją, nemini ir neaprašo.

Literatūrologė Birutė Masionienė knygoje „Baltijos tautos: kultūros istorijos metmenys“ (1996 m.) siekė įsigilinti į Baltijos regiono kultūros reiškinius: analizavo pirmuosius žymiausius tautų kultūros įvykius, pavyzdžiui, aprašė dainų šventes lietuvių, latvių ir estų kultūrose, latvių liaudies dainyną, kurį surinko Krišjānis Barons, suomių pirmąją knygą – liuteronybės „elementorių“, maldyną, skandinavų kompozitoriaus Edvardo Griego meninės kritikos tekstus, epinius, tautosakinius kūrinius, grožinės literatūros tekstus, tapusius konkrečių kultūrų atpažinimo pagrindu. Šioje knygoje herojiniai epai, grožinės literatūros kūriniai, XX a. išversti ir kelis kartus išleisti Lietuvoje, lyginami kaip priklausantys vienam Baltijos jūros šiaurės rytiniam regionui: tekstuose ne tik susipina panašūs siužetai, įprasminti tautos atmintyje ir užrašyti poemų, apysakų, romanų pavidalu, bet ir atsiskleidžia tarpusavio ryšiai, perteikiami kultūriniais simboliais. Baltijos tautos, Suomija ir Skandinavija, jungiama baltų, finų ir germanų kalbų, pasak B. Masionienės, turi tarpusavyje susijusią istoriją, kultūrą, religiją. Kalbų skirtumai netrukdo versti literatūros (kultūros) tekstus, juos analizuoti, lyginti.

Naujausias veikalas, kuris tęsia ir papildo B. Masionienės Baltijos kultūros tyrimus: literatūrologo Silvestro Gaižiūno knyga „Skandinavų literatūros ir baltiškieji kontekstai“ (2008 m.). Autorius mėgino apibrėžti Skandinavijos kultūros kelius į baltų kultūrą atverdama šių kultūrų sąlyčių kanoniniuose tekstuose istoriją. S. Gaižiūno fiksuojama, kad Lietuvoje lietuvių ir skandinavų kultūrų lyginimas pasirodo XX a. pradžioje, kai lietuvių rašytojai, pabuvę Skandinavijos šalyse, pateikia savas kultūrų vizijas ir jų galimos bendrystės sąsajas. Rašytojai ir visuomenės veikėjai Juozas Tumas-Vaižgantas, Ignas Šeinius, V. Mykolaitis-Putinas, Jurgis Savickis, Jonas Šliūpas, Matas Šalčius savo laiškuose ir viešose kalbose, knygoje perteikė skandinavų kultūros kodus, siekė aiškintis skandinavų ir baltų tautų galimą bendrystę: „Skandinavijos tautos pačioje Lietuvos Nepriklausomybės aušroje buvo traktuojamos ne kaip

⁶⁷ Kubilius V. 1983: *Lietuvių literatūra ir pasaulinės literatūros procesas*. Vilnius: Vaga, p. 26.

⁶⁸ Kubilius V. 1983: *Lietuvių literatūra ir pasaulinės literatūros procesas*. Vilnius: Vaga, p. 150.

priešas, o kaip pavyzdys ir sąjungininkas⁶⁹. S. Gaižiūnas išsamiai pristato ir svarbią kultūrinei komunikacijai vertimų seką: XIX a. antrojoje pusėje atsirado vertimų iš norvegų, švedų, estų į lietuvių ir latvių kalbas. Jeno Peterio Jacobseno, Henriko Ibseno, Knuto Hamsuno, Selmos Lagerlöf, Ivaro Ivasko vertimai susilaukė kritikų ir rašytojų dėmesio. XX a. literatūros tekstų kritikai, tokie kaip V. Mykolaitis-Putinas, J. Savickis, Henrikas Nagys, Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė, Adomas Jakštas, Kazys Boruta, mėgino aiškinti ir analizuoti rašytojų tekstus Lietuvos kontekste.⁷⁰

XXI a. Skandinavijos ir Baltijos tautų tekstai išlieka patraukliu tyrimų objektu. Vieną iš ankstyvųjų danų kultūros vertimų į lietuvių ir latvių kalbas išsamiai pristatė literatūrologė Asta Gustaitienė. Monografijoje „Hansas Christianas Andersen: pastangos (at)pažinti“ (2009 m.) mokslininkė atskleidžia įvairialypį klasiko pažinimo kelią baltų kultūrose, mat Danijos kultūra vertimo į baltų kultūrą pradžioje galėjo būti suvokiama dviem būdais, t. y. per savą ir kitas kalbas: „Greičiau ir geriau pažinti Anderseno kūrybą galėjo padėti latvių kalbos mokėjimas, nes latviai Anderseną į savo kultūrą integravo daug greičiau ir geriau – Anderseną jie vertė tiesiogiai iš daniškų tekstų, o lietuviai pasitenkino versdami vokiečių, prancūzų, lenkų, rusų vertimus.“⁷¹ Vadinasi, danų kultūros vertimas buvo apipintas ne tik vieno vertimo į savą kultūrą⁷², bet kelių vertimų į kelias kultūras.⁷³ Įdomiai skamba ir faktas, kad šalia vertimų atsirado ir pusiau išverstų – transformuotų – sukurtų lietuviškų tekstų pagal H. C. Anderseno pasaką: „1884 m. Juozas Miliauskas-Miglovara sueiliavo kūrinėlį, remdamasis Anderseno pasaka „Motina“ <...>“.⁷⁴ Vis dėlto, nors tokie tekstai galėtų atrodyti svarbūs kaip pirmieji mėginimai, į juos tegalima žiūrėti kaip į gerų pastangų vediną vertimą.

Panašiu laiku atliekami ir kitų skandinavų autorių išsamūs tyrimai. Pavyzdžiui, literatūrologė Raminta Gamziukaitė analizuoja Norvegijos autoriaus kūrinius monografijoje „Tarp Logoso ir Pano. Henriko Ibseno analitinės dramos“, (2005 m.). Lietuvos ir Švedijos kultūros komunikacijos vyksmą analizuoja literatūrologė Sigutė Radzevičienė, pristatydama Igno Šeinius ryšius su Švedija knygoje „Neatrastasis Ignas Šeinius: gyvenimas ir kūryba Švedijoje“ (2011 m.).

⁶⁹ Gaižiūnas S. 2008: *Skandinavų literatūros ir baltiškieji kontekstai*. Vilnius: Pasviręs pasaulis, p. 6.

⁷⁰ Vertimų recepciją išsamiai aprašo S. Gaižiūnas (žr. Gaižiūnas S. 2008: *Skandinavų literatūros ir baltiškieji kontekstai*. Vilnius: Pasviręs pasaulis.).

⁷¹ Gustaitienė A. 2009: *Hansas Christianas Andersen – pastangos (at)pažinti*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, p. 172.

⁷² Pasak S. Gaižiūno, į latvių kalbą 5 Anderseno pasakos buvo išverstos ir paskelbtos 1859 m. išleistoje knygelėje „Pasakos vaikams“. (Rinkinį parengė Jekabas Zvaigznytė). (Žr. Gaižiūnas S. 2008: *Skandinavų literatūros ir baltiškieji kontekstai*. Vilnius: Pasviręs pasaulis, p. 18.).

⁷³ Pasak A. Gustaitienės, 1895 m. „Ūkininko“ priede pasirodžiusi Anderseno kūrinių rinktinė (10 pasakų) buvo versta iš vokiečių kalbos. (Gustaitienė A. 2009: *Hansas Christianas Andersen – pastangos (at)pažinti*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, p. 176.).

⁷⁴ Gustaitienė A. 2009: *Hansas Christianas Andersen – pastangos (at)pažinti*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, p. 173.

Pamėginus suvokti Baltijos bendros kultūros erdvės formavimąsi, galima prieiti prie išvados, kad minėtųjų komunikuojančių kultūrų suvokimas lietuvių autorių darbuose skiriasi: etnografas S. Skrodenis, analizuodamas tautosaką, išskiria baltus ir jų šiaurės kaimynus, geografą, politiką K. Pakštą Skandinavijos ir baltų regioną suvokia kaip bendrą Baltoskandijos regioną, literatūrologas S. Gaižiūnas, lygindamas kanoninius literatūros tekstus, išskiria Skandinavijos erdvę ir baltiškumą, o poetė ir literatūrologė B. Masionienė Norvegijos, Danijos, Suomijos, Estijos, Lietuvos ir Latvijos kultūros regioną vadina bendru – Baltijos jūros šiaurės rytų regionu. Lietuvos autorių moksliniuose, apžvalginiuose veikaluose bendros kultūros erdvės kontekstai apibrėžiami žinomų asmenybių, turėjusių įtaką šalių bendradarbiavimui, refleksijomis. Vis dėlto reikia paminėti, kad kol kas dar menkai analizuojami mažiau žinomi Baltijos regiono autoriai, brendę tarpkultūrinėje erdvėje. Kultūros paradigma nuolat kinta, ji nėra pastovi, nuolat persvarstomos *savo* ir *kito* savastys, kinta kultūrų kodai, jų interpretacijos. Baltijos kultūros erdvė gali būti apibūdinta kaip sudėtinga, jungianti įvairių tautų kultūros kodus.

Šioje pirmojoje disertacijos dalyje išsiaiškinome kultūros komunikacijos galimybes. Pirmajame skyriuje išanalizavome, kaip kultūrų kontekstai sąveikauja tarpusavyje formuodami savas semiosferas, kaip šios semiosferos plečiasi arba traukiasi priklausomai nuo kultūros kontekstų. Supratome, kad vienos kultūros ženklų sistema komunikuoja su kitos kultūros ženklų sistema semiosferų riboje, kurioje vyksta kalbų vertimai, komunikacija ašyje *aš* – *aš* arba *aš* – *jis*. Antrajame skyriuje išsiaiškinome, kad kiekvienoje kultūroje esanti ženklų sistema yra skirtinga, nes egzistuoja skirtingi mąstymo modusai, kurie kultūrą paverčia simbolizacijos procesu. Norėdami suvokti konkrečios kultūros ženklų sistemą (kodus) ir pritaikyti (išversti) ją kitai kultūrai, mąstymoodus turime suvokti konkrečioje kultūroje, taip išsiaiškindami ne vien tik egzistuojančios reikšmės faktą, o ryšį tarp *savos* ir *kitos*, svetimos kultūros reikšmių. Tokiu būdu įvykęs kultūrų vertimas ir skirtingų reikšmių ryšių suvokimas padeda tiksliau interpretuoti, išversti kitos kultūros reikšmes į savąją kultūrą, *tirštai* ją aprašyti. Trečiajame šios dalies skyriuje kultūrą *įvietiname*, atskleidėme konkrečią, Baltijos kultūros erdvės semiosferą, kuri kultūrų kodus į *savos* ir *kitas* kalbas vertė jau nuo seniausių laikų, o kisdami kultūros vertimų aprašymai įvairių XX a. kanoninių tekstų autorių darbuose įprasmino kultūrų kontekstualumą. Šiuos tyrimus toliau plėtosime H. Parlando tekstų, aprėpiančių skirtingas kultūras, analizėje, bandydami rekonstruoti jų kodus (Helsinkio ir Kauno).

2. HENRIO PARLANDO KŪRYBOS KONTEKSTAI

Išanalizavę, kaip kultūros tekstai gali sąveikauti, bei atskleidę, kaip formavosi konkreti Baltijos kultūros erdvė, galime analizuoti H. Parlando kūrybos kultūrinius kontekstus. H. Parlando kūrybą paveikė modernizmo epocha: jis pats buvo jos veikiamas ir nedrąsiai (pavieniais straipsniais apie formalizmą) mėgino ją veikti pats. Norėdami geriau suvokti H. Parlando tekstų ir XX a. epochos idėjų sąsajas bei atskleisti, kaip ir kokioje aplinkoje susiformavo autoriaus kūriniai, turime apžvelgti kūrybos kontekstus nuo pirmųjų autoriaus mėginimų kurti.

H. Parlando kūrybos kelias, prasidėjęs dar mokykloje,⁷⁵ tęsėsi pirmųjų viešai publikuotų esė ir eilėraščių pasirodymu Suomijos švedų modernistiniame leidinyje „Quosego. Tidskrift for ny generation“ (liet. „Quosego. Žurnalas naujai kartai“ toliau tekste – „Quosego“). Šis leidinys spausdino modernizmo tekstus, o tai išduoda jau pati jo antraštė. Pavadinime galima įžvelgti sąsajas su gaivališkuoju, gyvybiškuoju pradū: Vergilijaus „Eneidoje“ žodžiais „Quos ego“ Neptūnas suvaldo nepaklusnius vėjus, audras. Šie žodžiai, kuriais gebama valdyti stichiją, vienija ir nepaklusniuosius modernistus, apibrėždami jų kūrybą, o leidinio paantraštė suponuoja ir konkretų adresatą – naująją kartą.

„Quosego“ žurnalas, ėjęs švedų kalba, buvo leidžiamas Helsinkyje 1928–1929 m., „Söderström & C:o & Forlagsaktiebolag“ spaustuvėje. Suomų švedų kultūriniame gyvenime ši poligrafijos įmonė buvo labai svarbi: kaip matyti iš leidinio „Quosego“ trečiajame numeryje esančios spaustuvės reklamos, čia buvo spausdinamos modernistų arba apie modernizmą rašiusių kūrėjų knygos. 1928 m. išėjo trys žurnalo numeriai, o 1929 m. – tik vienas. Oficialusis žurnalo redaktorius buvo literatūros daktaras Cidas Erikas Tallqvistas, tačiau jo kūrybos ar kritikos straipsnių žurnale nėra.

Moderniuosius tekstus spausdinusioje „Söderström & C:o Forlagsaktiebolag“ įmonėje buvo išleistas ir pirmasis H. Parlando eilėraščių rinkinys „Idealrealization“, tapęs pirmąja suomių švedų literatūros modernistine knyga, priimta didelės bendrovės. Iš tiesų tai buvo nemenkas įvykis, nusakantis H. Parlando tekstų reikšmę tuometiniame kontekste, kai vyresniems ir aktyvesniems modernistams G. Björlingui ir R. Enckeliui nebuvo pavykę išleisti savo kūrybos.⁷⁶

⁷⁵ H. Parlando tekstų ir daiktų archyve, esančiame Helsinkyje, „Svenska litteratursällskapet i Finland“, Suomijoje, saugomi dar 1926 m. mokyklos sąsiuviniai, kuriuose matomi pirmieji H. Parlando mėginimai rašyti meninius tekstus. Taip pat H. Parlandas rašė į mokyklos laikraštį. Remiantis H. Parlando brolio Oskaro identifikuotomis teksto rašymo datomis, galima pastebėti, kad dar aktyviau H. Parlandas pradėjo rašyti 1927 m.

⁷⁶ Stam P. 1998: *Henris Parlandas Lietuvoje*. Metai 10, p. 128.

Tačiau pirmosios knygos pasirodymo Suomijoje autorius nesulaukė (deja, gyvendamas Helsinkyje nesulaukė nė vienos savo knygos pasirodymo), nes tuo metu jau buvo išvykęs į Lietuvą (todėl suomių publikos reakciją į savo eilėraščių rinkinį galėjo pajusti tik per atstumą), kurioje dirbo sekretoriumi Švedijos konsulate Kaune, buvusioje strategiškai svarbioje Putvinskio gatvėje,⁷⁷ rašė eilėraščius, ėmėsi rašyti romaną „Sudužo“, laikomą „vienu ryškiausių švedų kalba parašytų modernistinio romano meno pavyzdžių“.⁷⁸

Lietuvoje H. Parlandas kreipėsi į šios šalies auditoriją rašydamas straipsnius ne vienam periodiniam leidiniui. Lietuvos skaitytojus jis ne tik supažindino su suomių, Suomijos švedų literatūra, bet ir siekė atskleisti modernizmo svarbą: jaunosius rašytojus H. Parlandas priskyrė modernistiniam judėjimui aprašydamas jų kūrybos savitumus, o vyresniosios kartos autorius pristatė kaip neteikiančius prasmės naujai rašymo manierai.⁷⁹ Viešėdamas Lietuvoje H. Parlandas kreipėsi ir į Suomijos šalies skaitytojus rašydamas keliuose didžiausiuose to meto ir vis dar dabar tebeleidžiamuose Suomijos švedų laikraščiuose. Straipsniuose, skirtuose Suomijos publikai, jis aprašė ir analizavo sovietinį ir amerikiečių kiną, žydų teatrą – tuos kultūros reiškinius, kurie buvo kitokie negu Suomijoje, išskirtiniai.

Tai, kad H. Parlandas buvo moderniojo meno atstovas, atsiskleidė ir autoriaus straipsnyje „Den modernistiska dikten ur formalistisk synpunkt“ (liet. „Moderniškasis eilėraštis formalizmo požiūriu“), kuris tapo „pirmuoju skandinavišku įvadu į šiuolaikinę rusų literatūros teoriją“,⁸⁰ t. y. formalizmą (straipsnis rašytas „Quosego“, Nr. 5, bet, leidiniui neišėjus, publikuotas po autoriaus mirties). Šiame tekste H. Parlandas aprašė automatizacijos ir deautomatizacijos principą: literatūra turi šokiruoti, priversti skaitytoją iš naujo susimąstyti apie objektus. H. Parlando sugebėjimas apibūdinti formalizmą buvo hiperbolizuotas semiotiko Eero Tarasti, kuris viename savo straipsnyje dėl žurnalistinės ir kultūrinės analizės H. Parlandą pavadino „Rolandu Barthesu prieš Rolandą Barthesą“.⁸¹

Švedų literatūrologas P. Stamas vienintelėje Skandinavijoje išleistoje disertacijoje, analizuojančioje H. Parlando kūrybą, gilinosi į tai, kaip šis suomių švedų autorius apmąstė ir suvokė modernizmą. Tyrinėtojas labai nuodugnai išanalizavo minėtą straipsnį ir pateikė išsamų to meto formalizmo bei rusų formalistų, pasivadinusių OPOJAZ (ru. „Obščestvo po izučeniju jazika“), aprašymą. Skyriuje, skirtame aptarti H. Parlando modernizmo sampratą, P. Stamas

⁷⁷ Šiandien ant šio pastato, kuriame įsikūrė „Antano Žmuidzinavičiaus kūrinių ir rinkinių muziejus“ (šiame pastate 1929–1966 metais gyveno dailininkas Žmuidzinavičius), kabo atminimo lenta, lietuvių, švedų ir suomių kalbomis skelbianti: „Šiame pastate, buvusiam Švedijos konsulate, 1930 m. dirbo Suomijos švedas rašytojas Henris Parlandas“.

⁷⁸ Stam P. 2011: Priartėti ir nebūti surytam ugnies. *Parland H. Sudužo*. Vilnius: Apostrofa p. 132.

⁷⁹ Apie tai H. Parlandas rašo straipsniuose „Naujasis suomių literatūros judėjimas“ leidinyje „Židinys“, 1929 m. Nr. 7, p. 17 ir „Dabartinė suomių literatūra“ leidinyje „Naujas žodis“, 1930 m. Nr. 3, p. 70 (žr. 3.1.1 skyrių).

⁸⁰ Stam P. 2011: Priartėti ir nebūti surytam ugnies. *Parland H. Sudužo*. Vilnius: Apostrofa p. 140.

⁸¹ Tarasti E. 1990: Scenes in the semiotic history of the Baltic countries. *Skisi. Nordic art review* 2, p. 17.

atkreipia dėmesį ir į H. Parlando susirašinėjimą su G. Björlingu, kuriame aiškiai matyti, kad H. Parlandas mėgina G. Björlingą įtikinti formalizmo idėjomis, tačiau šis su juo nesutinka.⁸² Kaip teigia P. Stamas, būtent formalizmas⁸³ tampa ypač svarbus H. Parlandui rašant romaną: „Sudužo“ yra modernistinis eksperimentas su laiku, prisiminimais ir naracija <...> romane pasitelkiama tai, ką formalistai vadino „nusitolinimu“, ryški automatizacija – tai pagrindas iš naujo kalbėti apie siužetą, veikėjų elgesį ir rašymo būdą.“⁸⁴ Galima daryti išvadą, kad H. Parlandas, Suomijoje domėjęsis ir *quosegiečius* vadinęs priklausančiais ekspresionistinei linkmei, Lietuvoje ypač susidomi formalizmu ir jo įtakoje ne tik pradeda savo didžiausios apimties kūrinį, bet rašo ir analitinius straipsnius apie kiną, teatrą, baletą, tarsi ieškodamas atsakymo, kaip šie objektai yra sukonstruoti.⁸⁵

Šiaurės šalių literatūros istorikai, tyrinėjantys Suomijos, Švedijos ir Suomijos švedų tekstus, visą H. Parlando kūrybą pristato kaip modernistinę. Suomų literatūros tyrinėtojas Rogeris Holmströmas literatūrinį šio autoriaus palikimą vadina modernistine kūryba išskirdamas kelis pagrindinius aspektus, visų pirma akcentuodamas urbanistinį pradą. Tyrinėtojas atkreipia dėmesį į „Quosego“ leidinyje išspausdintą H. Parlando tekstą „Sakernas uppror“ (liet. „Daiktų maištas“), kuris, pasak R. Holmströmo, sava raiška yra panašus į Filippo Tommaso Marinetti Italijoje, Carlo Sandburgo⁸⁶ Amerikoje ar „5 unga“ (liet. „Penkių jaunujų“) antologijoje⁸⁷ Švedijoje pasirodžiusių prozos ir poezijos tekstų raišką.⁸⁸ Taip pat pastebi H. Parlando kūrinuose vyraujančias temas: technikos, pavyzdžiui, esė „Autobussen“ (liet. „Autobusas“, leidinyje „Quosego“), „Motorcyklen“, (liet. „Motociklas“, leidinyje „Motors“), bei sudaiktinto ir sugyvento, naikinančio džiazo: „Jazzen är en djävul. Den gör oss besatta. Den har ingen sentimentalitet, ingen medlidande“⁸⁹ (liet. „Džiazas yra velnias. Jis mus apsėdo. Jis neturi nei sentimentalumo, nei gailėsčio“) rašo H. Parlandas esė „Jazz“. Antra, R. Holmströmas pabrėžia H. Parlando romane besivystančią nuotraukos ir prisiminimų reikšmę, sudarančią romano koncepciją. Tyrinėtojas mano, kad fotografijos tema susijusi su H. Parlando straipsniais apie

⁸² Stam P. 1998: *Krapula. Henry Parland och romansprojektet Sönder*. Uppsala: Almqvist & Wiksell International, Stockholm i distribution, p. 191.

⁸³ Įdomu tai, kad Suomijoje didžiausią įtaką H. Parlandui darė G. Björlingas, tačiau Lietuvoje H. Parlandas pradėjo plėtoti skirtingą nuomonę ir netgi perteikė tai savo tekstu.

⁸⁴ Stam P. 1998: *Krapula. Henry Parland och romansprojektet Sönder*. Uppsala: Almqvist & Wiksell International, Stockholm i distribution, p. 365.

⁸⁵ Pasak literatūrologės Birutės Meržvinskaitės, būtent darymo, konstravimo aspektas pabrėžiamas formalistų veikaluose. (Žr. Meržvinskaitė B. 2013. *Literatūros teorijos temos: medžiaga bakalauro studijoms*. Vilnius: LKMA. Prieiga per internetą: www.lkma.lt/index.php?id=142, p. 37.).

⁸⁶ Sukūrusio miesto, kaip žaidėjo su traukinių bėgiais, įrankių gamintojo, įvaidį.

⁸⁷ Šioje antologijoje pristatoma Eriko Askundo, Josefo Ljellgreno, Arturo Lundkvisto, Harry Martinsono, Gustavo Sandgreno kūryba, kurią įkvėpė futuristai.

⁸⁸ Holmström R. 2000: Modernisternas proza. *Finlandsvenska litteraturhistoria. Andra delen: 1900-talet. Uppslagsdel*. Helsingfors, Stockholm: Svenska litteratursällskapet i Finland, Atlantis, p. 109.

⁸⁹ Parland H. 1970: *Säg inte annat. Samlad prosa 2*. Stockholm: Söderström & C: o Förlagsaktiebolag, p. 40.

kiną, domėjimąsi juo. R. Holmströmas primena ir P. Stamo disertacijoje padarytą išvadą, kad fotografijos pasitelkimas kūryboje yra susijęs su formalistine maniera.⁹⁰

Suomijos kultūros istorikas, literatūrologas Jaakko Ahokas knygos „A History of Finnish Literature“ (liet. „Suomių literatūros istorija“) straipsnyje „Swedish literature in Finland at the End of the Nineteenth and the Beginning of the Twentieth Centuries“ (liet. „Švedų literatūra Suomijoje devyniolikojam amžiaus pabaigoje ir dvidešimtojo amžiaus pradžioje“) H. Parlandą vadina vienu iš pačių egzotiškiausių ir provokuojančių tais laikais modernistų.⁹¹ Įdomu tai, kad šiame straipsnyje rašytojas nepriskiriamas *quosegiečių* G. Björlingo, R. Enckelio, Elmero Diktoniuso kartai, nes pastarieji savo kūrybą publikavo daug anksčiau (buvo vyresni), o gretinamas su savo broliu Ralfu Parlandu, Eriku Thermanu ir mažai „Quosego“ leidinyje besireiškusia Kerstin Soderhölmm. Be abejo, šie rašytojai ir H. Parlandas buvo panašaus amžiaus, tačiau H. Parlandas priklausė „Quosego“ sąjūdžiui, aktyviai bendravo su G. Björlingu, R. Enckeliu – vyresniosios kartos rašytojais, tad šioje disertacijoje pagrįstai H. Parlandas yra laikomas „Quosego“ atstovu.

Suomijos ir Suomijos švedų literatūros tyrinėtojas profesorius Georgas C. Schoolfieldas knygos „A History of Finland's Literature“ (liet. „Suomijos literatūros istorija“) skyriaus „The age of modernism 1916–1960“ (liet. „Modernizmo amžius 1916–1962“) poskyryje „How new was modernism?“ (liet. „Kiek naujas buvo modernizmas?“) rašydamas apie H. Parlando rinkinį „Idealrealization“ vadina jį avangardo eilėraščių knyga („book of avantgarde poetry“).⁹² Tyrinėtojas H. Parlando kūryboje akcentuoja džiazą įtaką (poezijoje, straipsnyje) ir teigia, kad H. Parlandas kartu su G. Björlingu buvo susižavėję džiazu. H. Parlandas buvo paveiktas Franciso Scotta Fitzgeraldo „Didžiojo Getsbio“, kurį skaitė originalo kalba, ir džiazą formos pasaulis tapo romano „Sudužo“ pagrindu.⁹³

2012 m. Niujorke jungtinio avangardizmo tyrinėtojų kolektyvo išleistoje knygoje „A Cultural History of the Avant-Garde in the Nordic Countries“ (liet. „Šiaurės šalių avangardo kultūrinė istorija“), kuri priklauso Avangardo kritikos studijų serijai, straipsnyje „The Finland-Swedish Avant-Garde moments“ (liet. „Suomijos švedų avangardo momentai“), literatūrologai Fredrikas Hertzbergas, Vesas Haapalas ir Janna Kantola teigia, kad suomių švedų modernizmas buvo „prioritetinis ir drastiškesnis negu kitose Šiaurės šalyse“,⁹⁴ turėjo tarptautinį matmenį.

⁹⁰ Holmström R. 2000: Modernisternas proza. *Finlandsvenska litteraturhistoria. Andra del: 1900-talet. Uppslagsdel*. Helsingfors, Stockholm: Svenska litteratursällskapet i Finland, Atlantis, p. 111.

⁹¹ Jaakko A. 1997: Swedish literature in Finland at the end of the Nineteenth and the Beginning of the Twentieth Centuries. *A History of Finnish Literature*. Vol. 72. Bloomington: Indiana University, p. 418.

⁹² Schoolfield G. C. 1998: A History of Finland's Literature. *Vol. 4 of Histories of Scandinavian Literature*. Lincoln & London: The university of Nebraska Press, p. 481.

⁹³ Ten pat, p. 484.

⁹⁴ Hertzberg F., Haapala V., Kantola J. 2012: The Finland-Swedish Avant-garde moments. *A Cultural History of Anat-Garde in the Nordic Countries 1900-1925*. New York: Rodopi, p. 445.

Autoriai pastebi, kad H. Parlandas kartu su Hagar Olsson, Edith Södergran, E. Diktoniusu sudarė neformalų avangardo poetų tinklą. H. Parlandas vadinamas avangardistu ir dėl to, kad rašė tokiomis temomis kaip kinas, reklama, įvairios transporto priemonės.

Kalbėdami apie Suomijos švedų avangardą, šie literatūrologai rėmėsi H. Parlando straipsniu, kuriame jis naująjį suomių švedų judėjimą apibūdino kaip „kubistinio stiliaus ekspresionizmą“.⁹⁵ Anot autorių, galima daryti tokią išvadą apie avangardizmą: „tai tikriausiai [pirmiausia leidžia] kalbėti apie avangardo momentus – šis momentas yra būdingas pačiam avangardizmo konceptui, o avangardizmas yra dalis bendresnio, ne tokio radikalaus modernizmo koncepto“.⁹⁶

H. Parlando kūryba Suomijoje ir Lietuvoje plėtojama modernizmo⁹⁷ ir jo avangardistinių srovių (ekspresionizmo, futurizmo, dadaizmo bei formalizmo) laike. Rašytojas save pristato kaip vieną iš naujos meno epochos autorių, tad prasminga apžvelgti jo kūrybinę aplinką: mėginsime atsakyti į klausimą, kodėl šioje epochoje formuojami savitos išraiškos pranešimai, aptarsime literatūrinių sąjūdžių, susijusių su H. Parlando kūryba, išskirtinumą, apžvelgsime H. Parlando kūrybos recepciją lietuviškajame kontekste nuo pirmųjų autoriaus tekstų publikavimo iki šių dienų, kai H. Parlando kūryba pradeda suvokti kaip lietuviškojo modernizmo istorijos dalis.

2.1. H. Parlandas avangardistiniuose literatūros sąjūdžiuose

Suomijos švedų ir lietuvių literatūriniai sąjūdžiai priklausė Europos modernizmui: juose buvo tiesiogiai išsakyta būtinybė radikaliai atnaujinti meną. Kultūrologai šį laiką interpretuoja kaip krizės epochą (pritaikysime kultūrologo Vytauto Kavolio „krizės asmenybės“ sampratą), kuri sietina su nauja karta (pasitelksime kultūros filosofo José Ortegos y Gasseto „naujos kartos“, atskleidusios individo ir masių konfrontaciją, sampratą).

Kultūrologas V. Kavolis, analizuodamas kultūros raidą ir apibrėždamas avangardizmą, aptaria krizės asmenybę, „nenuspėjamumą ir švelnumo bei žiaurumo mišinį“,⁹⁸ kuri „<...> linkus teikti pirmenybę dualistiniams mąstymo modeliams“.⁹⁹ Būtent tokia, abejojanti, nusivylusi savimi ir pasauliu, maištaujanti avangardistinė asmenybė yra orientuota į kitų asmenų, veiksmų, universalijų, taisyklių pažeminimą ir nepriėmimą: „Avangardistai ir jų

⁹⁵ H. Parlandas straipsnyje „Den nyaste litteraturen i den skandinaviska landerna“, knygoje „Säg innte annat“. (Žr. Parland H. 1970: *Säg innte annat. Samlad prosa 2*. Stockholm: Söderström & C: o Förlagsaktiebolag.)

Šis straipsnis taip pat buvo publikuotas lietuvių kalba pavadinimu „Naujosios literatūros srovės Skandinavijoje“.

⁹⁶ Hertzberg F., Haapala V., Kantola J. 2012: *The Finland-Swedish Avant-garde moments. A Cultural History of Anat-Garde in the Nordic Countries 1900-1925*. New York: Rodopi, p. 445.

⁹⁷ H. Parlando kūrybą kaip atsідūrusią pirmojo Suomijos švedų modernizmo bangos kontekste įvardija ir Švedijos ir Suomijos švedų literatūros istorikas Clases Zilliacus in Zilliacus C. 2000: *Den modernistiska dikten. Finlandsvenska litteraturhistoria. Andra del: 1900-talet. Uppslagsdel*. Helsingfors, Stockholm: Svenska litteratursällskapet i Finland, Atlantis, p. 84–85.

⁹⁸ Kavolis V. 1995: *Kultūrinė psichologija*. Vilnius: Baltos lankos, p. 12.

⁹⁹ Ten pat, p. 18.

mechanizmas kyla iš to, kad jis nukreiptas ne į savojo „aš“ kėlimą, o į „ne aš“ niekinimą“.¹⁰⁰ Avangardistas – krizės asmenybė, kuri, pasak V. Kavolio, vadovaujasi mintimi, kad jis yra kitokio, alternatyvaus pasaulio kūrėjas, todėl domisi tuo, ką galima naujo pasakyti, kokius naujus gyvenimo tikslus sukurti. Henry A. Murray žodžiais, avangardistas yra linkęs į neapykantą ir keršto troškimą, savidestrukciją; avangardistinė – šėtoniškoji asmenybė jaučia priespaudą, neapykantą socialiniams autoritetams.¹⁰¹

Krizės asmenybės mąstyme susiformuoja intelektinių vaizdinių struktūra, priklausanti nuo asmenybės būsenos. Krizės asmenybė, pasak V. Kavolio, dualistinių mąstymų vėliau keičia į sudėtingesnius modelius. H. Parlando kūryboje pastebimas toks dualistinis mąstymas, kuris pasireiškia tradicijos ir modernumo priešpriešomis. Tačiau kituose jo tekstuose pereinama prie sudėtingesnių modelių, kai nebelygia priešpriešos, konfrontacijos. Rašytojas, kurdamas tekstą, renkasi tarp senų ir naujų įvaizdžių, todėl susikuria įtampa, kuri lemia semantinius pertrūkius, sprogius.

Krizės asmenybės susiformuoja tuomet, kai prarandamas „intuityvus pasitikėjimas socialinio gyvenimo modeliu“¹⁰² ir pasireiškia atsitolinimo, depresyvos nuotaikos. Krizės epochos subrandina tokių avangardistinių asmenybių kartą, puoselėjančią avangardo idėjas, kylančias iš vidinio asmenybių konflikto ir nepasitenkinimo. Taip susiformuoja avangardistų karta, kuri, nusivylusi ir abejojanti primityviomis politikos priemonėmis bei tradicine socialinės santvarkos forma, pradeda linkti į išardymą, suskaidymą.¹⁰³

Konfliktiškumas, agresija, būdinga krizės asmenybėms, gali būti paaiškinta tuo, kad kiekviena karta, kaip teigia J. Ortega y Gassetas, turi savitą „gyvybingą jutimiškumą“, kuris nėra paremtas nei racionalių protu, nei reliatyviu mąstymu, bet sujungiantis šias dvi priešpriešas. Šis jutimiškumas kyla iš tautos istorijos ir laiko aplinkybių. Kartos sugebėjimas atpažinti ir puoselėti jutimiškumą, iškelti idėjas ir pritaikyti jas istorinėms aplinkybėms lemia kultūros pamato sandaros tvirtumą ir aiškumą, kuris sudaro naujos epochos savitumą. Kuo kultūrinės idėjos yra aiškesnės ir suprantamesnės, naujesnės, tuo labiau epocha tampa kitokia, išsiskirianti; J. Ortegos y Gaseto manymu, tokia karta tampa „karingąja“. „Karingojoje“ epochoje, kurioje „gyvybingas jutimiškumas“ suvokiamas labai aiškiai, empatiškai, karta reiškia savo idėjas kurdamas leidinius, sąjūdžius.

Nauja karta negali perimti to, kas yra jau padaryta, sukurta. Ji sukuria naują, aiškiai apibrėžtą kultūros sistemą. Nauja karta tampa aktyvi ieškanti jėga, nukreipianti savo energiją ne tik į susinaikinimą, bet ir naujų vertybių kūrimą, naują egzistencijos apmąstymą. Agresyvus

¹⁰⁰ Ten pat, p. 138.

¹⁰¹ Cit. iš Kavolis V. 1995: *Kultūrinė psichologija*. Vilnius: Baltos lankos. 132.

¹⁰² Kavolis V. 1995: *Kultūrinė psichologija*. Vilnius: Baltos lankos, p. 14.

¹⁰³ Ten pat, p. 129

naujumo ir savitumo ieškojimas, sąlygotas „gyvybiško jutimiškumo“, neabejotinai lemia konfrontaciją: naujoji karta, ieškodama savojo kultūrinio identiteto, nuolat kovoja su senomis idėjomis bei susiduria su individo ir masių priešprieša.

Karta tampa mediatoriumi tarp senų, archainių ir naujų idėjų, kurias ji puoselėja. Todėl kiekviena karta savitai elgiasi su „nekultūringomis“ (senomis) idėjomis. Egzistuojanti karta leidžia suvokti, kaip kuriama kultūra, kuri kultūra yra sena, o kuri – jau nauja. Karta – tai masėje gyvenantys individai, kuri turi „savo išrinktųjų mažumą ir minią“.¹⁰⁴ Nauja karta turi iš paskos *vilkti* senas pažiūras ir žiūrėti į ateitį. Ji tampa tarsi senų idėjų ir naujo, viltingo tikslo mediatoriumi, kurioje vyksta šių dalykų kolizija, o tos kartos, kurios gyvena naujomis idėjomis, sukuria naują kultūrą – idėjų sistemą, eliminuojančią seną kultūrą. Pasak J. Ortegos y Gasseto, karta turi savo pašaukimą, savo misiją, kuri yra lemiama noro sukurti kažką naujo, generuoti naujas idėjas.¹⁰⁵ Tačiau jeigu karta nesukuria naujų idėjų, o vadovaujasi senomis, ji nukenčia, nes kiekvienai kartai reikia prisiderinti prie esamo laikotarpio, prie išradimų, spartaus pasaulio tobulėjimo. Kartos, kurios vadovaujasi senomis idėjomis, sukuria akumuliuojančias sistemas. Šios kartos turi prisitaikyti prie pasaulio tobulėjimo naudodamasi tomis pačiomis senomis idėjomis, senuoju mąstymu, o tai, pasak J. Ortegos y Gasseto, sudaro galimybes kartos žlugimui, ji tampa „gyvybiškai žlugusia“.¹⁰⁶

Avangardistai yra linkę susiburti į grupeles – sąjūdžius, tampančius saugiomis erdvėmis skleisti savąsias naujas idėjas, diskutuoti apie jas. Susikūrę literatūriniai sąjūdžiai – tai krizės asmenybių raiškos vieta: „Charakteringi krizės asmenybės raiškos būdai yra susvetimėjimo jausmas, atsinaujinimo sąjūdžiai <...>“.¹⁰⁷ Jausdamiesi tolimi ir svetimi vienas kitam, pasižymėdami vitališkumu ir nesuderinami su masėmis, individai patys buriasi į grupes išreikšdami prijaunimą ar priklausymą konkrečioms idėjomis ar idėjų visumai.

H. Parlando kūryba įsilieja į bendrą XX a. I pusės (2–4 dešimtmečių) Europos kontekstą, kuomet avangardo idėjos stipriai veikė literatūrą. Pavyzdžiui, Vokietijoje avangardizmo vienas iš atstovų buvo poetas Gottfriedas Bennas, Lenkijoje – Julianas Przybošas, Rusijoje – Vladimiras Majakovskis, Latvijoje – Aleksandras Čakas ir daugelis kitų. Avangardistų ekspresija kiekvienoje šalyje, kultūroje buvo savita ir kitokia, tačiau abejonių nekelia tai, kad avangardizmas XX a. I pusėje apėmė didžiąją Europos dalį ir buvo ta moderniojo meno kryptis, kurios įtakoje H. Parlandas veikė: Suomijoje – modernistinio sąjūdžio „Quosego“ aplinkoje, o Lietuvoje – rašytojų rate, kurių idėjas vis dar persmelkė „Keturių vėjų“ sąjūdžio įtakos aidas bei formavosi atskira idėjinė kairiojo avangardizmo raiška „Trečiame fronte“ (*keturvėjininkų* grupė

¹⁰⁴ Ortega y Gasset J. 1999: *Mūsų laikų tema ir kitos esė*. Vilnius: Vaga, p. 158.

¹⁰⁵ Ortega y Gasset J. 1999: *Mūsų laikų tema ir kitos esė*. Vilnius: Vaga, p. 161.

¹⁰⁶ Ten pat, p. 161.

¹⁰⁷ Kavolis V. 1995: *Kultūrinė psichologija*. Vilnius: Baltos lankos, p. 15.

išyra 1928 m., o H. Parlandas į Lietuvą atvyksta 1929 m.; jo viešnagės Kaune metu inicijuojamas naujas avangardistinis žurnalas, tiesa, labiau ideologinis – „Trečias frontas“, leistas 1930–1931 m., red. A. Venclova, B. Raila). Tad tikslinga būtų manyti, kad H. Parlandas savo aplinkoje susidūrė su skirtingais modernistiniais literatūriniais sąjūdžiais: įėjęs į „Keturių vėjų“ aplinką bei „Trečio fronto“ besikuriančią erdvę.

Sąjūdis, kuriam priklausė H. Parlandas gyvendamas Suomijoje, tai – jau minėtas Suomijos švedų modernistų sąjūdis „Quosego“. Šis sąjūdis nebuvo pats pirmasis modernizmo reiškiny (tačiau jo leidinys buvo pirmasis suomių švedų modernistinis periodinis leidinys), nes sąjūdžio nariai sekė E. Södergran, kuri dar 1916 m. Suomijoje išleido poezijos rinkinį „Dikter“ (liet. „Eilėraščiai“) ir tapo *kelrode* pirmiesiems Suomijos švedų modernistinio sąjūdžio dalyviams. E. Södergran iš dalies galėjo varžytis su tuo pat metu pasirodžiusia Pāro Lagerkvisto kūryba. Šis švedų autorius, grįžęs iš Prancūzijos ir 1913 m. išleidęs kubizmui artimą kūrinių pavadinimu „Ordkonst och bildkonst“ (liet. „Pasaulio ir tapybos menai“), o kitoje trumpoje esė, pasisakęs prieš realizmą ir išgyręs naują ekspresionistinių vaizdinių laisvę, ekspresionizmą taikė ir kituose savo kūriniuose, tačiau liko prie tradicinio ritmo, metro ir sintaksės.¹⁰⁸ P. Lagerkvistas iki galo nepriėmė ir neperteikė modernizmo taip, kaip modernizmą suvokė sąjūdžio „Quosego“ dalyviai, tad pastarieji pradėjo lygiuotis į E. Södergran.

1921 m. pasirodė vieno iš „Quosego“ autorių E. Diktoniuso debiutinė knyga „Min dikt“ (liet. „Mano eilėraštis“), o 1923 m. eilėraščių rinkinį „Dikter“ (liet. „Eilėraščiai“) išleido kitas būsimasis *quosegietis* R. Enckellis. Tuo metu modernizmas pamažu įsitvirtino ir kitų kūrėjų darbuose: pavyzdžiui, meno kritikė, vertėja H. Olsson taip pat pradėjo palaikyti modernistinę kryptį.¹⁰⁹ Išreikšdami protestą prieš nusistovėjusį vaizdavimą, kūrėjai jau pačiuose pirmuose leidiniuose išsakė savo požiūrį. E. Diktoniusas atskleidė, kad naujo meno nekūrimas, neieškojimas naujų turinio ir raiškos formų nepakelia meno į aukštesnį lygmenį, o padaro jį tragišką ir nereikalingą.

1928 m. prie šių kūrėjų prisidėjo ir aplink leidinį „Quosego“ susispietę poezijos, prozos ir kritikos rašytojai G. Björlingas, Olofas Enckellis, Harry Blombergas, K. Söderholm, Larsas – Ivaras Ringbomas, H. Parlandas, Nickenas Malmströmas, Ragnaras Granitas, Barbro Mörne‘as, Atos Wirtanenas, Erikas Asklundas, Arturas Lundkvistas, Harry Martinsonas, Ericas Olssoni,

¹⁰⁸Jansson M. 2007: Borders of Modernism in the Nordic World. Swedish Modernism. *Modernism*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 837–847, p. 837

¹⁰⁹Brantly S. 1996: Tradition versus Innovation: The Cradle of Swedish Modernism. *A History of Swedish Literature. Vol. 3 of History of Scandinavian Literature*. Nebraska: University of Nebraska Press, p. 323.

Polypenas (slapyvardis, kuriuo buvo pasivadinęs E. Diktoniusas¹¹⁰), dailininkai Ina Behrsen, Torgeris Enckellis, Hjalmaras Hagelstamas.

Suomijos švedų modernizmo sąjūdis susiformavo kubizmo, dadaizmo, ekspresionizmo aplinkose. Šio sąjūdžio rašytojams, kitaip negu Švedijos autoriams, įtakos turėjo 1909 m. Italijoje F. T. Marinetti paskelbtas futurizmo manifestas: „Stokholme artimiausias futurizmui buvo poetas Lagerkvistas, bet daugiausiai tai buvo autoriai, susiję su žurnalais „Ultra“ ir „Quosego“.¹¹¹ (Šie žurnalai – tai pirmieji modernistiniai žurnalai Skandinavijoje). Kaip teigia tyrėjas literatūrologas Matsas Janssonas, sąjūdis kūrėsi ir anglų, amerikiečių imażinizmo įtakoje: vienas iš sąjūdžio aktyvių narių E. Diktoniusas vertė Ezrą Poundą, jo paties kūryboje galima aptikti panašumų su šio autoriaus perteikiamais motyvais.¹¹² Kaip matyti, modernistinis sąjūdis neapsiribojo viena avangardo srove, o apėmė jų daugiau.

Modernistinį sąjūdį apibrėžė ir įprasmino minėtas žurnalas „Quosego“ (žr. priedą Nr. 1). Sutelkęs nemažą būrį rašytojų ir dailininkų, žurnalas „sulaukė didelio susidomėjimo“¹¹³. Jis pradėtas leisti nemažos apimties ir neapsiribojant vien tik grožiniais tekstais: žurnale autoriai nevengė rašyti ir kritinių straipsnių, vertinti ir pristatyti vienas kito kūrybos.

Jau pati žurnalo forma charakteringai atskleidžia modernizmo, avangardo tendencijas. Žurnalo paantraštėje („Tidskrift for ny generation“) pasirodo avangardo idėjas generuojanti literatūrinių kartų susipriešinimo išdava: kova tarp senosios ir naujosios kartos bei konfrontacija tarp individo ir masės. Žurnalo pavadinimas „Quosego“ brėžia atskirtį tarp savęs ir kitų, o paantraštė suponuoja kartų atskyrimą.

Žurnalas, savyje sintezuodamas įvairius menus ir nebūdamas vien tik literatūriniu žurnalu, o aprėpdamas ir tapybos bei teatro, muzikos menus, modernus jau pačiu medžiagos išdėstymu: leidinyje ne tik rašoma apie švedišką teatrą, apie simfoniją, įvairius paveikslus, bet ir publikuojamos įvairios iliustracijos, modernistiniai portretai. Daugiausia jų pasirodo pirmajame numeryje, kuriame iliustracijos vaizduoja gamtą (vabzdžių gyvenimą), publikuojamas Roberto Kajahuso modernistinis portretas (piešė I. Behrsen), modernistinė scena prie teatro kritikos straipsnio, pavadinta „Don Quixote (Baron Gripenrberg) och Sancho Panza (Rafael Lindqvist) eller Starten till Äventyret“ (liet. „Don Kichotas (Baronas Gripenrbergas) ir Sanča Panča (Rafaelis Lindqvistas) arba Avantiūros pradžia“), kurį piešė U. Lauanne'as, įterpiamas ir H. Hagelstamo pieštas G. Björlingo portretas prieš straipsnį apie G. Björlingą, T. Enckellio

¹¹⁰ Stam P. 1998: *Krapula. Henry Parland och romansprojektet Sönder*. Uppsala: Almqvist & Wiksell International, Stockholm i distribution, p. 57.

¹¹¹ Lawton A. M., Eagle H. 2005: *Words in Revolution – Russian Futurist Manifestoes 1912–1928*. Washington: New Academia Publishing, p. 6.

¹¹² Jansson M. 2007: *Borders of Modernism in the Nordic World. Swedish Modernism. Modernism*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, p. 838.

¹¹³ Schoolfield G. C. 1998: *A History of Finland's Literature. Vol. 4 of Histories of Scandinavian Literature*. Lincoln & London: The university of Nebraska Press, p. 688.

piešinys „Pont St. Michel“ (liet. „San Mikelės tiltas“). Atkreiptinas dėmesys ir į leidinio viršelius – visi jie – su piešiniais, avangardistine maniera vaizduojantys žmogaus veido formas, kūno detales, aksesuarus. Visi šie simboliniai ženklai galimai įkūnija „meno ir visuomenės vedlius“, kokiais, pasak G. Viliūno, avangardistai save laikė.¹¹⁴ Leidinyje pastebima įvairialypio meno aprėptis, būdinga modernizmo sąjūdžiams: poezija, novelės iliustruojamos piešiniais, skaitytojas lavinamas pristatant meną. Vis dėlto, kaip teigia literatūrologas M. Janssonas, leidiniai yra įprasti savo išraiška, neįmantrūs, būdingi modernizmui,¹¹⁵ t. y. neišsiskiriantys iš kitų modernistinių kitose šalyse leidinių sava raiška. Suomijoje „Quosego“ leidinys – naujas.

„Quosego“ leidinyje nemaža teorinių, modernizmą apmąstančių straipsnių. Pradėdami skelbti naujas idėjas, leidėjai imasi aiškinti savo misiją. Pirmojo numerio straipsnyje „Dödvattnet kring var konst“ (liet. „Mirties vandenys aplink mūsų meną“), pasirašytame „Quosego“ vardu, kreipiamasi į skaitytoją mėginant apibrėžti, kodėl išėjo šis žurnalas, nurodyti priežastis. Šiame straipsnyje pristatoma, kad neformaliai sąjūdis egzistuoja jau dešimtmetį, todėl nuspręsta jo būtų realizuoti šiame leidinyje. Leidinio organizatorių „kraujyje yra noras pakeisti nusistovėjusią tradicinę kultūrą“.¹¹⁶ Matyti, kad skaitytojas leidėjui yra svarbus: jis nerimauja, kad galbūt šiame leidinyje ne viskas pavyko, iš karto apgailėstauja ir atsiprašo už tai. Pabrėžiama, kad toks ilgas svyravimas ir delsimas pristatyti šį leidinį visuomenei yra „baudžiama intelektualinė tinginystė“,¹¹⁷ tačiau teisinamasi tuo, kad anksčiau šių rašytojų meninis gyvenimas buvo fragmentinis, jie pasirodydavo ir pradingdavo, nes jų darbai būdavo tik mechanškai, neįsigilinus kritikuojami ir ignoruojami: „Ingen gjörde den kraftansträngning som hade fordrats – ty det var bekvämare att låtsas som om ingenting hade hänt“¹¹⁸ (liet. „Bet niekas neįdėjo pastangų tokių, kokių reikėjo, nes patogiau buvo apsimesti, tarsi nieko nebūtų atsitikę.“). Ignoravimas ar paviršutiniški atsiliepimai paskatino susitelkti ir prabilti apie „poezijos vertybių inventorizaciją“, kaitą. Kritikai šiame straipsnyje aprašomi kaip nebeatspindintys visuomenės požiūrio, neleidžiantys skleistis kitokiam menui, kurio reikia visuomenei. Kultūra, visuomenė keičiasi, todėl kritikai turėtų aprėpti plačiau, aiškinti naujas tendencijas, o ne laikytis nusistovėjusių tiesų.

Vėlesniuose numeriuose pasirodžiusiuose modernizmą aptariančiuose straipsniuose atskleidžiama nebe bendra leidinio kūrėjų (pasirašiusių „Quosego“ vardu), bet pavienių

¹¹⁴ Viliūnas G. 2003: *Avangardizmo samprata ir srovės*. Prieiga per internetą: <http://www.tekstai.lt/tekstu-naujienos/7635-avangardizmo-samprata-ir-sroves> (žiūrėta 2016-01-27).

¹¹⁵ Jansson M. 2014: Crossing borders: Modernism in Sweden and the Swedish speaking part of Finland: *Thalia* (1909-13), *Ny konst* (1915), *flamman* (1917-21), *Ultra* (1922), *Quosego* (1928-9), *Kontakt* (1931), *Spektrum* (1931-3) and *Karavan* (1934-5). *The Oxford Critical and Cultural History of Modernist Magazines: Europe 1880–1940* III, p. 677.

¹¹⁶ Quosego. 1928: *Dödvattnet kring var konst*. *Quosego* 1, p. 52.

¹¹⁷ Ten pat, p. 52.

¹¹⁸ Ten pat, p. 52.

„Quosego“ atstovų nuomonė. Pavyzdžiui, antrajame numeryje pasirodžiusiame straipsnyje „I lupen“¹¹⁹ (liet. „Sukaupta“) slapyvardžiu Polypenas pasirašęs E. Diktoniusas pasižymi kandumu senosios kartos kūrėjams ir vadina juos tais, kurie jau nebegali pradžiuginti, kažko naujo pasakyti. Jis yra palankus modernizmui (jau suomiškas žurnalas „Ultra“, ejęs 1922 m., jam atrodo sektinas pavyzdys). Polypenas akcentuoja žmogaus judėjimo ir saviraiškos laisvę, kurią perteikia modernizmas. Jis aprašo šmaikščias istorijas, kuriose lygina senąją ir jaunąją kartas. Senieji jam atrodo įpratę prie prabangos, nerangūs, nežinantys, kaip elgtis susėdus prie stalo su jaunąja karta. Autorius atskleidžia, kad jaunoji karta orientuojasi į plačiąją visuomenę, todėl žurnalas leidžiamas švedų kalba (tam, kad jis būtų prieinamas kuo daugiau žmonių). Jis giria Suomijos švedus už atsigręžimą į žmogų ir pabrėžia, kad pats leidinio pavadinimas „Quosego“ skelbia atsigręžimą į visuomenę ir betarpišką adresato ir adresanto išjaustą, emocinio užtaiso paveiktą sąveikavimą.

Šiame modernistiniame leidinyje pasirodė pirmieji H. Parlando kūriniai. Čia jis debiutavo eilėraščiais „Dikter?“ (liet. „Eilėraščiai?“), pirmajame numeryje taip pat pasirodė programinis kūrinys „Sakernas uppror“ (liet. „Daiktų maištas“ – imažinizmo įtaka), ir „Reklamluff“ (liet. „Reklamos niekalas“). Antrajame (ploniausiame numeryje) H. Parlando kūryba nepasirodė, tačiau trečiajame numeryje buvo spausdinami penki eilėraščiai, vėliau įję į pirmąjį H. Parlando rinkinį „Idealrealization“. 1929 m. pirmame pusmetyje išleistame ketvirtajame, paskutiniajame, žurnalo leidime publikuota H. Parlando esė „Autobussen“. 1929 m. baigėsi H. Parlando publikavimosi modernistiniame leidinyje etapas ir „Quosego“ gyvavimo laikas.

Atvykęs į Lietuvą ir susipažinęs su lietuviškojo avangardizmo atstovais H. Parlandas neabejotinai apmąstė ir lietuviško avangardinio žurnalo „Keturi vėjai“ idėjas.¹²⁰ Deja, nėra išlikusių žinių, ar H. Parlandas matė ir gebėjo susidaryti savo įspūdį iš paties leidinio, ar įspūdis buvo sudarytas tik kolegų rašytojų nuomonių. Tačiau tai, kad H. Parlandas bendravo su „Keturių vėjų“, „Trečio fronto“ (kitaip – Lietuvos avangardistinių sąjūdžių) aplinkos asmenybėmis, matyti iš *keturvėjininko* A. Rimydzio išverstų eilėraščių,¹²¹ po H. Parlando mirties pasirodžiusio taip pat *keturvėjininkų* H. Blazo straipsnio apie H. Parlandą,¹²² Teofilio Tilvyčio eilėraščio „Idealų realizacija“,¹²³ skirto H. Parlandui, *trečiafrontininko* J. Šimkaus dėmesio autoriaus kūrybai sudarant antologiją „Šeši suomiai“, *trečiafrontininko* A. Venclovos atsiminimų knygoje

¹¹⁹ Polynen. 1928: I lupen. *Quosego*, 2, 125–126.

¹²⁰ Tokią išvadą leidžia daryti jo Kaune sutikta literatūrinė aplinka, besispietusi aplink anksčiauėjusius „Keturis vėjus“ ir H. Parlando laiškas, kuriame jis užsimena žinąs apie šį sąjūdį (laiško tekstas analizuojamas šio darbo III – je dalyje).

¹²¹ Henry Parland. *Naujas žodis*, 1929, Nr. 13, p. 7.

¹²² Blazas H. 1930: Draugų palydėjus. A. a. Henry Parland'ui atminti. *Naujas žodis*, 21, p. 429.

¹²³ Ten pat, p. 429.

„Jaunystės atradimas“,¹²⁴ kuriuose H. Parlandas pristatomas kaip vokiškai kalbantis labai tylus suomių poetas, mėgstant palėbauti ir krėsti pokštus, bei vėlesnio tam pačiam „Trečio fronto“ sąjūdžiui priklausiusio B. Railos straipsnio „Kauno dienoje“,¹²⁵ pristatančio ir analizuojančio „pažįstamo ir mylimo“ H. Parlando kūrybą (žr. skyrių 2.2).

Viešnagės Lietuvoje metu šis „suomių poetas“ galėjo tik įsilieti į „Keturiems vėjams“ prijaučiančiųjų gretas, nes pats leidinys jau nebuvo leidžiamas: Lietuvos literatūriniam sąjūdyje „Keturi vėjai“ avangardistinė koncepcija atsiskleidė kiek anksčiau už H. Parlando viešnągę, dar 1922 m. vasario 16 d., kai pasirodęs trumpas „Keturių vėjų pranašas“, pranešė apie greitai (kovo 15 d.) pasirodysiantį naują „Keturių vėjų“¹²⁶ žurnalą. Naujasis žurnalas „Keturi vėjai“, didžiausios savo apimties, 62 p., pasirodė tik po dvejų metų, 1924 m., ir su pertrūkiais ėjo iki 1928 m.,¹²⁷ tad H. Parlandui atvykus buvo praėję daugiau negu metai po šio leidinio paskutiniojo numerio pasirodymo.

Žurnalas savo forma, kaip ir „Quosego“ leidinys, buvo modernus – jis sintetavo ne tik literatūros tekstus, bet ir vizualiuosius menus, kreipė dėmesį į muzikinę išraišką (minėtinas trečiajame numeryje pasirodęs Kazio Banaičio straipsnis „Naujoji muzika“). Mėginama žaisti tekstu: išdėlioti vieną sakinį dideliu šriftu per visą lapą, tekstą rašyti kairiajame šone vertikaliai. Įdomu tai, kad „Keturių vėjų“ leidėjas, kitaip negu „Quosego“, *komercializuoja* leidinį. Jau pirmojo leidinio numerio paskutiniuosiuose puslapiuose pasirodo ypač daug reklamų, joms skirti net 8 puslapiai.¹²⁸ Reklamos didelės, dažnai – tik kelios per visą puslapį, reklamuojančios knygynus, leidyklas, parduotuves ir K. Binkio eilėraščių knygą „Šimtas pavasarių“. „Keturių vėjų“ leidinys, kitaip negu „Quosego“, modernizmą remia ir tautinės kultūros pavyzdžiais, sugretindamas žodinę, vadinamą „žmonių žodžių gaminiais“, ir vizualinę liaudies kūrybą.

Vėliau „Keturi vėjai“ sava forma tampa kiek nuosaikesni: antrajame numeryje, kuris išleistas po dvejų metų, raidėmis ir šriftais taip pat žaidžiama, tačiau lapų kolonos išlaikomos vienodos, tvarkingos, o paskutiniajame puslapyje esančios reklamos rikiuojasi viena šalia kitos, lieka tik tekstai, vizualinė raiška perteikiama tik įvairiais šriftų stiliais. Ketvirtajame – drąsiausiai žaidžiama su žodžiais ir jų grafine išraiška: viename puslapyje sakiniai išdėstomi atsitiktine tvarka, įvairaus dydžio ir šrifto raidėmis. „Keturi vėjai“ ieško ne tik naujų spaudos

¹²⁴ Venclova T. 1966: *Jaunystės atradimas*. Vilnius: Vaga, p. 126–127.

¹²⁵ Raila B. 1996-03-09: Ir mes pažinom ir mylėjom Henrį Parlandą. *Kauno diena. Priedas „Santaka“*, 5.

¹²⁶ „Keturių vėjų“ pavadinimas, pasak Leono Gudaičio, kilęs iš K. Binkio savęs įvardijimo *vėjavaikiu* (Gudaitis L. 1986: *Permainų vėjai*. Vilnius: Vaga p. 11). Vėjo vaizdinys ypač gajus mene ir kultūroje Suomijoje ir Lietuvoje. Sąjūdiečiams naujovės, laisvė asocijuojasi su gamtos gaivališka stichija, šviežio oro gurkšniu, nepažabojama, nesutramdoma, drąsia ir veržlia jėga.

¹²⁷ Šį laikotarpį G. Viliūnas vadina atoslūgio metais, nes be trūkinėjančio „Keturių vėjų“ pasirodymo leidžiami trumpalaikiai literatūriniai leidiniai, kuriuose spausdinosi vyresnioji karta (žr. Viliūnas G. 1998: *Literatūrinis gyvenimas nepriklausomoje Lietuvoje*. Vilnius: Alma littera, p. 32.).

¹²⁸ „Quosego“ reklamuoti savo leidybą pradėjo tik 3 numeryje. Vis dėlto komercija nepadėjo išlikti nė vienam leidiniui.

formų, kurias perteikia patraukliai ir vizualiai, tačiau gilinasi ir į turinio naujumą, skelbia moderniąją kūrybą ir ją apmąsto.

Kiek kitoks negu „Quosego“, „Keturių vėjų“ santykis su užsienio avangardistais – šiame leidinyje verčiama daugiau ir įvairesnės užsienio autorių kūrybos. „Quosego“ be rusų poeto Sergejaus Jesenino poezijos vertimo paskelbia švedų kalba tik suomių poeto Eino Leino eilėraščius bei unanimumo¹²⁹ pradininko Prancūzijoje Juleso Romaino 3 eilėraščius. Matyti, kad šių sąjūdžių dalyviams nevienodai svarbi Europos patirtis: „Quosego“ labiau orientuojamasi į savus, Suomijos švedų kūrėjus (tarptautiškumą labiau akcentavo žurnalas „Ultra“¹³⁰), o „Keturiuose vėjuose“ akcentuojamas tarptautiškumas: pasirodo V. Majakovskio (rusų) poezijos, Vakarų Europos modernizmo pavyzdžių ir jų vertinimo straipsnių. Šiuo aspektu lietuvių leidinys sintetina iš abiejų pusių skleidžiamus impulsus, o suomių švedai orientuojasi į savo vietos problematiką. Kita vertus, galime daryti išvadą, kad lietuviai nesijaučia esantys tokie stiprūs teoretikai, jie pasikliauja kitų šalių straipsniais ir kalbėjimu apie meną, kai tuo tarpu Suomijos švedai patys imasi apmąstyti naująsias meno linkmes.

Savu turiniu tiek „Keturių vėjų pranašas“, tiek ir „Keturi vėjai“ atskleidžia modernistinę idėją išsilaisvinti ir keisti bei tobulinti meną, taip sukurdami „baltiškąjį avangardizmą“.¹³¹ „Keturių vėjų pranašas“, galutinai įforminęs „pirmąją lietuvių avangardistų literatūrinę grupę“,¹³² ir tapęs „pirmuoju naujos poezijos epochos kviesliu“¹³³ suintriguoja novatoriškomis K. Binkio eilėmis, kuriose gausu chaoso, „maišomas keturių kalbų slengas“¹³⁴ bei atskleidžiamas ironiškas, provokuojantis autoriaus žvilgsnis į susidariusią politinę, kultūrinę situaciją, o Petras Tarulis (Juozas Petrėnas) „Keturių vėjų“ žurnalo įvade „Žengte marš!“¹³⁵ pristato, kokia turėtų būti šio leidinio (ir naujojo meno) koncepcija: nauja, laisva, nevaržoma, atsižvelgianti į Europos tendencijas, tačiau tuo pat metu kurianti savitą stilių.

„Keturi vėjai“ ir „Quosego“ susiformuoja kubizmo, dadaizmo, ekspresionizmo, futurizmo aplinkoje. *Quosegiečiai* save vadina ekspresionistais, modernistais, *keturvėjininkai* save įvardija moderniojo meno atstovais. *Keturvėjininkams* įtakos turi rusų futurizmas, vokiečių

¹²⁹ Įdomu tai, kad unanimumo, gimusio kaip priešprieša simbolizmui ir skatinusio reikšti minios, kolektyvo, miesto, tautos mintis ir siekius, pradininko eilės pasirodė būtent tame pačiame žurnale, kuriame skleidėsi ir H. Parlando tekstai, vėliau tyrinėtojų įvardyti kaip urbanistiniai, atsigręžiantys į miestą ir daiktų „mintis“.

¹³⁰ Jansson M. 2014: Crossing borders: Modernism in Sweden and the Swedish speaking part of Finland: *Thalia* (1909-13), *Ny konst* (1915), *flamman* (1917-21), *Ultra* (1922), *Quosego* (1928-9), *Kontakt* (1931), *Spektrum* (1931-3) and *Karavan* (1934-5). *The Oxford Critical and Cultural History of Modernist Magazines: Europe 1880–1940* III, p. p. 677.

¹³¹ Gudaitis L. 1986: *Permainų vėjai*. Vilnius: Vaga, p. 11.

¹³² Viliūnas G. 1998: *Literatūrinis gyvenimas nepriklausomoje Lietuvoje*. Vilnius: Alma littera, p. 30.

¹³³ Niliūnas A. 2006: Nepriklausomos Lietuvos poezija. *Hermeneutinė literatūrologija*. Vilnius: LTTI, p. 47.

¹³⁴ Viliūnas G. 2002: *Keturvėjininkų poetinės programos sandara*. Prieiga per internetą: <http://www.tekstai.lt/literatriniai-sjdiai/1547-giedrius-viliunas-keturvejininku-poetines-programos-sandara-1?catid=202%3Aketuri-vejai> (žiūrėta 2012-05-10).

¹³⁵ Tarulis P. 1924: *Žengte marš! Keturi vėjai* 1, p. 3.

ekspresionizmas, Prancūzijos dadaizmas (Tristanas Tzara), o *quosegiečiams* – rusų formalizmas, prancūzų unanimizmas (J. Romainas), anglų, amerikiečių imažinizmas (per E. Poundą, E. Diktoniusą, H. Parlandą).

„Quosego“ nariai, išskeldami ir pristatydami naująją kartą, apibrėžia būtent kitokį naujos kartos rašymo būdą. Vienas iš labiausiai besireiškusių ir daugiausiai rašiusių kritikos straipsnių buvo poetas R. Enckellis. Šis autorius mėgino apibrėžti moderniosios kūrybos idėjas, „Quosego“ žurnalo straipsniuose prisistatė kaip modernistas teoretikas. Jo požiūriu, modernistinė poezija turi pagauti momentinę jausmų patirtį, perteikti improvizacijas, įprasminti minčių *padrikumą*, sužadinti asociacijas.¹³⁶ *Gyvos*, jautrios poezijos linijos R. Enckellis laikėsi ir savo kūrinuose, pastebėdavo ir akcentuodavo tai kitų kūryboje. Kaip gerą pavyzdį jis išskyrė E. Diktoniusą ir įvardijo kaip „suomišką rašytoją“, pralenkiantį Švedijos autorius modernistinėje kūryboje.

Straipsnyje „Om den rena poesien“ (liet. „Apie tikrą poeziją“), R. Enckellis pasisako prieš poeziją, kurioje yra išdėstoma „visa sava nuomonė apie 1800 sausio sukilimą“.¹³⁷ Jis akcentuoja, kad senesnėje kūryboje perteikiamos neišjaustos emocijos, pavyzdžiui, vaizduojama meilė gamtai nėra susijusi, nukreipta į ją; šiuo atveju meilė – tai atskirai, be sąryšio su gamta egzistuojanti emocija. Tą galima pasakyti ir apie simbolius. R. Enckellis kritikuoja medžio motyvą sakydamas, kad negalima perteikti pasaulio vienu simboliu, nes toks simbolis yra per daug tvarkingas, sustruktūruotas, lengvai suvokiamas, primityvus. Visata negali būti perteikta viename simbolyje, ji yra įvairialypė, todėl būtina pasitelkti daug daugiau simbolių, norint ją visą užfiksuoti. Ne tik simboliai, bet ir kalba, ritmas, metras, kurie spraudžia poetą į tam tikrus rėmus, yra kritikuotini, nes eilėraštyje (kaip ir visame mene) turėtų atsispindėti laisvė, žaismė.

Teoretikas mėgina atskleisti, kaip reikėtų rašyti poeziją. R. Enckellis ragina išreikšti save poezijoje taikant ne nusistovėjusias alegorijas, bet ieškant naujų vaizdinių: „Vi kunna icke avslöja Guden, men vi kunna avslöja oss själva, vår egen ofrivilliga rörelse, då vi stå inför honom. Denna rörelse är alltför sammansatt att kunna skildras i en enhetlig beskrivande allegori, vi måste finna det suggestiva uttrycket därför, sammanhangslöst eller icke.“¹³⁸ (liet. „Mes negalime išreikšti Dievo, galime išreikšti tik savo nevalingus judesius, kai stovime prie Jį. Šis judėjimas yra toks sudėtingas, kad jo negalime perteikti vienodomis aprašomosiomis alegorijomis – mes privalome rasti įtaigią išraišką, išsilaisvinant arba ne.“)¹³⁹ R. Enckellis ragina ieškoti savitumo. Jam svarbi tampa kalba, kuri „skambėdama vidinėje ausyje yra daugelį

¹³⁶ Brantly S. 1996: Tradition versus Innovation: The Cradle of Swedish Modernism. *A History of Swedish Literature. Vol. 3 of History of Scandinavian Literature*. Nebraska: University of Nebraska Press, p. 320.

¹³⁷ Enckell R. 1928: Om den rena poesien. *Quosego* 1, p. 12.

¹³⁸ Enckell R. 1928: Om den rena poesien. *Quosego* 1, p. 13.

¹³⁹ Ten pat, p. 12.

kartų jausmingesnė, nei ištartas žodis“. Eilėraštis negali būti atnaujinamas be kalbos variacijų. Reikia ieškoti garsų, kurie perteiktų minčių grožį, nes „išorinis grožis turi teikti vidinį grožį“. ¹⁴⁰ Kalboje turi būti išlaikytos ir įamžintos asmens emocijos, asmens savitas braižas; eilėraščio forma turėtų byloti apie kūrinio mintį, o jų tarpusavio dermė turėtų atskleisti harmoniją, sudaryti kūrinio esmę, forma ir mintis turėtų papildyti viena kitą. Modernistinė poezija, pasak R. Enckellio, yra tai, ką kiti vadina „nervo poezija“, tačiau tai nėra parodija, tai yra tikroji poezija, ieškanti ryšio su išore, kreipianti žvilgsnį į asmenybę. ¹⁴¹ Modernistinė poezija yra sudėtingesnė ir painesnė negu jos „pirmtakė“, nes eilėraštis nebėra sukurtas „nejautraus, kieto kūno“, jis išreiškia ryšį tarp adresato ir adresanto. R. Enckellis, aprašydamas E. Diktoniuso poeziją, akcentuoja jo kūryboje atsiradusią vaizdingą, tikrą, natūralią atmosferą, o pasitelkiamas raiškos formas – kaip perteikiančias vidinę asmenybės patirtį. R. Enckellis skiria ir temų variacijas: E. Diktoniuso eilėraščiuose atsiradę tokie objektai kaip gėlės, vaikai, gyvūnai, muzika perteikia natūralųjį pasaulį, žmogaus egzistencijos išraišką. Kaip matyti, R. Enckellis pabrėžia E. Diktoniuso pastangas atrasti individualų kūrybos braižą.

Ne tik R. Enckellis, bet ir G. Björlingas kviečia prisijungti prie modernistinio rašymo, kuris yra laisvas ir, kaip teigia G. Björlingas, neapribotas, ne galutinis, o vis kintantis, nesibaigiantis. ¹⁴² Jis yra gyvenimo išraiška, o eilėraštis „atidaro gyvenimo duris“. ¹⁴³ Rašytojai kreipiasi į Švedijos literatūrą taip pat, kaip ir į Suomijos, bei ragina ją pabusti, įprasminti gyvenimą kūryboje, atrasti naujas formas ir turinį.

Šio sąjūdžio dalyviai, kalbėdami apie save ar kitus, mini kubizmą, futurizmą, ekspresionizmą, kurie išlaisvina meno prigimtį. Anot jų, menas turėtų stengtis išsivaduoti nuo romantizmo ir realizmo, kurie jau „priklauso istorijai“, ¹⁴⁴ o naujai kuriantys menininkai turėtų pateikti stiprius simbolius, vaizdinius, skatinančius pažadinti pasaulį. Kūriniuose turėtų jaustis estetinis jautrumas, o turinys ir išorė – būti susieti. Rašytojas taip pat turėtų stengtis atrasti save, parodyti savo emocijas ir jausmus, ieškoti naujų alegorijų, atrasti savitumą, atskleisti save per kalbą, joje fiksuoti savas emocijas ir perduoti jas adresatui. Rašytojas neturėtų pamiršti, kad pasaulyje egzistuoja nesantaika, netvarka. Tai būtina išreikšti kūrinio formos ir turinio plotmėje. Pagrindinis principas, kodėl šis sąjūdis vadina save naująja karta, yra tas, kad menininkai „turi kovoti su paviršutiniškumu“, ¹⁴⁵ parodydami, kad poezijoje gali egzistuoti visos natūralios būsenos: tamsa, žiaurumas, melancholija, aistra, džiaugsmas.

¹⁴⁰ Enckell R. 1928: Om den rena poesien. *Quosego* 1, 11–13. p. 12.

¹⁴¹ Enckell R. 1928: En Finländsk modernist. *Quosego* 1, p. 14.

¹⁴² Björling G. 1929: Råhet. *Quosego* 4, p. 192.

¹⁴³ Ten pat, 192 p.

¹⁴⁴ Enckell R. 1928: Om den rena poesien. *Quosego* 1, p. 12.

¹⁴⁵ Enckell R. 1929: Ny Generation. *Quosego* 4, p. 173.

Lietuviškasis literatūrinis sąjūdis taip pat atskleidžia moderniojo meno plėtotę: „Keturių vėjų kurijos programoje“, pasak Cristopho Zürcherio, išsiskiria pagrindinės savybės, būdingos modernizmui.¹⁴⁶ Ši programa daro skirtį tarp naujo ir seno, kviečia prisijungti kuo daugiau žmonių prie naujojo meno kūrėjų armijos. Vėlesniuose numeriuose „Keturių vėjų kurijos“ vardas neišnyksta, o straipsniai, pasirašyti šiuo vardu, atstovauja visam leidinio bendraminčių būreliui, kuris save vadina naująja karta, naujojo meno žmonėmis, siejant save su futurizmu ir ekspresionizmu. Jie kritikuoja Balį Sruogą, V. Mykolaitį-Putiną, A. Jakštą, bet, pasak B. Railos, ne kovoja prieš kitą generaciją, o stengiasi įprasminti savo skonį, nuotaiką, temperamentą, pasaulėžiūrą, skirtingas idėjas.¹⁴⁷

„Keturi vėjai“ skatina ieškoti laisvės raiškos būdų pasitelkdami liaudies kūrybą, jie daugiau dėmesio skiria formos raiškai, o „Quosego“ skatina atsigręžti į savo jausmus, emocijas, psichologiją. Toks modernizmo koncepcijos suvokimas atsispindi ir pačiuose leidiniuose: „Keturių vėjų“ leidinyje žaidžiama su vizualiu teksto pavidalu (pavyzdžiui, šifro dydžiais), o „Quosego“ leidinyje orientuojamasi į teorinius diskursus (tai atsispindi teoriniuose straipsniuose, kurie yra publikuojami).

Literatūrinė H. Parlando aplinka – tai skirtingų šalių modernistiniai sąjūdžiai ir jų atstovai. Iš Suomijos H. Parlandas į Lietuvą atsivežė *quosegiečių* modernistinį požiūrį ir jį reiškė savo straipsniuose. Patekęs į Lietuvos modernistų erdvę, kurioje buvo priimamas kaip svečias (tai atsispindi laikraščio žinutėse apie jo viešnagę), tapo savu. Modernistiniai sąjūdžiai išsiskyrė: vienam būdingas akademiškumas, kitam – raiškos ekspresija. Kiek kitoks naujumo suvokimas: „Quosego“ skatina atsigręžti į savo jausmus, emocijas, psichologiją, o „Keturi vėjai“ skatina ieškoti naujų raiškos būdų. H. Parlandas buvo tarp abiejų modernistinių krypčių, buvo artimas abiem „naujos kartos“ sąjūdžiams. Suomijoje jis buvo vertinamas kaip pradedantysis jaunasis rašytojas, kurio tekstų dar nesiimta analizuoti, o Lietuvoje, kaip atskleisime ir nagrinėsime autoriaus tekstų recepcijoje, jis buvo priimtas kaip gebą atskleisti Suomijos patirtį kritikas bei lygiavertis rašytojas modernistas.

Apžvelgdami H. Parlando literatūrinės aplinkos sąsajas su modernizmo ir avangardizmo idėjomis galime susidaryti išsamų kultūrinės erdvės, kurioje vystėsi rašytojo kūryba, vaizdinį. Matoma, kad „Quosego“ ir „Keturių vėjų“ autorių kūriniuose gausu susiskaldymo, neapibrėžtumo, ieškojimo savęs mėginant išreikšti save ne tik nauju turiniu (tai pabrėžiama „Quosego“ modernistų), bet ir formos, išraiškos ekspresijos (tai būdinga „Keturių vėjų“

¹⁴⁶ Zürcher C. 1998: *Lietuvių avangardo pavasaris*. Vilnius: LTTI, p. 28.

¹⁴⁷Raila B. 1967: *Sušukuota kompanija – „senieji“ ir „jaunieji“*. Prieiga per internetą: <http://www.tekstai.lt/literatriniai-sjdiai/1542-bronys-raila-susukuota-kompanija-senieji-ir-jaunieji?catid=202%3Aketuri-vejai> (žiūrėta 2012-04-10).

sąjūdžiui) prasme. Šių sąjūdžių atstovai siekia suvokti savo tapatybę, įtvirtinti save kaip naują kartą, kuri yra tarp slegiančių senosios kartos pažiūrų ir naujojo pasaulio sąmoningumo.

Artimiausios H. Parlando kultūrinio veikimo erdvės nurodo į vertybes, nuostatas, kuriomis to meto modernieji rašytojai vadovaujasi. Ši, skirtingose tautose įsivyravusi modernių sąjūdžių aplinka įgalina matyti H. Parlando kūrybos slinktį nuo suomiškojo prie lietuviškojo avangardizmo. Tyrinėjant „Quosego“ ir „Keturių vėjų“ sąjūdžius, atsiskleidžia antagonistinės (nusiteikimo prieš vyresniosios kartos rašytojus), nihilistinės (ribos, kuri apibrėžia, kokia turi būti literatūra, griovimas), agonistinės (sąjūdžių rašytojai eksperimentuoja, laužo savas ribas, veikia savidestruksiškai) ypatybės. Šių sąjūdžių aplinkoje kuriantis H. Parlandas savo kūryboje reiškia modernistinę dvasią perteikdamas individo būties prieštaringumo, to, kas leidžiama ir draudžiama, kolizijos, savidestrukcijos ir neatradimo, atminties ir užmaršties samplaikas – tai yra to, kas būdinga dualistiniams mąstymo modeliams. H. Parlandas tampa mediatoriumi, sintezuojančiu Suomijos švedų bei Lietuvos modernizmo koncepciją. Tokiu būdu H. Parlando modernizmas išauga keleriopos patirties akivaizdoje.

2.2. H. Parlando kūrybos recepcija Lietuvoje

Aptartas kontekstas atskleidė H. Parlando sąsajas su modernistiniais sąjūdžiais, kuriuose jungiasi skirtingų kultūrų patirtys. Mėgindami apibrėžti visapusį H. Parlando kūrybos kontekstą išanalizuosime, kaip H. Parlando tekstus suvokė lietuvių skaitytojas, kaip juos vertino ir kokią vietą jiems suteikė kultūriniame kontekste. Atsižvelgdami į tai, kad H. Parlando kūrybos Suomijoje ir Švedijoje recepcija ištyrinėta P. Stamo disertacijoje (1998 m.),¹⁴⁸ pamėginsime aptarti Lietuvos skaitytojų reakciją į lietuvių kalba pasirodžiusius tekstus jų autoriui viešint Lietuvoje 1929–1930 m.¹⁴⁹ ir išleistus po autoriaus mirties: 1929 m. laikraštyje „Naujas žodis“

¹⁴⁸ Nuo 1998 m. iki 2016 m. H. Parlando kūrybos recepcija Europoje ir Suomijoje bei Švedijoje trumpai, paminint svarbiausias įžvalgas, aprašyta disertacijos įvade ir šio skyriaus pradžioje.

¹⁴⁹ Derėtų įžvelgti dar vieną H. Parlando buvimo tarp kelių kultūrų atvejį: viešėdamas Lietuvoje H. Parlandas ne tik rašė į Suomijos leidinius, bet autoriaus tekstai ir jo paties asmenybė reflektuojama Lietuvos kaimynystėje, Latvijoje. Žinoma, kad H. Parlandas rašė straipsnį į, pasak G. Viliūno, Lietuvoje populiarią rusišką periodinį leidinį, leidžiamą Rygoje „Севодня“ (liet. „Šiandien“), „stambiame rusų emigracinės spaudos centre“ (Žr. Viliūnas G. 1998: *Literatūrinis gyvenimas nepriklausomoje Lietuvoje*. Vilnius: Alma littera, p. 105.), tad tikėtina, jog per šiuos ryšius Latvijos skaitytojai buvo supažindinti su H. Parlando kūryba kituose leidiniuose: „Jauno Trauksme“ (liet. „Naujasis proveržis“, žr. Parland H. 1930-01-01: Jaunō Trauksme 1, 13-14.) ir „Socialdemokrāts“ (liet. „Socialdemokratas“, 1930-11-18). Pirmajame buvo išspausdinti trys eilėraščiai, kuriuos į latvių kalbą išvertė Emanuelis Skujeniekas: „Varlēs“, „Stotys“, „Kojinēs“. Redaktoriai, pristatydami H. Parlando kūrybą, jį tapatino su švedų modernistais. Įdomu tai, kad latviams, kaip ir lietuviams, H. Parlando kūryba panašėjo į „superrealistų“, kurie suvokiami kaip prancūzų siurrealizmo atstovai. Vis dėlto, iš trumpo, vos vieno sakinio aprašymo galima pastebėti, kad redaktoriai nebuvo labai gerai susipažinę su H. Parlando kūryba ir „Quosego“ veikla: tekste pasirodantis faktas, kad H. Parlando darbui nuo 1922 metų publikuojami žurnale „Quosego“ neatitinka nei žurnalo leidimo fakto, nei H. Parlando kūrybos, pasirodžiusios viešai, realijų. Leidinyje „Socialdemokrāts“ pasirodė nekrologas, kuriame išsamiau pristatoma H. Parlando kūryba, jo gyvenimo kelias: nurodoma, kada jis atvyko į Kauną (daroma prielaida, jog tuo metu Rygos gyventojams Kaunas buvo artimas bendradarbiavimo miestas, todėl pažymėti, kokios aktualijos vyksta „savoje kaimynystėje“, buvo privalu), čia rašė romaną, kurio išliko tik rankraštis. Nekrologe rašoma, kad H. Parlandas buvo vienas iš „naujojo rafinuoto“ „Quosego“, kuriame rašė dadaistai, animistai ir futuristai, kurie

(red. J. Paleckis), paskelbti trys autoriaus eilėraščiai („Geltonos kvarkiančios varlės“, „Ar jūs girdėjot“, „Dabar man aišku“, (vertimas *keturvėjininko* A. Rimydzio), 1930 m. tame pačiame laikraštyje paskelbtas ir ketvirtas – „Negaliu atsiminti“ (vertimas taip pat A. Rimydzio), 1929–1931 m. publikuoti šeši¹⁵⁰ straipsniai, 2004 m. išleistas poezijos rinkinys „Pavasaris Kaune“ (sudarė ir vertė P. Palilionis) ir 2011 m. pasirodė romanas „Sudužo“. Šiame poskyryje siekiama suvokti jų vietą kultūros kontekste nuo 1929 m. iki šių dienų. Taip pat apžvelgsime ir lietuvių skaitytojų galimybę susipažinti su suomių ir švedų literatūrologų požiūriu į H. Parlando tekstus.

Pirmoji refleksija apie H. Parlandą Lietuvoje pasirodė 1929 m. „Naujame žodyje“. Publikuojant eilėraščius buvo išspausdinta žinutė, informuojanti, jog „Kaune šiuo metu vieši retas svečias“.¹⁵¹ Čia pateikiama rašytojo (straipsnyje jis pristatomas „poetu“) nuotrauka ir trumpa biografija – pabrėžiamas priklausymas „švedų modernistų poetų grupei, kuris Suomijoje leidžia žurnalą „Quosego“.¹⁵² Akcentuojama, kad šis žurnalas panašus į „Keturių vėjų“ žurnalą. Švedų modernizmas Suomijoje pristatomas kaip „turintis net 10 asmenų“. Paties H. Parlando tekstai lyginami su tuo metu Prancūzijoje veikiančių siurrealizmo srovės atstovų darbais. H. Parlandas aprašomas kaip besidomintis lietuvių rašytojų veikla, norįs ją garsinti Suomijoje. O „Židinyje“, kuriame publikuojamas vienas iš pirmųjų H. Parlando straipsnių apie suomių literatūrą, autorius pristatomas kaip „žinomas suomių literatūros žinovas“,¹⁵³ kurio įžvalgomis apie suomių literatūrą galima pasikliauti.

Lietuvoje H. Parlandas buvo priimtas kaip rašytojas modernistas. Kaune jis tęsia kūrybinę veiklą: rašo eilėraščius (parašo eilėraščių ciklą, skirtą Kaunui), sukuria romaną. Vėliau, jau po H. Parlando mirties, pirmą kartą Lietuvos spaudoje minėdamas romaną „Sudraskytas“ (toks tuometinis vertinimas, dabar – „Sudužo“), vienas *keturvėjininkų*, H. Blazas,¹⁵⁴ prasitaria, kad apie šį romaną dar iki rašytojo mirties artimi draugai žinojo ir skatino jį spausdinti. Tačiau H. Parlandas neskubėjo, norėjo jį patobulinti sulaukęs komentarų iš Suomijoje likusių bičiulių. Tai, kad H. Parlandas kūrinio neskubėjo spausdinti, rodo jį laukus atgarsių. Pastabas rašytojas žymėjosi savo knygelėje. Pagal jas, po H. Parlando mirties, rašytojo brolis O. Parlandas pataisė romaną. Tikrasis romanas (be pataisymų) buvo publikuotas tik 2005 m. (parengė P. Stamas).

kovojo prieš romantizmą, žurnalo įkūrėjų ir rėmėjų. (Žr. *Miris jauns dzejneks*. Socialdemokrąts 1930-11-18, 262, p. 2).

¹⁵⁰ Lietuvoje publikuoti H. Parlando straipsniai ne tik apie literatūrą, bet ir apie Šalių sąjungos Suomijoje reiškinių. Leidinyje „Trimitas“ pasirodė net iš 3 dalių sudarytas H. Parlando straipsnis „Suomių šalių organizacija“ (žr. Parland H. 1929-06-13: Suomių šalių organizacija. *Trimitas* 24, 390–391, Parland H. 1929-07-04: Suomių šalių organizacija [tęsinys]. *Trimitas* 27, 461–462 bei Parland H. 1929-07-18: Suomių šalių organizacija [tęsinys]. *Trimitas* 29, 492–493.).

¹⁵¹ Parland H. 1930: Dabartinė suomių literatūra. *Naujas žodis*. Nr. 3, p. 70.

¹⁵² Ten pat, p. 70.

¹⁵³ Parland H. 1929: Naujasis suomių literatūros judėjimas. *Židiny* 7, p. 17.

¹⁵⁴ Blazas H. 1930: Drauga palydėjus. A. a. Henry Parland'ui atminti. *Naujas žodis*, 21, 429.

Vis dėlto, nors ir žinota apie H. Parlando kūrybą, iki šio autoriaus mirties ji buvo beveik nereflektuota.

Po H. Parlando mirties, trijuose nekrologuose-žinutėse galima išvelgti H. Parlando meninės kūrybos recepcijos linkmes. Žurnalisto, dalyvavusio modernistų ratelyje, puikiai pažinojusio H. Parlandą, H. Blazo tekste¹⁵⁵ pirmą kartą lietuviams pristatomas ne tik romanas, bet ir pirmasis H. Parlando eilėraščių rinkinys, 1929 m. išėjęs Suomijoje – „Idealų realizacija“ (toks tuometinis vertimas). Šis rinkinys H. Blazui atrodo kaip „reiškiantis maištą prieš tradiciją ir konservatyvų mąstymą.“¹⁵⁶ Čia H. Parlandas pristatomas kaip naujosios suomių literatūros kartos, rašančios švediškai, sukilusios prieš suomių romantizmą, realizmą ir natūralizmą, paskatintos pirmtakės E. Södergran, atstovas. H. Blazas tokį maištą prieš senas tradicijas vertina teigiamai, akcentuodamas naujos formos ir kūrybos ieškojimus. Naujojo meno siekiamybę, anot H. Blazo, H. Parlandas kartu su meno kritike, animiste H. Ollson ir dadaistu G. Björlingu, įprasmina naujai sukurtame žurnale „Quosego“ – šis žurnalas nukreiptas prieš senąją „romantiškojo patriotizmo“ kartą.

H. Blazas, aptardamas H. Parlando rinkinį „Idealrealization“, pasitelkia iš rusų kalbos A. Rimydzio verstus tekstus „Geltonos kvarkiančios varlės“ ir „Negaliu atsiminti“. H. Parlando eilės H. Blazui atrodo artimos siurrealizmui, jų rimas palaidas, kartu jis pabrėžia ir naujoviškumą, protestą: „tai visuomeniškas protestas prieš įsisenėjusias literatūrinės tradicijas“.¹⁵⁷

Po šiuo H. Blazo tekstu laikraštis paskelbė eilėraščių „Idealų realizacija“, skirtą H. Parlandui. Jį parašė *keturvėjininkas* T. Tilvytis.¹⁵⁸ Eilėraščių perteikiama mirties ir gyvenimo drama. T. Tilvytis H. Parlandą suvokia kaip poetą, kuriantį sustabarėjusioje literatūrinėje dirvoje: „Išauga dobilas prieš dirvos akmenį: // žinia – rudo viską niekais nusineša – <...>“.¹⁵⁹ T. Tilvytis nepasitenkina metaforų žaisme reflektuodamas H. Parlando kūrybos pėdsakus. Paskutinėje strofoje jis ne tik nurodo prijautimą H. Parlandui, bet pavadina jį futuristu: „Aš padedu laukinį žodžių kaspiną // su parašu: „Man gaila futuristo“ –.“¹⁶⁰ Matomas H. Parlando pripažinimas priimant jį į savų „futuristų“ gretas. Tekste aiškiai juntamos asmeninės simpatijos, išreikštos tokiu pat – futuristiniu, nauju stiliumi. Poetas maištautojas gedi kito poeto maištautojo: kūrybinių ieškojimų lauke jie atrado ne tik kitokią poeziją, bet ir vienas kitą kaip poetus ir kaip pažįstamus.

¹⁵⁵ Ten pat, p. 429.

¹⁵⁶ Ten pat, p. 429.

¹⁵⁷ Blazas H. 1930: Draugą palydėjus. A. a. Henry Parland'ui atminti. *Naujas žodis*, 21, p. 429.

¹⁵⁸ Tilvyčio T. eilėraščių „Idealų realizacija“ in Blazas H. 1930: Draugą palydėjus. A. a. Henry Parland'ui atminti. *Naujas žodis*, 21, 429.

¹⁵⁹ Ten pat, p. 429.

¹⁶⁰ Ten pat, p. 429.

Be šio teksto, kurį galima vadinti nekrologu, pasirodo dar du tokio pobūdžio tekstai. 1930 m., nekrologe „Lietuvos Aidi“, kurį parašė M. M.¹⁶¹ (prof. Leonas Gudaitis mano, jog M. M. – M. Mehlemas, 1929–1930 metų „Lietuvos Aido“ bendraautorius,¹⁶² korespondentas Helsinkyje), H. Parlando įtaka suomių modernizmui ypač pabrėžiama: „Jo nuopelnas, kad suomių studentų literatų ginčai apie moderniškąją literatūrą paskutiniu laiku buvo vedami su didžiausiu įkarščiu.“¹⁶³ Šiame trumpame nekrologe rašytojas įvardijamas kaip padaręs didelę įtaką suomių modernistams, o jų modernizmo krypties tendencijas išreiškęs Lietuvoje. M. Mehlemas akcentuoja H. Parlando eilių naujumą, jų panašumą į jaunųjų suomių modernistų eiles. M. Mehlemas giria H. Parlandą už tai, kad šis paskatino jaunosius menininkus (tiesa, neaišku, Lietuvos ar Suomijos), diskutuoti apie modernizmą. Taip pat čia pabrėžiamas rašytojo imlumas naujovėms, jo ankstyvi literatūriniai ieškojimai: „H. Parlandas vos baigęs egzaminus įėjo į jaunosios kartos rašytojų būrelį“.¹⁶⁴

H. Parlando kūrybos modernistinė linkmė pabrėžiama ir kitame, trumpame (vos kelių eilučių) nekrologe laikraštyje „Diena“.¹⁶⁵ Šiame tekste autorius pristatomas kaip buvęs „Naujo žodžio“ bendradarbis ir didelis lietuvių *prietelis*, tačiau nesiimama analizuoti jo kūrybos, todėl galima teigti, kad tik H. Blazo tekstas yra išsamiausias, aprašantis autoriaus kūrinis, pateikiantis pavyzdžių. M. Mehlemas, nekrologe akcentuodamas H. Parlando eilių naujumą, stengiasi aprėpti Suomijoje besiklostančią literatūrinę situaciją, kurioje H. Parlandas neabejotinai reiškėsi kaip vienas iš žymiausių naujosios kartos rašytojų. „Dienoje“ pasirodęs nekrologas yra itin trumpas apimties.

Po 1930 m. gruodžio 28 dieną pasirodžiusio nekrologo „Dienoje“ lietuvių kultūroje H. Parlando kūrybai dėmesio nebuvo skiriama. Lietuvos spaudoje apie skandinavų literatūrą pasirodė kitų autorių straipsnių, pvz., Williama Frejaus. 1933 m. „Lietuvos Aido“ paskelbtas M. Mehlemo (jis rašo iš Suomijos) straipsnis, šį kartą analizuojantis H. Parlando kūrybos rinkinį „Återsken“.¹⁶⁶ Knyga Suomijoje pasirodo prieš Kalėdas, o M. Mehlemas jau po poros savaičių rašo apie ją Lietuvos skaitytojams. M. Mehlemas ypač greitai reaguoja į H. Parlando kūrinį, kuris išleistas po jo mirties. Straipsnio autorius teigia, kad tai – paskutinis mirusio rašytojo veikalas. Korespondentas tikisi, kad šios knygos aprašymas bus įdomus visiems, pažinojusiems H. Parlandą. Čia aprašomas H. Parlando draugams lietuviams žinomas romanas „Sudraskytas“,

¹⁶¹ M.M. 1930-11-18: Kaune mirė suomių dainius. *Lietuvos Aidas* 263, p. 4.

¹⁶² Parland H. 2004: *Pavasaris Kaune*. Kaunas: Varpas. p. 133.

¹⁶³ M.M. 1930-11-18: Kaune mirė suomių dainius. *Lietuvos Aidas* 263, p. 4.

¹⁶⁴ Ten pat, p. 4.

¹⁶⁵ Henry Parland. Nekrologas. *Diena* 1930-12-28, p. 5.

¹⁶⁶ Mehlem M. 1933-01-27: Henry Parland. „Atspindys“, Kaune mirusio suomių dainiaus veikalas. *Lietuvos Aidas*, p. 3.

kuris sudarytas „iš romantinės istorijos ir psichologinio realizmo meilės istorijos“.¹⁶⁷ Tai – antrasis Lietuvos spaudoje romano „Sudužo“ paminėjimas – šį kartą romanas jau išleistas.

„Lietuvos Aido“ korespondentas pristato suomių kritikos santrauką: H. Parlandas yra „sumanus pokario Suomijos ir Švedijos literatūros atstovas, vengiąs skeptiško gyvenimo aprašymo, giliai romantiškas savo estetiškojo požiūrio ironija“.¹⁶⁸ Taip pat M. Mehlemas pastebi keletą niuansų, susijusių su Kaunu: jis pažymi, kad suomių kritikai vertina H. Parlando romaną kaip įrodymą, kad rašytojas susigyvenęs su „svetimos valstybės charakteriu“, o rinkinys „Återsken“, kuriame publikuoti ir „aforistiniai, trumpi“ rašytojo eilėraščiai, baigiasi eilėraščių „Pavasaris Kaune“. Korespondentas H. Parlandą įvardija kaip vieną iš inteligentiškiausių „pereinamosios epochos literatūrinio siekimo atstovų“.¹⁶⁹ Tai parodo M. Mehlemo literatūrinį suvokimą ir estetinį jausmą.

1938 m., kai Lietuvoje žinoma tik apie H. Parlando eilėraščius ir romaną, leidykla „Spaudos fondas“, bendradarbiaudama su M. Mehlemu,¹⁷⁰ nutaria išleisti žymių suomių knygą, pavadintą „Šeši suomiai. Naujosios suomių prozos antologija“. Knygos redaktoriumi ir vertėju paskiriamas „Trečio fronto“ grupei priklausęs J. Šimkus. Šioje antologijoje nusprendžiama spausdinti šešių žymių jaunųjų suomių kūrybą. Visą antologijos medžiagą M. Mehlemui pateikė Lietuvos Generalinis konsulas Helsinkyje dr. Olleris, o M. Mehlemas ją išvertė į vokiečių kalbą, iš kurios J. Šimkus išvertė į lietuvių. Autorių biografijas pateikė M. Mehlemas. Kaip teigia J. Šimkus, H. Parlandas nėra tiek nusipelnęs suomių literatūrai, tačiau jis šioje antologijoje atsidūrė dėl artimumo lietuviams.¹⁷¹ Antologijoje spausdinama jau minėta H. Parlando novelė „Aš ir mano tėvo akinių stiklai“. Kaip pažymima biografiniame priedaše, ši novelė yra panašios stiliškos kaip ir visa H. Parlando kūryba. Tai – pirmoji H. Parlando novelė, išspausdinta Lietuvoje. 1938 m. Lietuvos skaitytojai pažįsta beveik visas H. Parlando kūrybos raiškos formas: gali perskaityti kelis eilėraščius, novelę, sužino apie romaną. Šiuo suomių kūrybos rinkiniu baigiasi domėjimosi H. Parlandu epocha. Periodinėje spaudoje užuominos apie H. Parlandą išnyksta iki pat antrosios Lietuvos nepriklausomybės.

Lietuvoje įsitvirtinus sovietams, apie užsienietį autorių Lietuvoje nebuvo rašoma jokiuose žurnaluose ar laikraščiuose, apie jį nebuvo užsiminta ir nė vienoje enciklopedijoje: „Lietuviškojoje tarybinėje enciklopedijoje“, „Tarybų Lietuvos enciklopedijoje“ ir „Mažojoje lietuviškojoje tarybinėje enciklopedijoje“. Šiuo laiku apie H. Parlandą kaip apie labai ramų

¹⁶⁷ Ten pat, p. 3.

¹⁶⁸ Ten pat, p. 3.

¹⁶⁹ Mehlem M. 1933-01-27: Henry Parland. „Atspindys“, Kaune mirusio suomių dainiaus veikalas. *Lietuvos Aidai*, p. 3.

¹⁷⁰ Šimkus J. 1938: Įvado žodis. *Šeši suomiai. Naujosios Suomijos prozos antologija*. Kaunas: Spaudos fondas, p. 5.

¹⁷¹ Ten pat, p. 6.

jaunuolį, kuris „tylumo ir mandagumo neprarasdavo, netgi būdamas girtas“, paguldytas ant sofos „užsimerkęs ramiai alsavo, sau po nosia kažką vokiškai murmeldamas apie „die europäische Kultur“, o vėliau pro balkoną mėtęs H. Blazo, pas kurį A. Venclova buvo apsistojęs, žmonos gėles, rašoma tik A. Venclovos jau minėtame autobiografiniame romane „Jaunystės atradimas“.¹⁷²

Lietuvoje H. Parlando kūryba neiškeliamą, neaptarinėjama ir neįrašoma į lietuvių literatūros istoriją iki pat antrosios Lietuvos nepriklausomybės laikotarpio, tačiau 1960 m. Bostone (JAV) išleistoje „Lietuvių enciklopedijoje“ H. Parlandas aprašomas kaip suomių modernistas, kurį paveikė rusų modernistai (S. Jeseninas ir V. Majakovskis).¹⁷³ Čia pristatomas jo eilėraščių rinkinys „Idealrealization“, pabrėžiama, kad vienintelis rašytojo romanas „Suardytas“ (dar vienas tuometinis vertimo variantas, dabar verčiamas „Sudužo“) parašytas Kaune. Atskleidžiama, kad po rašytojo mirties buvo išleistas H. Parlando kūrybos rinkinys „Ātersken“. Enciklopedijoje rašytojas pristatomas kaip „turėjęs didelės reikšmės suomių literatūriniam modernizmui“¹⁷⁴ ir paveikęs G. Björlingą. Taip pat čia akcentuojama, kad H. Parlandas rašė lietuvių spaudoje (minimas tik „Židinys“ ir „Vairas“). Šioje enciklopedijoje, leistoje Amerikoje, H. Parlando tekstai vertinami kaip „išliejantys tarpukario pesimizmą, paliečiantys gyvenimo alkį, nerimą ir sąžinę.“¹⁷⁵

Prisiminimą apie H. Parlandą nepriklausomybę atgavusioje Lietuvoje pirmiausia atgavino poetas P. Palilionis, kurio trumpas biografinis aprašymas ir 11 eilėraščių vertimų pasirodė 1996 m. dienraštyje „Kauno diena“.¹⁷⁶ H. Parlando amžininkas B. Raila savo atsiminimuose, po mėnesio skelbtuose tame pačiame dienraštyje, ne tik nupiešia H. Parlando, „puikiai nuaugusio jaunuolio“, portretą, bet ir imasi aprašyti jo kūrybą: „Kaip matyti iš P. Palilionio puikiai išverstų eilėraščių, H. Parlandas buvo autentiško braižo mūsų šimtmečio antrojo ir trečiojo dešimtmečio moderniosios poezijos kūrėjas. <...>“¹⁷⁷ B. Raila imasi komparatyvistinės kūrybos analizės ir teigia, kad H. Parlandas galbūt pranoko savo laiką: „H. Parlandas 1930 m. rašo formos ir minties išraiškų eilėraščius, visiškai panašius, kaip dabar, po pusseptinto dešimtmečio, vėl rašo ne vienas dabarties lietuvių poetas, jaunuolis, lygiai kaip vėl rašoma ir Vakaruose. Tad gal pirštusi keistoka išvada: Henris Parlandas pusšimčių metų pasiankstino, arba dabartiniai poetai tiek pat

¹⁷² Venclova T. 1966: *Jaunystės atradimas*. Vilnius: Vaga, p. 126–127.

¹⁷³ Bendorius A., Čepėnas P., Girmius J. 1960: *Lietuvių enciklopedija*. T 22. Bostonas: Lietuvių enciklopedijos leidykla, p. 25.

¹⁷⁴ Ten pat, p. 25.

¹⁷⁵ Ten pat, p. 25.

Įdomi sutaptis: paskutinį kartą publikuoti 1932 m., tame pačiame dešimtmetyje kaip ir Bostone, 1966 m. Suomijoje H. Parlando tekstai vėl pradėti publikuoti (išleidžiamas rinkinys „Den stora Dagenafter“).

¹⁷⁶ Palilionis P. 1996-01-27: Tarp džiaugsmo ir liūdesio. *Kauno diena. Priedas „Santaka“* 22, 22.

¹⁷⁷ Raila B. 1996-03-09: Ir mes pažinome ir mylėjome Henri Parlandą. *Kauno diena. Priedas „Santaka“*, p. 5.

metų vis vėluoja?...“¹⁷⁸ Šis B. Railos palyginimas iš tiesų vykęs: H. Parlando poezija, atrodo, yra nesenstanti, laisva, šių dienų ironiška pasaulio suvokimo išdava. B. Railai buvo svarbu tai, kad H. Parlandas nelinko į jokią ideologiją, domėjosi lietuvių literatūroje pasireiškusiu modernizmu. Prisiminimų autorius taip pat pabrėžia formos apibrėžtumą, eilių trumpumą ir ironiją. Prisiminimai rašyti 1996 m., H. Parlando amžininko, todėl akcentuoja tuos pačius dalykus, kaip ir 1930 metų modernistiniai literatūriniai žurnalai ir laikraščiai. B. Raila priklausė tai pačiai modernistų, jaunųjų ieškotojų kartai.

Po metų, 1997 m., apie H. Parlandą pradeda rašyti jaunesniosios kartos Lietuvos literatūros kritikai. Literatūrologė Daiva Urbanavičiūtė literatūros ir kultūros laikraštyje „Šiaurės Atėnai“ aprašo seminarą, skirtą H. Parlandui, vykusį Kaune 1997 m.¹⁷⁹ Ji pabrėžia, kad per trumpą laiką H. Parlandas sukūrė eilėraščių ciklą, skirtą Kaunui. Rašytojas yra susijęs su Kaunu ne tik fiziškai (Kaune gyveno, Kaune pasiliko amžiams), bet ir dvasiškai (Kaune parašytas prozos kūrinys, kuriame miestas netiesiogiai minimas; taip pat Kaunas aprašomas laiškuose, novelėse, eilėse). Ji akcentuoja tai, kad H. Parlandas bendradarbiavo su A. Rimydziumi. Autorė pabrėžia, kad rašytojo kūrybos faktas nepaminėtas jokiose sovietiniu laiku išėjusiose enciklopedijose. Straipsnis, deja, trumpas ir neišsamus, netyrinėjama kūryba, fiksuojami tik biografijos faktai.

1998 m. literatūrologas G. Viliūnas, rašydamas įvadą P. Stamo straipsniui „Henris Parlandas Lietuvoje“,¹⁸⁰ dėsto Suomijos ir Lietuvos literatūros istorijos panašumų seką. Jis akcentuoja, kad Suomijos ir Lietuvos avangardistiniai sąjūdžiai atsirado panašiu laiku: Suomijos „Ultra“ (1922 m.) ir lietuvių „Keturių vėjų pranašas“ (1922 m.), Suomijos „Quosego“ (1928–1929 m.) ir lietuvių „Keturi vėjai“ (1924–1928 m.) bei „Trečias frontas“ (1930–1931 m.). Teigiama, kad Kauno literatūros aplinka H. Parlandui turėjo įtakos. Tais pačiais metais G. Viliūnas H. Parlandą pavadina „lietuvių avangardistų partneriu“.¹⁸¹

Praėjus 6 metams, 2004 m., pasirodė poeto P. Palilionio parengta H. Parlando kūrybos rinktinė.¹⁸² Čia sudarytojas parašė įvadinį straipsnį „Šiaurės žvaigždė Lietuvos padangėje“, iš švedų kalbos išvertė 63 eilėraščius (iš atskirų rinkinių), surinko rašytojo ir apie rašytoją Lietuvos spaudoje pasirodžiusius kai kuriuos straipsnius ar žinutes. Poetas H. Parlando eilėraščių pristato kaip ypatingą: asmenišką, ironišką, minimalistinį, „po klastingu paviršių daiktiškumu slepiantį sunkiai perteiktinas potekstes“.¹⁸³ Jis akcentuoja H. Parlando eilėraščio ironiją, asmeniškumą,

¹⁷⁸ Ten pat, p. 5.

¹⁷⁹ Urbanavičiūtė D. 1997-11-29: Suomijų rašytojo seminaras Kaune. *Šiaurės Atėnai*, p. 4.

¹⁸⁰ Viliūnas G. 1998: Įvadas. Stam. P. Henris Parlandas Lietuvoje. *Metai* 10, p. 123.

¹⁸¹ Viliūnas G. 1998: *Literatūrinis gyvenimas nepriklausomoje Lietuvoje*. Vilnius: Alma littera, p. 105.

¹⁸² Parland H. 2004: *Pavasaris Kaune*. Kaunas: Varpas.

¹⁸³ Palilionis P. 2004: Šiaurės žvaigždė Lietuvos padangėje. *Henry Parland. Pavasaris Kaune*. Kaunas: Varpas, p. 12.

minimalizmą, galias potekstes; kūrybą, pasitelkdamas švedų kritikus, skirto į tris laikotarpius (mokyklos, „Quosego“ ir Kauno).

Taip pat būta kelių žinučių „Nemune“ (2005 m., Eugenija Vaitkevičiūtė), „Literatūroje ir mene“ (2008 m., Nijolė Raižytė). Tačiau tai tėra biografijos nuotrupos, o ne kūrybos analizė.

2009 m. „Kauno dienoje“ pasirodė žurnalistės Vaidos Milkovos, kalbinančios H. Parlando eilėraščių rinktinės „Pavasaris Kaune“ vertėja, poetą P. Palilionį, straipsnis „Literatūriniai H. Parlando pėdsakai Kaune“. Šiame straipsnyje P. Palilionis teigia, kad H. Parlando eilėraščiai jam pasirodė „įdomūs, modernūs“, todėl juos ir pasirinko versti. Beje, poetas prasitaria, kad tiesioginį vertimą iš švedų kalbos jam padėjo atlikti studentės, o jis pats „suliteratūrinio tekstą“. Disertacijos autorės manymu, poetui pavyko neblogai perteikti H. Parlando eiles, – pats vertėjas šiuos eilėraščius vadina „H. Parlando eilių atitikmenimis“ nes, anot P. Palilionio, „eilėraščių išversti neįmanoma“.¹⁸⁴

2010 m. Lietuvoje pasirodžiusioje „Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje“ pristatoma H. Parlando biografija, o išleisti kūriniai aprašomi gana išsamiai: aptiriamos pagrindinės temos, stilistika, būdinga jo kūrybai. Šį straipsnį parašė S. Skrodenis.

Daugiau šiuolaikinių Lietuvos literatūrologų dėmesio H. Parlando tekstai sulaukė 2011 m., kai Agnė Kudirkaitė-Ydrauw rekonstruotą romaną išvertė į lietuvių kalbą. Knyga „Sudužo“ buvo pristatyta 2011 m. vasarį knygų mugėje. Taip pat šį romaną labai trumpai spaudoje pristatė Kęstutis Navakas straipsnyje „Kokias knygas skaito poetas K. Navakas“,¹⁸⁵ H. Parlando romaną pavadindamas „neįtikėtiniu kūriniu“ bei apibūdinamas jį kitų rašytojų kontekste (Edgaro Allano Po ir M. Prousto).

Donaldas Kajokas „Nemune“, rašydamas apie naujai pasirodžiusias knygas rubrikoje „Knygų siena“,¹⁸⁶ H. Parlando romane prisiminimus taip pat lygina su M. Proustu: „Tik prisiminimai čia ne ateinantys savaime, o prikeliama sąmoningai“.¹⁸⁷ D. Kajokas palankiai atsiliepia apie H. Parlandą sielodamasis dėl jauno rašytojo mirties ir taip akcentuodamas autoriaus ir romane pasirodžiusio rašytojo susitapatinimą: „Autorius mirė tame pačiame Kaune, būdamas tik dvidešimt dvejų. Net sunku pagalvoti, kokio lygio kūrėjas mirė sykiu su juo. Pamatysit.“¹⁸⁸

¹⁸⁴ Milkova V. 2009-11-28: Literatūriniai H. Parlando pėdsakai Kaune. *Kauno diena*, p. 34.

¹⁸⁵ Navakas K. 2011-10-05: Kokias knygas skaito K. Navakas? *Kauno diena*. Prieiga per internetą: <http://kauno.diena.lt/naujienos/laisvalaikis-ir-kultura/kultura/kokias-knygas-skaito-poetas-knavakas-317906> (žiūrėta 2016-11-08).

¹⁸⁶ Kajokas D. 2011-03-03: Knygų siena. *Nemunas*. Prieiga per internetą:

<http://nemunas.net/archyvas/nemunas%202011%2003%2003.pdf> (žiūrėta 2016-07-01).

¹⁸⁷ Ten pat.

¹⁸⁸ Ten pat.

Tomas Marcinkevičius H. Parlando romaną trumpai aptarė straipsnyje „Paauglio memuarai“.¹⁸⁹ Pasak T. Marcinkevičiaus, H. Parlandas eilėraščiuose „panašus“ į Daniilą Charmsą; būtų panašus ir romane, „jei ne klasikinio romano forma“, nes „nemažai pastebėjimų ir analizių juokingos, švelniai ir jautriai dekonstruojančios“. T. Marcinkevičius romaną vadina „įnirtingos grafomanijos, lengvosios modernistinės literatūros ir klasikinės manieros kokteiliu“, vis dėlto, nors ir gana griežtai įvertinęs romaną, kritikas nenuneigia jo vertės.

2013 m. „Kauno istorijos metraštyje“ apie Kauno tapatybę rašo politologas Saulius Pivoras. Straipsnyje tyrinėtojas pastebi, kad H. Parlando sudarytas vaizdas apie Kauną gana išsamus ir pateikiantis kasdienes detales. Ypač autorių džiugina, kad H. Parlando nupieštas Kaunas atsiskleidžia kaip augantis Lietuvos centras. Istorikas pastebi, kad jau po H. Parlando mirties švedų sąmonėje galutinai įtvirtinamas Lietuvos centras: „buvusio Rusijos imperijos provincijos miesto tapsmą Lietuvos centru simbolizuoja lėta, bet apie 1936 m. jau negrįžtama miesto pavadinimo transformacija švediškoje oficialiojoje rašytinėje komunikacijoje iš Kovno į Kauną“.¹⁹⁰

Lietuvių literatūrologai daugiausia kalba ir rašo apie asmenybės ir vietos (H. Parlando ir Kauno) sąsajas, rašytojo aplinką bei romano paantraštę, skelbiančią „Motto: ši knyga gali būti Marcelio Prousto plagiatas“.¹⁹¹ Visoje recepcijos istorijoje išskirtina yra tai, kad B. Raila 1996 m. savo straipsniu tarsi baigė H. Parlando kūrybos, kaip svarbios tik pažįstamų ir draugų ratui, vertinimo periodą, o 1997 m. literatūrologas G. Viliūnas pripažino H. Parlando svarbą ir priklausymą lietuvių literatūros istorijai bei nurodė Suomijos švedų ir lietuvių literatūrinių sąjūdžių lyginimo ir vertinimo tame pačiame modernizmo kontekste galimybes.

Galiausiai reikėtų aptarti suomių ir švedų straipsnius, pasirodžiusius šiuolaikinėje lietuvių periodikoje. Daugiausia apie H. Parlandą rašoma Helsinkio literatūrologės daktarės S. Nyqvist straipsnyje, išverstame S. Skrodenio,¹⁹² kuriame teigiama, kad Kaune parašyti kūriniai perteikia įvairių kultūrų istorijos, kalbos, filosofijos, pasaulėžiūros pajautą: „Paradoksalu, kad tame „gumbakaimyje“ [taip H. Parlandas viename laiške pavadino Kauną], parašyti, ko gero, tarptautiškiausi Suomijos švedų modernizmo tekstai.“¹⁹³ Autorė rašo, kad Kauno inteligentų įtaka buvo ypač teigiama H. Parlando, kaip kūrėjo, asmenybei: „Kaune praleistas laikas reiškė H. Parlando kūrybos temų gilėjimą ir turtėjimą, kuris galbūt būtų neįmanomas, jei jis būtų likęs

¹⁸⁹ Marcinkevičius T. 2011-12-23: Paauglio memuarai. *Šiaurės Atėnai*. Prieiga per internetą: <http://www.satennai.lt/2011/12/23/paauglio-memuarai/> (žiūrėta 2016-04-02).

¹⁹⁰ Pivoras S. 2013: Kauno tapatybė Henry'o H. Parlando ir jo kultūrinės aplinkos žmonių požiūriu. *Kauno istorijos metraštis 13*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, p. 187.

¹⁹¹ Parland H. 2011. *Sudužo*. Vilnius: Apostrofa, p. 7.

¹⁹² Nyqvist S. 2005: Du Henrio H. Parlando miestai. *Žmogus ir žodis 2*, p. 62–66.

¹⁹³ Ten pat, p.63.

Helsinkyje“.¹⁹⁴ Akivaizdu, kad patys suomia ir švedai, kurie H. Parlandą laiko savos literatūros dalimi, suvokia Kauno aplinkos indėlių. Iš H. Parlando tekstų suomia ir švedai Kauną suvokia kaip nuošalų, mažą, tačiau modernų ir intelektualinių ambicijų bei ypatingų eruditų, žymių menininkų ir mokslininkų gyvenamą užsienio miestą. Suomių autorė taip pat pabrėžia H. Parlando ypatingą sugebėjimą reflektuoti kultūrinius ženklus, aiškiai ir detalai išryškinti bei apibūdinti kultūros virsmą: „<...> jo vaizduojamas urbanizuotas gyvenimas yra gyvenimas nuolatinėje ženklų srovėje“.¹⁹⁵ Šie dalykai buvo H. Parlando intensyvaus intelektualinio gyvenimo išdava. Literatūrologė gilinasi į romano turinį ir išskiria tarptautiskumą, temų gilėjimą ir turtėjimą. Ji pabrėžia, kad centrinė H. Parlando kūrybos tema – modernus miestiečių gyvenimas. S. Nyqvist mano, kad H. Parlandas – urbanistinis rašytojas, jo kūryboje miestas pristatomas ne tiesiogiai, o perfiltruojamas per individo nuotaikas – tai svarbiausias modernizmo bruožas miesto vaizdavime. Anot literatūrologės, rašytojo kūriniai – tai Helsinkio–Kauno ašyje išsiveržusi įtampa.

1998 m. Švedijoje literatūrologas P. Stamas išleidžia jau minėtą disertaciją („Krapula. Henry Parland och romansprojektet Sönder“), šios disertacijos nuotrųpą pasirodo ir Lietuvoje. P. Stamo tekstas, pasirodęs „Baltic Words“ – trumpas, vien biografijai skirtas aprašymas. P. Stamas nesiima analizuoti H. Parlando kūrinių. Čia pateikiami trijų H. Parlando eilėraščių, kuriuos į anglų kalbą išvertė Johannesas Göranssonas, vertimai.

1998 m. „Metuose“ pasirodo kitas P. Stamo straipsnis, kuriame tyrinėtojas supažindina, kaip H. Parlandas vertino formalizmą. Pasak jo, formalizmas H. Parlandui atrodė esąs objektyvus ir analitinis. Taip pat literatūrologas mano, kad H. Parlandas jame surado teoriją savo taikytam eilėraščių rašymo būdai.

Pasirodžius S. Nyqvist ir P. Stamo straipsniams, Lietuvos skaitytojai daugiau sužinojo apie H. Parlando tekstų reikšmingumą, jų savitumą, susipažino su užsienio kritikų literatūrine analize. Tačiau lietuvių literatūrologai, pripažindami H. Parlando tekstų svarbą Lietuvai, nesiima analizuoti visų jo tekstų, nes išversta tik pluoštas eilėraščių, viena novelė ir romanas.

Ištirus refleksijos apie H. Parlando tekstus istoriją matoma, kad Lietuvoje apie autorių kiek daugiau esama informacijos nuo 1929 m. iki 1938 metų (paskutinis straipsnis – tais metais J. Šimkaus sudarytoje antologijoje). Šiuo laikotarpiu rašomi nekrologai, paskelbiama keletas vertimų, publikuojamos trumpos žinutės, fiksuojančios H. Parlando lankymosi Lietuvoje aplinkybes. Tai, kokiuose leidiniuose aprašomas H. Parlando kūrybos faktas, kaip ir tai, kas verčia jo kūrybą, kas rašo jam eilėraščius, rodo, kad H. Parlandas minimas ir reflektuojamas tik

¹⁹⁴ Ten pat, p. 64.

¹⁹⁵ Ten pat, p. 64.

tokių pačių modernistų, kaip ir jis. Tarpukario Lietuvoje H. Parlandas suranda bendraminčių, jo kūrybą suprantančių ir jį palaikančių draugų.

Sovietmečiu Lietuvoje apie H. Parlando kūrybą nėra nė vieno teksto, pavardė nėra minima enciklopedijose. JAV išleistoje „Lietuvių enciklopedijoje“ H. Parlandas pristatomas kaip rašytojas, turėjęs įtakos suomių modernizmui. Tačiau Lietuvoje H. Parlandas ir jo tekstai ignoruojami. Reikia paminėti, kad tik A.Venclova autobiografiniame romane mini linksmą H. Parlando ir jo draugų nuotyki, tačiau jame nutyli apie H. Parlando tekstus. Ir tik po 30 metų, 1996 m. „Kauno dienoje“ pasirodo P. Palilionio vertimų ir B. Railos straipsnis – prisiminimai bei nauji bandymai H. Parlando kūrybą susieti su lietuvių literatūros kontekstu, žvelgti į ją istoriškai, lyginti. Paradoksalu, kad nutrūkusį Lietuvoje kūrusio modernisto kelią atgaivino ir priminė tarpukario modernistas, gyvenęs ne Lietuvoje, o Amerikoje. Taip tęsiama 1929 m. Lietuvoje pradėta „modernistų apie modernistus“ refleksija.

B. Raila šią tradiciją ir pabaigia, nes jau kitais metais pasirodo vienas kitas pranešimas apie seminarą, rengtą H. Parlandui atminti, apie tarpukario Kauno fotografijas, kuriose užfiksuotas ir H. Parlandas. Pamažu pradedama domėtis H. Parlando tekstais, į juos atkreipia dėmesį literatūrologai, susidomi poetai: kaunietis poetas P. Palilionis išleidžia H. Parlando poezijos rinktinę. Tuo metu, kai Europoje jau verčiamas rekonstruotas H. Parlando romanas, pasirodo ir lietuviškasis šio romano variantas. Romanui išėjus, atsiranda ir daugiau pareiškimų apie H. Parlando kūrybą spaudoje, H. Parlandas statomas į vieną gretą ne tik su suomių, švedų modernistais, bet ir su *lietuvių avangardo atstovais*.

Antrojoje disertacijos dalyje apžvelgėme ir išanalizavome, kokia buvo XX a. H. Parlando kūrybos aplinka, išsiaiškinome, kad krizės epochoje vyravo maišto, nepaklusnumo idėjos. Išanalizavę literatūrinių sąjūdžių sąrangą suvokėme, kokios yra modernizmo ir avangardizmo linkmės bei kaip jos galėjo paveikti H. Parlando kūrybą. Pirmajame skyriuje išsiaiškinome H. Parlando kūrybos tarptautiškos erdvės kontekstą, o antrajame – atskleidėme H. Parlando kūrybos recepciją, kūrybos suvokimą Lietuvoje. Trečiojoje darbo dalyje analizuosime H. Parlando kūrybą gilindamiesi į joje vyraujančius kultūrinius kodus.

3. KULTŪROS KODŲ RAIŠKA H. PARLANDO KŪRYBOJE

Pirmojoje darbo dalyje išsiaiškinome, kaip tekstas, veikiamas kultūrinio konteksto, plečia ir kuria savo semiosferos ribas, kaip tekste sąveikauja skirtingi kultūrų ženklai, sudarydami naująjį tekstą; antrojoje darbo dalyje aptarėme, kaip skirtingais laikotarpiais formavosi Baltijos kultūros erdvė ir kokioje kultūrinėje erdvėje kūrė H. Parlandas, kokių meno tendencijų apsuptyje vystėsi savarankiškas autoriaus tekstų ženkliskumas. Aprašę ir išanalizavę teorines prieigas ir kontekstų apraiškas, imamės analizuoti H. Parlando tekstus, kuriuose išryškėja skirtingų kodų kolizija, sukurianti savitą teksto semiosferą ir atskleidžianti naujas keliaklodes teksto prasmes.

Tekstai šiame darbe grupuojami pagal pastebėtas dviejų miestų – Kauno ir Helsinkio – semantines paradigmas. Šie miestai H. Parlando kūryboje – tai vietos, kuriose veikia ne tik pats rašytojas (laiškuose, užrašuose, straipsniuose), bet ir rašytojo kūrybinių veikėjai (eilėraščiuose, novelėse, romane). Romane šios vietos papildo viena kitą, t. y. skaitytojui „nubrėžia“ savitą dviejų miestų jungtį (vėliau suprasime, kad ir dviejų laikų erdves – dabarties ir praeities).

Tiriant Kauno ir Helsinkio išraišką H. Parlando kūryboje pastebima, kad kiekviena vieta – savita erdvė, sauganti savyje skirtingas prasmes. Kauno ar Helsinkio erdvėje atsiskleidžia kultūros kodai, įpindami į jau esamas ar tik būsimas ženklų reikšmes naujus prasmės elementus: Kauno erdvė – tai skirtingų kultūrų suvokimas, priėmimas, vertinimas pasitelkiant praėjusias, bet vis dar esančias atmintyje kitos erdvės prasmes, o Helsinkio erdvė suvokiama kaip sava (joje egzistuoja savęs suvokimo patirtys), vėliau, atradus naujus kontekstus (kuomet egzistuoja ir kito suvokimo patirtys) – kaip nutolusi; jos senoji prasmė mėginama išsaugoti, tačiau dabarties kodai keičia suvokimo ribas.

Skirtingose erdvėse keičiasi subjekto santykis su savimi, su kitu. Aprašydamas Kauną, kurdamas ir veikdamas Kauno erdvėje, H. Parlandas atskleidžia jį kaip kosmopolitišką miestą, kuriame reiškiasi skirtingų tautų asmenys, kaip modernųjį miestą, kuriame žymu modernusis menas ir modernioji miesto aplinka. Kaunas rašytojui – nevienalytė erdvė, kurioje mąstantis subjektas pastebi ir aprašo kitus, t. y. susiduria su kitomis kultūromis.

Helsinkis rašytojui skleidžiasi kaip jo santykio su savimi, savais išgyvenimais erdvė. Rašydamas ir gyvendamas šioje erdvėje, o vėliau ir apmąstydamas ją (bet fiziškai nusitolinęs), autorius savo kūrybinių subjektus paverčia analizuojančiais savo daugialypę asmenybę: subjektas tampa filosofu, kultūros mąstytoju, miesto žmogumi. Matoma, kaip keičiasi autoriaus žiūra priklausomai nuo to, apie kurią erdvę jis mąsto arba kurioje erdvėje jis veikia. Helsinkis tampa savęs ir savo jausmų suvokimo, žmogiškojo prado esmės paieškomis, o Kaunas – santykio su pasauliu prasmės paieškomis.

Nuo pat mažens H. Parlandą lydėjo kultūrų vertimas: rašytojas gimė Rusijoje, augo Suomijoje, kurioje žavėjosi Suomijos švedų kultūra, vėliau atvyko į Kauną, kuriame susipažino ne tik su lietuvių, bet ir su Lietuvos žydų, rusų, per savo draugę V. Sotnikovą – ir prancūzų kultūra, todėl skirtingos kultūrų prasmės, atsiskleidžiančios ir susipindamos autoriaus tekstuose, sukurdamos savitus „kultūros sprogimus“ (J. Lotmano terminas), sukonstruoja savitą ir ypatingą kultūrinę ženkliskumo raišką.

3.1. Helsinkio tekstas: savivokos pastangos

Helsinkis – tai H. Parlando paauglystės, ankstyvosios brandos miestas. Šis miestas autoriui siejasi su jame gyvenančia šeima, draugais, sava literatūrine aplinka. Ankstyvuosiuose tekstuose, rašytuose Helsinkyje, jaučiamas nuolat pabrėžiamas subjekto santykis su savimi, ieškojimas savęs: eilėraščiuose atsiskleidžia filosofiškas, kultūrą apmąstantis subjektas, o novelėse ir eilėraščiuose pasirodo miestiečiai. Tekstuose, rašytuose gyvenant Kaune, pastebimas ryšys su Helsinkio literatūrine aplinka, nuolatinis jos akcentavimas, rašymas apie „Quosego“ autorius. Rašydamas apie literatūrą ir modernųjį meną H. Parlandas vis pabrėžia Suomijos švedų tekstus („Quosego“ žurnalo bendraminčius, vadinas, ir save), kuriuos vadino švediškai rašančiais modernistais.¹⁹⁶ Vis dėlto 1930 m. pavasarį, kai H. Parlandas rašo straipsnį į lietuvių spaudą, jis šiek tiek įspėja ir pakritikuoja Suomijos literatūros draugus.

H. Parlandas jaučiasi savo laiko žmogumi, jo straipsniuose, aprašančiuose vyraujančias meno formas, galima pastebėti tapatinimąsi su visu pasauliu: „mūsų laikai“, „mūsų amžiaus menas“. Rašytojas, žvelgdamas į konkrečius pavyzdžius, mėgina paaiškinti skaitytojui, kas yra modernusis menas (pasitelkia rusų formalistus), kas yra nauja Suomijoje, Švedijoje.

Išsamus Helsinkio literatūrinis žemėlapis pateikiamas romane „Sudužo“, kurį autorius atkūrė gyvendamas kitoje kultūrinėje erdvėje, Kaune. Šiame romane pastebimos pastangos sugrąžinti Helsinkio vaizdinį, vietas, įvykius, jausmus, tačiau aiškiai parodoma, kad ne visa atmintis yra užrašoma, ne viskas prisimenama, įvykiai ir jausmai – interpretuojami. Romane, pradėtame rašyti praėjus vienam mėnesiui nuo atvykimo į Kauną, jaučiamas noras prisiminti Helsinkį, užrašyti jį. Visame romane dominuojančią Helsinkio konkrečią, bet kartu ir atsiminimais grįstą, todėl nepatikimą erdvę pakeičia romano epiloge akcentuojama kita erdvė, kurioje vyko atsiminimų procesas – mažas užsienio miestelis (įmanoma, kad tai būtų Kaunas). Helsinkio erdvė romane tampa praeities, vakar dienos laiko erdve, o mažas užsienio miestelis – šiandienos veiksmo erdve. Pamažu buvusi branduoline ji virsta semiosferos periferija.

H. Parlando santykis su Helsinkiu pasirodo pamažu blėstantis, tačiau stengiamasi jį palaikyti besidomint literatūros naujienomis. Atvykimo į Kauną pradžioje Helsinkis nėra

¹⁹⁶ Parland H. 1929: Naujasis suomių literatūros judėjimas. *Židinys* 7, p. 17.

pamirštas, aprašomas parodant naujas sroves, judėjimą. Tačiau vėliau šis santykis keičiasi, kai pradedami kritikuoti Helsinkio anksčiau aukštinti moderniojo meno darbai. Pastebėtina tai, kad laiškuose artimiesiems Helsinkis ar Suomija minima labai retai, dažniausiai lyginant kainas ar aprašant Suomijoje esančias geresnes kavines ir restoranus. Kita vertus, literatūrinis Suomijos gyvenimas sekamas, domimasi knygomis, rašomi atsiliepimai draugams. Tačiau kuo daugiau skaitoma ir rašoma apie moderniojo meno filosofiją, psichologiją, kuo labiau plečiasi rašytojo kultūrinė kompetencija Kaune susipažįstant su Vakarų Europos autorių kūriniais, tuo labiau tolstama nuo Suomijos švedų literatūros aukštinimo.

3.1.1. Suomijos literatūros tyrinėjimai straipsniuose

H. Parlando straipsniuose, rašytuose atvykus į Kauną, matoma rašytojo žvilgsnio kaita. Visų pirma, H. Parlandas aprašo tai, kas yra artimiausia jam, t. y. Suomijos literatūros judėjimą. Straipsnyje „Naujasis suomių judėjimas“ labai išsamiai aprašomas suomių modernizmas.¹⁹⁷ Taip pat pristatomi švediškai rašantys „Quosego“ sąjūdžio nariai: E. Diktoniusas, G. Björlingas, R. Encellis, naujos kartos rašytojai, kurie rašo suomiškai ir yra susisipietę aplink laikraštį „Tulenkantajat“ (liet. „Pareiškėjai“): Unno Kailo,¹⁹⁸ Mika Waltari, Pentti Haanpää (vėliau, 1938 m., J. Šimkaus redaguotoje „Šeši suomiai. Naujosios suomių prozos antologijoje“, šio suomių rašytojo kūryba Lietuvoje išspausdinta kartu su H. Parlando novele).

Kiek vėliau leidinyje „Naujas žodis“ plėtojama Suomijos literatūros tematika. Straipsnyje „Dabartinė suomių literatūra“ akcentuojama tai, jog Suomijoje galima rasti visų srovių atstovų, nuo „estetistų“ iki dadaistų, o pristatant vyresniosios kartos kūrybą (Veikko Antero Koskenniemi, E. Leino, F. Silanpää), minimas aštresnis negu Lietuvoje vyresniosios ir jaunesniosios kartų konfliktas. Taip pat pabrėžiamas jaunosios kartos šūkis „šalin nacionalistinius motyvus“, kurį savo ekspresionistiniuose tekstuose įprasmina E. Diktoniusas, U. Kailas, P. Haanpää ir M. Waltari (šį poetą H. Parlandas pristato kaip žymiausią „Tulenkantajat“ atstovą.) Šiame straipsnyje taip pat minimas „Quosego“ sąjūdis ir modernistinės krypties pradininkė E. Södergran.

Tai rodo, kad H. Parlandas lietuviškai erdvei pirmiausia pristato sau artimiausią aplinką, t. y. savo rašytojų būrelį „Ouosego“, pabrėždamas jų išskirtinumą, o vėliau papildo Lietuvos skaitytojo žinias ir praplečia pažinimą analize, kurioje taip pat iškyla „Quosego“ leidinio išskirtinumas visoje suomių literatūroje. 1930 m. rašytojo žvilgsnis krypsta į švedų literatūrą, apie kurią rašydamas nepamiršta paminėti ir švediškai rašančių suomių. Susidaro įspūdis, kad H.

¹⁹⁷ Parland H. 1929: Naujasis suomių literatūros judėjimas. *Židinys* 7, p. 17.

¹⁹⁸ Šis poetas 1298 m. bendradarbiavo lietuvių rašytojo Juozo Tysliavos Prancūzijoje išleistame žurnale „Muba“, siekiančiame sujungti įvairių tautų menininkus. (Galinis V. 1967: Juozo Tysliavos poetinis kelias. *J. Tysliava. Nemuno rankose*. Vilnius: Vaga, p. 9–10.).

Parlandui „Quosego“ – tai literatūrinis pasiekimas, priskirtinas ir Suomijos, ir Švedijos literatūrai: aprašydamas naująjį suomių judėjimą *quosegiečius* pristato kaip švediškai rašančius suomių,¹⁹⁹ o aprašydamas H. Ollson, kuri taip pat priklausė *quosegiečiams* (kaip, beje, ir *utrininkams*) ir rašė švediškai, romaną „Kanaano ekspresė“²⁰⁰ vadina „žymiu švedų literatūros reiškiniu“.²⁰¹ Aprašydamas švedų literatūrą pristato, kad „savo įdomiausių reiškinių susilaukia už krašto ribų, Suomijoje“²⁰² bei akcentuoja E. Södergran ir E. Diktoniuso kūrybą.

Po suomių ir švedų literatūros pristatymo žurnale „Vairas“ H. Parlandas publikuoja į lietuvių kalbą kolegų išverstą straipsnį „Moderniškasis karo romanas“ apie karo romano specifiką remdamasis Vakarų Europos rašytojų pavyzdžiais,²⁰³ o rengdamas straipsnį „Trečiam frontui“ pavadinimu „Jaunosios literatūros srovės Skandinavijoje“ vėl grįžta prie bendresnio Suomijos ir Švedijos literatūros vaizdo: Suomijos ir Švedijos arealą vadina „Skandinavijos šalimis“, kritikuoja nesuvokiančius moderniojo meno.

H. Parlando priekaištai asmenims, kritikuojantiems modernųjį meną, išsamiau ir detaliau aptariami šioje disertacijoje minėtame straipsnyje „Den moderniska dikten ur formalistisk synpunkt“ (liet. „Moderniškasis eilėraštis formalizmo požiūriu“), kuris 1929 m. rugpjūčio pradžioje rašytas į „Quosego“ leidinį²⁰⁴ (bet nepublikuotas). Jame autorius, remdamasis rusų formalistų požiūriu, mėgina išanalizuoti E. Diktoniuso eilėraščių, parodydamas, kaip gimsta modernūs eilėraščiai ir ką jis reiškia. Šiame straipsnyje H. Parlandas mėgina „sutaikyti“ rašytojus modernistus ir literatūros kritikus, skaitytojams atverti moderniojo eilėraščio struktūrą: „Självfallet bygger dikten även på annat material, såsom ljudverkan, rytm, ordnyansering. <...>. Jag har bara velat påvisa de möjligheter, som den formalistiska metoden öppna för vår diktforskning.“²⁰⁵ (liet. „Akivaizdu, kad eilėraštis sudarytas remiantis įvairia medžiaga, pavyzdžiui, garso efektais, ritmo, naujų žodžių daryba. <...>. Aš tik norėjau parodyti galimybes formaliu požiūriu, atverti duris į mūsų eilėraščių mokslinius tyrinėjimus.“). Šio straipsnio nepublikuotame, likusiam tik rankraštyje, tęsinyje „Om diktens form“ (liet. „Apie eilėraščio formą“) H. Parlandas taip pat atkreipia dėmesį, kad eilėraštyje svarbu ne tik forma, bet idėja, turinys.

¹⁹⁹ Parland H. 1929: Naujasis suomių literatūros judėjimas. *Židinys* 7, p. 17.

²⁰⁰ „På Kanaanexpressen“ – pavadinime yra nuoroda į Pažadėtąją žemę Izraelį ar Palestiną, kurios pirminis pavadinimas buvo „Canaan“.

²⁰¹ Parland H. 1930: Dabartinė suomių literatūra. *Naujas žodis*. Nr. 3, p. 70.

²⁰² Parland H. 1930: Šiandienykštė švedų literatūra. *Vairas*. Nr. 5, p. 162–164.

²⁰³ „Moderniškasis karo romanas“ Suomijoje publikuotas 1929 gruodžio 12 d., leidinyje „Hufvudstadsbladet“, o Lietuvoje „Moderniškasis karo romanas“ – 1930 m. gegužės mėn., tad galima teigti, kad karo romano tematika domino H. Parlandą paraleliai kaip ir Suomijos bei Švedijos literatūra, moderniojo meno problematika, tačiau publikacijų paskelbimas Lietuvoje rodo H. Parlando tekstuose esančios žinutės apie kitos literatūros perdavimo Lietuvos auditorijai procesą, jo raidą.

²⁰⁴ Parland O. 1970: Kommentarer. *Säg inte annat. Samlad prosa 2*. Stockholm: Söderström & C: o Förlagsaktiebolag, 169–228.

²⁰⁵ Parland H. 1970: *Säg inte annat. Samlad prosa 2*. Stockholm: Söderström & C: o Förlagsaktiebolag, p. 163.

Straipsniuose, publikuotose Kauno spaudoje, H. Parlandas išsamiai pristato Suomijos ir Švedijos moderniąją literatūrą, supažindina su ja Lietuvos skaitytoją. Šie tekstai skirti pristatyti literatūros sroves, rašytojų pavardes, žanrus. Straipsnyje, kuris turėjo būti publikuotas Suomijoje, dėstomi teoriniai formalizmo pagrindai, analizuojama modernisto kūryba, aiškinama, kas yra modernusis eilėraštis. Moderniojo meno suvokimas, gilinimasis į jį, dėmesys modernybei (1928 m. išleistoje esė „Jazz“ aprašant tokias naujoves kaip džiazas ar kitoje esė „Motorcykeln“ aprašant naują transporto priemonę), teoriniams darbams apie ją (H. Parlando straipsniai, analizuojantys Georgo Simmelio, Broderio Chistianseno požiūrį į dabartinę visuomenę ir jos formavimąsi, modernybės raišką) H. Parlando straipsniuose yra vienos iš dominuojančių linkmių. Autorius ne tik pats rašo moderniuosius grožinės literatūros tekstus, bet ir gilinasi į modernybės apraiškas, teorijas ir jų atgarsius tuometėje visuomenėje.

H. Parlando straipsniuose, kuriuos galima pavadinti Helsinkio tekstu dėl tapatinimosi su šia erdve, apmąstančiuose moderniosios literatūros vietą, iškyla vienas ypatingai svarbus momentas, tai – kalbos – aspektas ir kelios su ja susijusios būsenos, lemiančios Helsinkio kultūrą: įtampa ir krizė. Kalba H. Parlandui svarbi dėl kelių priežasčių: visų pirma, sąjūdis, kuriam H. Parlandas priklausė, buvo iš Suomijoje gyvenančių rašytojų susiformavęs judėjimas, rašęs švedų kalba. Be to, kaip teigia Johannes Görranssonas, H. Parlando pirmosios kalbos buvo vokiečių ir rusų, švedų kalbą jis išmoko tik Suomijoje, kai nuo 14 metų buvo leidžiamas į švedų mokyklą, kurioje ir pradėjo kurti.²⁰⁶ Kaip rašo pats autorius, suomių naujoji poezija kilo iš Švedijos literatūros.²⁰⁷ Suomijoje švedų kalbos ypatingas statusas (kaip ir šiuo metu, kai rašoma ši disertacija) susilaukdavo įvairių diskusijų. Kalbos reikšmė autoriui svarbi kaip formalizmo sekėjui, kalba pagrindžia modernistinio eilėraščio laisvo rimo principą: „<...> svenska språket inte alls för dylika „förbluffande“ rim, och varje försök i den riktningen leder till ohjälplig banalitet och upprepning. Därför vår modernistiska dikts rimlöshet.“²⁰⁸ (liet. „<...> švedų kalba netinka „nuostabiam“ rimui ir bet koks bandymas ta kryptimi veda banalybės ir pasikartojimų link. Taigi mūsų modernistiškų eilėraščių rimas yra laisvas.“).

H. Parlandas straipsniuose akcentuoja švedų ir suomių kalbos puoselėtojus, *naujintojus*: E. Leino (vadina jį „suomių kalbos skambumo žinovu“²⁰⁹), Gustavą Frödingą (H. Parlandui jis iškyla kaip „kalbos naujintojas ir poezijos fonetiškosios pusės kūrėjas“²¹⁰). Rašytojas pabrėžia, kuo skiriasi Suomijos literatūros judėjimai „Quosego“ ir „Tulenkantajat“: „Tulenkantajat“, anot H. Parlando – tai suomiškai rašantys poetai, sprendžiantys tautos klausimus ir besistengiantys

²⁰⁶ Taip teigia J. Görranssonas, knygos „Ideals Clearance“, 2007 m., įvade „A Brief Introduction to the Life and Work of Henry Parland“, p. 2.

²⁰⁷ Parland H. 1929: Naujasis suomių literatūros judėjimas. *Židinys* 7, p. 17.

²⁰⁸ Parland H. 1970: *Säg inte annat. Samlad prosa 2*. Stockholm: Söderström & C: o Förlagsaktiebolag, p. 162.

²⁰⁹ Parland H. 1930: Dabartinė suomių literatūra. *Naujas žodis*. Nr. 3, p. 70.

²¹⁰ Parland H. 1930: Šiandienykštė švedų literatūra. *Vairas*. Nr. 5, p. 162–164.

kovoti dėl suomių kalbos statuso, – mėgindami išstumti švedų kalbą stengiasi išpopuliarėti, o „Quosego“ programa, anot rašytojo, yra meniškesnė.²¹¹ Šiame straipsnyje juntamas rašytojo požiūris į kalbą kaip meninės komunikacijos priemonę: rašytojai, pamiršdami „meniškumą“, stengiasi pelnyti skaitytojų simpatijas atsiliepdami į politinės situacijos problemas, menas tokiems rašytojams tampa antraeilis.

Susiskaldžiusi Helsinkio rašytojų bendruomenė atrodo ne tik kalbos atžvilgiu, skirtingu mąstymu apie literatūrą, bet ir įtampa tarp naujos, modernios, simbolistinės, ekspresionistinės ir impresionistinės bei estetizmo ir realizmo paveiktos literatūros. H. Parlandas pats priklausė naujai rašančiųjų kartai, tad ir savo straipsniuose rašytojus vertindavo lygindamas „senųjų“ ir „naujųjų“ rašytojų kontekstus: naujojoje suomių literatūroje H. Parlandas išskiria E. Leino, kurio „eilės dalinai primena suomių liaudies dainas“,²¹² F. E. Sillanpää, kurį autorius skiria „beveik“ prie jaunesnių. Šio autoriaus impresionistiškas stilius „įgijo jau savo krašte didelį populiarumą“,²¹³ tačiau, anot H. Parlando, F. E. Sillanpää romanų temos iš paprasto liaudies gyvenimo leidžia jam nenutraukti ryšių su senesniąja karta. H. Parlandas jaunajai kartai priskiria besijungiančius prie „Tulenkaulat“ grupės: U. Kailą, M. Waltari. U. Kailo kūrybą vadina artima vokiečių ir švedų ekspresionizmui. Ekspresionizmui artimus H. Parlandas laiko ir švediškai rašiusių E. Södergran, E. Diktoniuso kūrybą. Tačiau Švedijos literatūroje H. Parlandas pasigenda „originalumo ir betarpiškumo“. Pasak autoriaus, G. Frödingas „priartino švedų poeziją prie praėjusio galo šimtmečio estetizmo ir įnešė nemažą liaudies elemento į savo kūrybą“,²¹⁴ tačiau jo pasekėjai toliau nebeplėtojo šio „tautinio estetizmo“, – vadina ją „oficialia“ literatūra. Bet vertina P. Lagerkvisto ekspresionizmą (kartu parodo ir vėlesnį P. Lagerkvisto „kūrybos žlugimą“), Wilhelmo Ekelundo aforistinę rašymo manierą. Vis dėlto H. Parlandas apgailestauja, kad šie du „reikšmingi poetai <...> yra per daug nuo literatūros atsiskyre, kad galėtų bendrą literatūros žygį laimėti“.²¹⁵ H. Parlandas ypač negailestingas kritikams, kurie „pritaikė lyrikai žodį modernizmas“, abejoja jų kompetencija rašyti apie modernizmą ir stengiasi padėti skaitytojams suprasti šį modernųjį meną be rimo, laužytomis eilutėmis.²¹⁶

Tuštuma, krizė, kuri ištiko Švedijoje švedų literatūrą, H. Parlando tekstuose aiškinama kaip pasekmė naujos, modernios poezijos neišsileidimo, nesupratimo. Švedų literatūrą H. Parlandas laiko „atsidūrusią pelkėje“, o vienas iš to požymių, anot rašytojo – romano konkursas

²¹¹ Parland H. 1929: Naujasis suomių literatūros judėjimas. *Židinys* 7, p. 17.

²¹² Parland H. 1930: Dabartinė suomių literatūra. *Naujas žodis*. Nr. 3, p. 70.

²¹³ Ten pat, p. 70.

²¹⁴ Parland H. 1930: Šiandienykštė švedų literatūra. *Vairas*. Nr. 5, p. 162.

²¹⁵ Parland H. 1930: Šiandienykštė švedų literatūra. *Vairas*. Nr. 5, p. 164.

²¹⁶ Straipsnyje „Moderniškasis eilėraštis formalizmo požiūriu“ autorius aprašo du modernistinio eilėraščio požymius: laisvą rimą ir eilutės padalijimą. Žr. Parland H. 1970: *Säg inte annat. Samlad prosa 2*. Stockholm: Söderström & C: o Förlagsaktiebolag, p. 162.

ir norvegės Sigrid Undset, bet ne švedo ar suomio apdovanojimas Nobelio premija,²¹⁷ o atsiradusius „radikalius“ švedų A. Lundviksto, E. Askundo kūrinis vadina sukurtais per vėlai. Tačiau suomių literatūrą H. Parlandas vertina kaip „padariusią šuolį iš estetizmo į ekspresionizmą arba net toliau“,²¹⁸ o aprašydamas modernųjį „Quosego“ vertina jį kaip švedų literatūros dalį už Švedijos ribų, Suomijoje.

H. Parlando straipsniai atspindi vyraujančias moderniosios literatūros tendencijas, temas ir konfliktus. Autorius, pristatydamas Suomijos ir Švedijos bei Suomijos švedų literatūrą, akcentuoja modernumo susidūrimą su kritika, nepripažinimu, nesupratimu. H. Parlandas Lietuvos skaitytojui perteikia apžvalginį literatūros vaizdą, o tekstuose, rašytuose Suomijos skaitytojui – gilesnį, nuoseklesnį ir išsamesnį. Tai priklausė nuo konteksto: Suomijos skaitytojas yra žinantis apie suomių švedų modernuosius eilėraščius, tačiau negebantis jų suprasti. Lietuvos skaitytojui H. Parlandas tik apibūdina Suomijos ir Švedijos modernizmo kontekstą, plėsdamas jo žinias apie literatūrinę srovę, bet neaiškindamas, kuo jos skiriasi, kaip jas suprasti. H. Parlando straipsniuose, skirtuose analizuoti savąją kultūrą verčiant ją tos pačios (savos) kultūros kontekste, atsiveria naujos, tirštesnės prasmės, o tuose tekstuose, kuriuose pristatoma savoji kultūra kitai erdvei, įvyksta kitoniškumo perteikimas jo neaiškinant, nedetalizuojant: kitai kultūrai skirtas savų kultūrinių prasmų atskleidimas – ribotas, mažiau dialogiškas. Galima matyti, kad dar viešnagės Kaune pradžioje H. Parlando tekstuose juntamas nedrąsus savo identiteto aktualizavimas.

3.1.2. *Subjekto savivoka: filosofas, bohemos (kultūros) atstovas, miesto žmogus*

Autoriui gyvam esant išleistas vienas jo paties sudarytas eilėraščių rinkinys „Idealrealization“ (1929 m). Vėliau, praėjus dvejim metams po H. Parlando mirties, tėvas O. Parlandas kartu su R. Enckeliu ir G. Björlingu²¹⁹ inicijavo ir išleido kūrybos rinkinį „Återsken“, kuriame buvo romanas, keli straipsniai, novelės, eilėraščiai iš rinkinio „Idealrealization“ bei kiti eilėraščiai, kuriuos autorius rašė po pirmojo rinkinio publikacijos. Su kitais autoriaus eilėraščių skaitytojas supažindintas 1964 m., kai O. Parlandas sudarė ir inicijavo rinkinio „Hamlet sade det vackrare“ publikavimą, kuriame matomas aiškesnis H. Parlando eilėraščių kontekstas. Šiame rinkinyje sudėti ir atrinkti eilėraščiai apima pirmuosius autoriaus kūrinius, rašytus dar 1926 m., bei paskutinius, rašytus 1929–1930 m. Kaune. Tyrinėjant eilėraščius nuosekliai, nuo pirmųjų rašymo metų iki paskutiniųjų, matoma, kad eilėraščiuose subjektas skyla į kelis tipus: filosofinį, kultūrinį (bohemos), urbanistinį (kosmopolitinį). Kiekvienas subjekto tipas skleidžiasi

²¹⁷ Parland H. 1931: Jaunosios literatūros srovės Skandinavijoje. *Trečias Frontas* 4, p. 47–48.

²¹⁸ Parland H. 1929: Naujasis suomių literatūros judėjimas. *Židinys* 7, p. 17.

²¹⁹ Görranson J. 2007: *A Brief Introduction to the Life and Work of Henry Parland*. Henry Parland. Ideals Clearance. Brooklyn: Ugly Ducking Presse, p. 5.

savitomis fazėmis: 1926–1928 m. ypač svarbus subjekto filosofo tipas ir tik retkarčiais išryškėja urbanistinis gyvenimas. Miesto subjekto paveikslas kuriamas iki pat 1930 m. Beveik tuo pačiu metu kyla ir kultūros, bohemos atstovas, – Kaune sukurti eilėraščiai labai aiškiai ir konkrečiai koduoja miesto gyvenimo prasmes. Kauno periodu ryškėja ir meilės motyvas: eilėraščiuose subjektas tampa svajokliu. Subjektas filosofas pamažu traukiasi apie 1928 m., užleisdamas dominuojančias pozicijas urbanistiniam gyvenimui. Subjekto filosofo tipas kalbant apie H. Parlando eilėraščius gali būti įvardijamas sąlygiškai: viena, kai filosofiškos mintys siejamos su gyvenimo kaitos, trapumo, Dievo, pragaro, žmogiškųjų vertybių apmąstymu ir kita, kai subjektas, supriešindamas gamtą ir civilizaciją, vertindamas kultūros apraiškas jau gilijame eilėraščio klode slepia filosofšką požiūrį. Antrasis subjekto tipas H. Parlando kūryboje neišnyksta iki pat 1930 m., tačiau filosofinės mintys, apmąstant „gyvenimo“, „Dievo“, „dienos“, etc. simbolius, kinta.

Rinkinyje, kurį sudarė pats autorius, o ir kituose ankstyvuosiuose (1926–1928 m.) eilėraščiuose, kurie nebuvo publikuoti autoriui gyvam esant, bet išleisti po jo mirties, vyrauja šviesos, ugnies, saulės, jūros, dienos, nakties, Dievo, pragaro motyvai, reikšmingos geltona, žalia, juoda, raudona, balta spalvos. Dominuoja aiškios temos: tai – gyvenimo kismas, trapumas ir žmogaus nuopoolis, menkumas, bejėgiškumas.

H. Parlando eilėraščiuose pasirodanti diena yra trapi, greitai išnykstanti, nesugaunama: „Dagarna växa – / en rad vit spöken / – gengångare / <...>“²²⁰ (liet. „Dienos auga – / eilė baltos dvasios – vaiduoklių / <...>“). Kita vertus, tokia pat efemeriška yra ir naktis. Pabrėžiama kaita: saulės raudoni spinduliai yra priešingybė blankiajai nakčiai²²¹, raudona šviesa pažadina iš sunkios nakties: Jag stiger opp / med solen / och badar i dess röda ljus <...>“²²² (liet. „Aš pakilau / su saule / ir maudžiausi jos raudonuose spinduliuose <...>“). Šviesos ir tamsos motyvai H. Parlando kūryboje sietini su karnavališka būtimi, kai fikciniame „spalvų pragaro“ pasaulyje balta yra juoda, saulės šviesa tepa krauju, o moters juokas yra žalias, o mirtis balta.²²³ Šiame subjekto pasaulyje daiktai ir reiškiniai „apvirsta“, jie tampa kitu arba įgyja neįprastą prasmę (juoko paprastai nesiejame su spalva). Tai, kas atrodė vertinga, tampa abejotina:

Den sjuka natten	Ligota naktis
blek ocg tyst	išblyškusi ir tyli
lyssnar	klausosi
till den unga lövens	jaunų lapų
förvånade prassel.	nustebusio čežėjimo.
Röda eldar	Raudonas gaisras

²²⁰ Parland H. 1929: *Idealrealization*. Helsingfors: Soderstrom & C:o Forlagsaktiebolag, p. 7.

²²¹ Ten pat, p. 10.

²²² Parland H. 1964: *Hamlet sade det vackrakre*. Stockholm: FIBs Lyrikklubb, p. 45.

²²³ Parland H. 1929: *Idealrealization*. Helsingfors: Soderstrom & C:o Forlagsaktiebolag, p. 40.

fräta dess barm,
fräcka fåglar
jubla och sjunga
Sol! Sol!

(„Idealrealization“, 1929 m., p. 7.)

ėda jos krūtine,
įžūlūs paukščiai
džiaugiasi ir dainuoja
Saulė! Saulė!

(Į lietuvių kalbą vertė disertacijos autorė
Gintarė Vaitonytė)

Subjektas pasaulį suvokia kaip chaotišką, nevaldomą: „Mina tanke om dig / är som en rät linje, / dessa ena ända / glöder i helvetet / den andra / ringlar brännande vit i himlen / <...>“²²⁴ (liet. „Mano mintys apie tave / yra kaip tiesi linija, / kurios vienas galas / žėri pragare / kitas / vingiuoja degdamas baltai danguje / <...>.“). Gyvenimas pats „verčia“ reiškinius būti reiškinius ir atlikti savo funkcijas,²²⁵ tačiau tai sukuria įtampą. Eilėraščiuose, kuriuose subjektas filosofiškas, jaučiamas gyvenimo trapumas, idilės staigi ir galima griūtis,²²⁶ cikliškumas, įrėminimas, kai laikas (naktis ir diena) ir erdvė (pragaras ir dangus) siejamas su neišvengiamybe, kuri įtraukia žmogų į save.

Žmogaus nuopuolis, negebėjimas pasipriešinti šiam trapiam, bet kartu ir nuožmiam (apšviestam raudonos saulės šviesos) gyvenimui, bejėgystė ir menkumas – H. Parlando eilėraščių, kuriuose subjektas apmąsto savo būtį, tema. Subjektas vaizduojamas menkas, bet susitaikantis su gyvenimo realybe, pasiduodantis jai,²²⁷ nuolat balansuojantis būsenoje tarp skausmo ir atsipalaidavimo, laisvo, nevaržomo kritimo žemyn:

Livet är som en tång:
klämmer det för starkt
kvida vi av smärta,
men lossnar dess grepp
störta vi
ned i en blå tomhet.

(„Hamlet sade det vackrare“, 1964 m., p. 47.)

Gyvenimas yra kaip replės:
suspaudus jas per stipriai
raudosime mes iš skausmo,
bet atleidus jų rankeną
nugarmėsime mes
žemyn į mėlyną tuštumą.

(Į lietuvių kalbą vertė disertacijos autorė
Gintarė Vaitonytė)

²²⁴ Parland H. 1929: *Idealrealization*. Helsingfors: Soderstrom & C:o Forlagsaktiebolag, p. 10.

²²⁵ „Livet svans / som piskar solen att lysa / natt bli dag, / slänger människor till jorden / sopar bort alla flugor från himlen, / dess evighetsrapp / låter tomheten tänka självmordstankar.“ (liet. „Gyvenimo uodega / veja saulė šviesti / keisti naktį į dieną, / traukia žmones prie žemės / valo mus iš dangaus, / šios amžinybės / spąstai nebūtį verčia galvoti apie savižudybę.“). Parland H. 1929: *Idealrealization*. Helsingfors: Soderstrom & C:o Forlagsaktiebolag, p. 38.

²²⁶ „Först spelade solen, / log / som bara kvinnor och regnbågen kan le. / Då började någon filosofera / (analytiskt tror jag han sa).“ (liet. „Pirmausia saulė juokėsi, / šypsojosi / kaip tik moteris ir vaivorykštė gali šypsotis. / Tuomet kažkas pradėjo filosofuoti / (analitiškai, atrodo jis sakė).“). Parland H. 1929: *Idealrealization*. Helsingfors: Soderstrom & C:o Forlagsaktiebolag, p. 14.

²²⁷ Parland H. 1964: *Hamlet sade det vackrare*. Stockholm: FIBs Lyrikklubb, p. 48.

Nemokėjimas išsilaisvinti, begalinis pasitikėjimas gyvenimu ir naivumas subjektą verčia nusivilti, kai visa, kas buvo jam saugu, jo nebegebėja, o pražudo.²²⁸ Gyvenimo pražūtis galutinę teismo dieną ir sielos atidavimas piktajai dvasiai rodo žmogaus nuopuolį, nevilties, negebėjimo apsiginti jauseną, susitaikymą su realybe ir pabaigos laukimą. Subjektas – nusitolinęs nuo pasaulio ir nesistengiantis nieko pakeisti, sužeistas: „<...> lurade min onda ande <...>“²²⁹ (liet. „<...> apgavo mane piktoji dvasia <...>“) ir ciniškas, jaučiantis beprasmybę.²³⁰ Atsiskleidžia prieštaringas subjekto žvilgsnis į save, savo jausmus:

Förut
lurade min onda ande
bakom stena och murar,
viskande däriifrån
sina giftsöta ord.

Anksčiau
apgavo mane piktoji dvasia
iš už akmenų ir sienų
šnabždédama
savo nuodingai saldžius žodžius.

Nu
skuggar han mig
vart jag än går
och jag lyder
blinkningen
ur hans djupa ögon.

Dabar
gaubia ji mane
kur aš tik einu
ir aš paklūstu
mirktelėjimui
iš jos gilių akių.

(„Hamlet sade det vackrare“, 1964 m., p. 39.)

(Į lietuvių kalbą vertė disertacijos autorė
Gintarė Vaitonytė)

Eilėraščiuose, kuriuose subjektas – kultūros, bohemos atstovas, išsiskiria kelios kryptys: apmąstomas rašymo procesas, patirtis, rašytojų tipai, išskiriami kultūros objektai – kinas, šokis, tapyba, džiazas. Subjektas aprašo ir ypatingą apgirtimo būseną – šios būsenos pasiekimas tampa vienas iš svarbesnių subjekto potyrių. Apgirtimas siejamas su konkrečiomis Helsinkio vietomis (kavinėmis ir restoranais, pvz., „Kämp“, „Gambrini“, kurie atsispindi ir H. Parlando laiškuose), o gėrimo ir pagirių procesą valdo ne tik subjektas, bet aukštesnės jėgos (pvz., archangelai).

Galime pastebėti, kad rašymo procesas eilėraščiuose ypač išryškėja 1929–1930 m. Tai galėtų būti siejama su H. Parlando atsidavimu rašymui, kuris tapo ypač intensyvus gyvenant Kaune.²³¹ Šio laikotarpio eilėraščiuose apgailestaujama dėl to, kad eilėraščių rašymas dabar

²²⁸ Ten pat, p. 28.

²²⁹ Ten pat, p.39.

²³⁰ „<...> Eller är de bara / likgiltiga / för oss, / vi likgiltiga / för dem? // Ändå / ser jag ibland / deras hander famla / bortom himlens taggtradsstängsel.“ (liet. „<...> Ar tik jie /abejing/ mums,/ mes abejingi jiems? // Dar / matau aš kartais / jų rankas begrabaliuojančias / anapus dangaus spygliuotos tvoros.“ Parland H. 1964: *Hamlet sade det vackrakre*. Stockholm: FIBs Lyrikklubb, p. 127.

²³⁰ Ten pat, p. 33.

²³⁰ Ten pat, p. 37.

²³¹ Parland H. 1964: *Hamlet sade det vackrakre*. Stockholm: FIBs Lyrikklubb, p. 54.

nebeteikia malonumo,²³² išreiškiama mintis, kad rašymas nepriklauso nuo rašytojo, eilėraščiams įkvėpimas ateina staiga, procesas nėra valdomas.²³³

Iki 1929 m. Helsinkyje rašytuose eilėraščiuose subjektas rodosi nusivylęs savimi,²³⁴ skaitytojais, kurie priima tik tai, kas išleidžiama pigiu tiražu,²³⁵ užmiršę Aristotelį.²³⁶ Perteikiamas rašytojo ir kritiko dialogas apie eilėraščius, jų vertę ir reikšmę visuomenėje, jų vietą. 1928 m. rudenį parašytame dialogo formos eilėraštyje subjektas kreipiasi į kritiką su „kvaila mintimi“,²³⁷ nes nori debiotuoti eilėraščiais. Kritikas – svarbus autoritetas rašytojui, kuris palaiko rašymo idėją ir griežtu tonu liepia rašytojui keliauti pas leidėją. Viena vertus, eilėraštis sugestijuoja, kad naujas eilių rašymo procesas skatinamas, kita vertus, tai prilyginama žmogiškajam kvailumui ir eilėraščio rašymo ligai, kai eilėraščiai rašytojo viduje „dega“, o ši liga užvaldo ir nebeleidžia ištrūkti iš rašymo.

H. Parlando sudarytame rinkinyje „Idealrealization“ atsiskleidžia ir kultūros refleksija, ypač sutelkiant dėmesį į menus. Kino teatrai ironiškai tapatinami su miegančiais krokodilais, o žmonių požiūriai, nuotaikos, veidai prilyginami šio krokodilo dantims:

Om dagen sover biograferna som krokodiler i solen vid gatornas stränder. På kvällen öppna de sina hungriga gap: en tandrad av ansikten, strämningar, attityder som en grå massa med bubblande ögon.	Dieną miega kino teatrai kaip krokodilai prieš saulę ir gatvės paplūdimiai. Vakare atidaro savo alkanus nasrus: eilė dantukų iš veidų, nuotaikų, požiūrių kaip pilka masė su burbuliuojančiomis akimis.
(„Idealrealization“, 1929 m., p. 34–35.)	(Į lietuvių kalbą vertė disertacijos autorė Gintarė Vaitonytė)

Subjektas atskleidžia, kad žmonių domėjimasis tuo, kas rodoma, lemia teatrų „gyvastį“. Kinas eilėraščio subjektui – greičiau ne menas (subjektas nekalba apie estetinį pasitenkinimą), bet masinanti pramoga; kinas pristato tai, ką „pilka masė“ gaudo „burbuliuojančiomis akimis“.

Eilėraščiuose ypatinga reikšmė teikiama šokiui: debesys *šoka* zambą (Argentinos liaudies

²³² „Anksčiau / viskas buvo kitaip / parašydavau eilėraščių / juo ilgai švytėdavo mano akys, / nūnai –.“ Parland H. 2004: *Pavasaris Kaune*. Kaunas: Varpas, p. 69.

²³³ „Vėl persišaldžiau / sėdžiu namie / čiaudėdamas poeziją / ant rašomojo stalo. / Bacilų ir eilėraščių mikrobai / spiečia kambaryje; / aš negaliu teisingai įvardyti / kas yra / viena / ir kas yra kita.“ Parland H. 2004: *Pavasaris Kaune*. Kaunas: Varpas, p. 58.

²³⁴ Parland H. 1964: *Hamlet sade det vackrakre*. Stockholm: FIBs Lyrikklubb, p. 33

²³⁵ Ten pat, p. 37.

²³⁶ Ten pat, p. 54.

²³⁷ Ten pat, p. 83.

šokį), šešėliai – čarlstoną²³⁸, subjektas pradeda šokti su liūdesiu ir laime,²³⁹ jis valdo gyvenimo situacijas paleisdamas vieną ar kitą šokį – kaip gramofono adatėlė, leidžianti šansonus, fokstrotus, romansus, tačiau netikėtai kažkas liepia subjektą pakeisti²⁴⁰ taip baigdamas jo gyvenimą. Šokis metaforizuotai tampa gyvenimu, jo ciklais ir situacijomis. H. Parlandas savo kūrinuose išskiria vieną muzikos žanrą – džiazą. Džiazą prilygindamas religijai (turime pastebėti, kad anksčiau H. Parlando kūryboje tiesiogiai dominavę religiniai motyvai, tokie, kaip Dievas, pragaras, velnias, rojus dabar keičiami menu) eilėraščio subjektas atskleidžia galimybę džiazė šokant būti vienišiams, be poros.²⁴¹ Džiazas leidžia išgyventi gyvenimo ritmo pojūtį:

Jazzens diktatur – nu form av katolicism.

Džiazė diktatūra – dabar katalikybės forma.

Jag har sett ettusen byxveck flaxa av taktkänsla.

Aš mačiau tūkstančius kelnų klosčių plazdančių pagal ritmą.

(„Hamlet sade det vackrare“, 1964 m., p. 62.)

(Į lietuvių kalbą vertė disertacijos autorė Gintarė Vaitonytė)

Individualios būsenos apmąstymas pastebimas eilėraščiuose, kuriuose subjektas aprašo pagirias, apgirtimą, gėrimo procesą. Subjektui ši būsena tampa svarbi, dominuojanti visoje kūryboje. Reikėtų apibrėžti, kad subjektas apgirsta ne tik nuo gėrimų, bet ir nuo gyvenimo. Gėrimo procesas, apgirtimas, pagirios – tai subjektui sukelia nepasitikėjimą gyvenimu, atsidavimą bendravimui, nuolatinį balansavimą tarp dviejų skirtingų būsenų: „Šlykščios pagirios / kada žvaigždės žagsi / ir visi archangelai maukia Vichy vandenį / mes renkamės restorane / prisitaikydami / prie moters kojų“.²⁴²

Subjektas urbanistas, kurį apsibrėšime kaip reflektuojantį civilizacijos sukurtus objektus, H. Parlando eilėraščiuose atsiskleidžia 1926–1928 m. Tampa svarbios daiktų (civilizacijos objektų) išraiškos, daiktų ir gamtos konfrontacija, jų supriešinimas. Pateikiamos tikslios nuorodos į Helsinkio Tölo rajoną, restoranus „Gambrini“ ir „Kämp“, parduotuvių pasažą „Gamlå Passagen“, kitas konkrečias miesto vietas. Miestietiški vaizdiniai reiškiasi civilizacijos objektais, tokiais kaip drabužiai, telefonai, traukiniai²⁴³, traukinių stotis, automobiliai, plieninės mašinos, namai (langai), bažnyčios, bėgiai, gatvės.

Helsinkio miestas H. Parlando eilėraščiuose atspindi procesualumą (susisiekimo galimybes plėtojančias priemones, kitus reiškinius, padedančius nukeliauti, susisiekti, sužinoti,

²³⁸ Parland H. 1964: *Hamlet sade det vackrakre*. Stockholm: FIBs Lyrikklubb, p. 73.

²³⁹ Ten pat, p. 42.

²⁴⁰ Parland H. 2004: *Pavasaris Kaune*. Kaunas: Varpas, p. 45.

²⁴¹ Parland H. 1964: *Hamlet sade det vackrakre*. Stockholm: FIBs Lyrikklubb, p. 62.

²⁴² Parland H. 2004: *Pavasaris Kaune*. Kaunas: Varpas, p. 24.

²⁴³ Traukinių motyvą išreiškiamas ir J. Tysliavos kūryboje, pvz., eilėraštyje „Daina apie traukinį“ in Tysliava J. 1967: *Nemuno rankose*. Vilnius: Vaga, p. 74. Šis rinkinys pirmą kartą išleistas 1924 m. Įdomu tai, kad ir J. Tysliava yra paskyręs kūrinių miestui, kuriame laikinai gyveno (Paryžiui) bei miestams, kuriuos aplankė: Berlynui, Paryžiui eilėraščiuose „Berlyne“, „Tysliava Paryžiu“ bei Heslinkiui: „Helsinkio vėjas“, „Puukko“.

stebėti (namų langai), bendrauti, išpažinti (maldos namai) ir merkantiliškumą bei utilitariškumą (visos priemonės dirbtinai sukonstruotos siekiant jas panaudoti žmonių labui). Miestietiški objektai H. Parlando kūryboje atgyja (dažnai personifikuojami), jie išreiškia santykius vienas su kitu. Dominuojančios geležies ir pilkos ar mėlynos spalvų motyvai nulemia šaltą ir vien tik racionalų miesto vaizdinį, kuriame netgi gamta paklūsta civilizacijai: „<...> bil far förbi, / och träden sträcka / liknöjt / sina grenar efter dem.“²⁴⁴ (liet. „<...> automobilis pravažiuoja, / ir medžiai lenkia / abejingai / savo šakas paskui juos.“) o žmogus pamilstą ją: „<...> lokomotiven! / Jag förstår inte mycket av dem, / men jag älskar dem!“²⁴⁵ (liet. „<...> traukinys! / Aš visiškai nesuprantu jo, / bet aš myliu jį!“). Miesto industrinis, merkantilis bei utilitarinis gyvenimas įtraukia žmogų į savo pinkles stengdamasis apžavėti, kai reklama, kurioje demonstruojamos padangos, hipnotizuoja ir įsukmiai liepia subjektui pirkti automobilio padangas,²⁴⁶ o benzinas, įgavęs gyvasties, susireikšmina: „Jag är en stor Gud / och mitt pris är 3:40 litern / och människorna slår ihjäl varandra / för min skull. <...>“²⁴⁷ (liet. „Aš esu didis dievas / mano kaina yra 3:40 už litrą / ir žmonės nužudys vieni kitus / mano labui.“). Eilėraštyje „Ute i Tölo“ (liet. „Kažkur Tölo“) vaizduojamas miesto subjektas, apsuptas reklamos afišų, kurias nuolankiai priima:

Ute i Tölo
 en affish om bliringar,
 årets bästa.
 Varje morgon
 då jag väntar på spårvagnen
 står jag andäktigt tyst
 inför dess
 stolta, befallande:
 k ö p!

(„Idealrealization“, 1929 m., p. 26.)

Kažkur Tölo
 afišos apie motociklo skydus,
 metų geriausius.
 Kiekvieną rytą
 kol aš laikiu tramvajaus
 stoviu pagarbiai tylus
 prieš jų
 besididžiuojantį, valdingą:
 p i r k!

(Į lietuvių kalbą vertė disertacijos autorė
 Gintarė Vaitonytė)

Nusitolinimas nuo dvasinių vertybių ir priartėjimas prie daikto reiškiasi ir tuomet, kai subjektas sugyvena savuosius drabužius ir stebisi, kad jie gyvena savo gyvenimą, atskirai nuo jo: „<...> Min rock / promenerade idag morse / någonstans / bort. / Mina skor / råkade på eftermiddagen / ut för ett attentat. / – Att jag är kvar? <...>“²⁴⁸ (liet. „<...> Mano paltas / šį rytą išėjo pasivaikščioti / kažkur / toli nuo čia. / Mano batai / šią popietę / buvo atakuoti. / – Aš esu

²⁴⁴ Parland H. 1929: *Idealrealization*. Helsingfors: Soderstrom & C:o Forlagsaktiebolag, p. 31.

²⁴⁵ Parland H. 1964: *Hamlet sade det vackrakre*. Stockholm: FIBs Lyrikklubb, p. 75.

²⁴⁶ Parland H. 1929: *Idealrealization*. Helsingfors: Soderstrom & C:o Forlagsaktiebolag, p. 25–26.

²⁴⁷ Parland H. 1929: *Idealrealization*. Helsingfors: Soderstrom & C:o Forlagsaktiebolag, p. 41.

²⁴⁸ Ten pat, p. 45.

vis dar čia? <...>“. Subjektas ne tik atskiria drabužius nuo savasties, jie tampa galingi, lemiantys įvairias gyvenimo sferas, netgi žmogaus vertę.²⁴⁹

Helsinkio tekstas H. Parlando eilėraščiuose pasirodo kaip subjekto filosofo, bohemos (kultūros) atstovo, miesto žmogaus laviravimo tarp Dievo ir velnio, pragaro ir dangaus, girtumo ir pagirių, gamtos ir civilizacijos erdvė. Nuolatinis balansavimas atskleidžia nuolankaus, nepatiklaus ir bejėgio, susitaikiusio subjekto būseną. Galime pastebėti, kad pats rašytojas, gyvenime besiblašantis tarp suomių ir švedų literatų, Suomijos ir Lietuvos kultūrų, taip pat jungia skirtingas būsenas, balansuoja, yra riboje.

Helsinkio miestas autoriaus kūryboje pabrėžiamas kaip merkantiliojo bei utilitarinio pasaulio erdvė, kurioje išnyksta žmonių dvasinės vertybės, o šalti civilizacijos produktai užvaldo subjekto mąstymą ir širdį bei stengiasi *palenkti* gamtą. Kauno erdvėje subjektas dažniau apmąsto kultūrą, jos reiškinius, o filosofiskasis subjektas, kalbantis apie pragaro ir dangaus, džiaugsmo ir liūdesio opozicijas, pamažu nyksta. H. Parlando eilėraščiuose skleidžiasi susidvejinusi krizės asmenybė, kovojanti su civilizacijos padariniais, ieškanti išeities tarp išaukštinimo ir nužeminimo. Autoriaus kūrybos subjektas stengiasi pažinti savo jausmus, nulemtus pasaulio modernėjimo.

3.1.3. *Naratorius miesto akivaizdoje*

Šiame poskyryje siekiama rekonstruoti Helsinkio kodą novelėse, eskizuose, prozos fragmentuose ir trumpojoje prozoje bei esė.²⁵⁰ Tekstai rašyti Helsinkyje nuo 1925 metų, kai H. Parlandas lankė humanitarinės pakraipos Suomijos švedų mokyklą bei išmokęs švedų kalbą pradėjo rašyti į šios mokyklos laikraštį – publikuoti prozą, – iki 1929 metų pavasario, kai H. Parlandas atvyko į Lietuvą. Žvelgiant į autoriaus rašymo procesą matoma, kad H. Parlandui atvykus į Lietuvą, parašomos dar kelios novelės (penkios), prozos fragmentai (du), esė, bet trumpoji proza ir esė vietą užleidžia romanui – nuo 1930 metų aptinkama tik viena esė „Modet efter 1920“ (liet. „Mada po 1920“). Tad trumposios prozos ir esė kūrinių daugiausia yra Helsinkio laikotarpiu, vis dėlto Kauno laikotarpiu atsiranda naujas – romano – žanras, pradedami rašyti straipsniai.

²⁴⁹ Ten pat, p. 18.

²⁵⁰ Skirstymas ir žanriniai pavadinimai tekstams suteikti pagal Oskarą Parlandą ir jo tekstų išdėstymą bei priskyrimą žanrui knygoje „Den stora Dagenefter“, 1966 m. (žr. Parland H. 1966: *Den stora dagenefter. Samlad prosa 1*. Stockholm: Wahlström & Widstrand) bei „Säg innte annat“, 1970 m. (žr. Parland H. 1970: *Säg innte annat. Samlad prosa 2*. Stockholm: Söderström & C: o Förlagsaktiebolag.).

Helsinkyje rašytuose prozos tekstuose vyrauja nesėkmės, katastrofos nuojauta ir tematika. Nesėkmė siejama su menininko išgyvenimais: Paryžiaus katedros šmėkla nuolat skelbia nepalankų sprendimą apie rašytojo teksto likimą (novelė „Chimären“, liet. „Chimera“), rašyti pradedančio sūnaus nepalaiko tėvas novelėje „Mannen för vilken allting misslyckas“ (liet. „Žmogus, kuriam viskas nesiseka“), besirengiančio debiutuoti muzikanto sieloje vyrauja griauanti baimė fragmente „Debut“ (liet. „Debiutas“). Nesėkmė siejama ir su niekinimu, nepasitikėjimu: aplinka, savimi. H. Parlando kūryboje subjektas dažnai paneigia save, išryškina menkumo būseną, nelaimėlio likimą. Įdomu tai, kad pats autorius, publikuodamas vienus iš pirmųjų prozos kūrinių 1926 m., pasirašinėjo slapyvardžiu Faineant (suomiškai reiškia „tinginys“ arba, kaip teigia O. Parlandas, „niekalas“).²⁵¹

Naratorius menkumą, silpnumą ir bejėgystės jausmą analizuojamoje prozoje atskleidžia individo santykis su aplinka. Sunaikinimo, mirties nuojauta ir vyksmas reiškiamas novelėse „Svanen“ (liet. „Gulbė“), „Berget“ (liet. „Kalnas“), „Dödens stjärna“ (liet. „Mirties žvaigždė“), eskize „Brev från Barösund“ (liet. „Laiškas iš Barosundos“). Mirties, pragaro, velnio ir Dievo motyvas pasikartoja taip pat, kaip ir ankstyvuosiuose eilėraščiuose. Reikia pastebėti, kad H. Parlando novelė „Berget“ savo idėja panaši į Jono Biliūno apysaką „Laimės žiburys“: H. Parlando naratorius iš pradžių tik iš tolo stebi kalną, o pradėjęs eiti jo link, pajutęs neapsakomą baimę, galią ir jėgą, užlipęs – mirties tylą. Naratoriaus gebėjimas nujusti kalno galią pasitvirtina, kai draugas papasakoja legendą apie pražuvusius žmones. Naratorius pajunta visa tai savo jautria dvasia.

H. Parlando kūryboje dominuoja psichologinė analizė. Novelėje „Svanen“ (liet. „Gulbė“) individas siekia nusižudyti po kaukių baliaus, nes nori nustebinti jį supančius žmones savo mirtimi (mat gyvenimas „pilkas ir monotoniškas“²⁵²). Naratorius, kuris jaučiasi „bevertis“, nori numirti ne kaip bjaurusis ančiukas, o kaip gulbė ir būtent savižudybė suvokiama kaip savo vertės pakėlimas. Laiške draugui jis triumfuojančiai pabrėžia novelėje kelis kartus pasikartojančią frazę: „Jag skall dö som en svan.“²⁵³ (liet. „Aš turiu mirti kaip gulbė.“). Novelėje išsamiai aprašomas savižudžio menkumo, baimės pakelti prieš save ranką, jausmas, atsisveikinimas su žmonėmis, pasauliu. Šis tekstas įdomus ir tuo, kad tai yra vienintelis tekstas (kitas toks momentas fiksuojamas tik romane), kai novelė pradedama kaip laiškas draugui (romanas prasideda taip pat – laišku draugei Ami; romano atveju – mirusiai draugei), kuriame išsakomos tolimesnės naratoriaus intencijos, o vėliau tekste jos parodomos. Pasak O. Parlando,

²⁵¹ O. Parlandas komentaruose apie „Brev från Barösund“ (žr. Parland O. 1966: Kommentarer. *Den stora Dagenefter. Samlad prosa I*. Stocholm: Wahlström & Widstrand, p. 301).

²⁵² Parland H. 1966: *Den stora Dagenefter. Samlad prosa I*. Stocholm: Wahlström & Widstrand, p. 26.

²⁵³ Parland H. 1966: *Den stora dagenefter. Samlad prosa I*. Stocholm: Wahlström & Widstrand, p. 26.

tai yra pirmoji H. Parlando novelė, tad paskutinysis prozos kūrinys – romanas – kaip ir pirmasis prozos kūrinys – novelė – prasideda ta pačia rašymo maniera.

H. Parlando smulkiojoje prozoje iki 1929 m. atsiskleidžia menkų, negalinčių kovoti su gyvenimu, valdomų Dievo ir velnio, nugalėtų žmonių erdvė, kurioje slypi mirties, baimės, nesėkmės nuojauta ir nuolatinė įtampa tarp mirties ir gyvenimo, nuolatinis bandymas kovoti dėl išlikimo. Šiuose tekstuose konkrečių nuorodų į Helsinkio erdvę ar vietas nėra, tačiau yra aiški nuoroda į Paryžių, kuris tampa modernaus miesto metonimija: šmėkla novelėje „Chimären“ (liet. „Chimera“) graudina ir erzina rašytoją Paryžiaus katedroje Notr-Dame. Tai vienintelė konkreti erdvė, vieta, kai autoriaus žvilgsnis krypsta į pasaulio žemėlapi. Kitos erdvės novelėse ir fragmentuose ribojasi erdve „čia“ (be konkrečių įvardijimų) arba vertikale (pragaras : žemė – dangus : kalnas).

Konkrečių nuorodų į erdvę – Helsinkį – H. Parlando tekstuose pasirodo po 1929 m., kai H. Parlandas atvyksta į Kauną ir imasi naujų tekstų. Novelėje „Vad gör det för skillnad“ (liet. „Kas išskiria“) išryškėja nuorodos į Helsinkio kavinę „Kontoret“ (iš tiesų egzistavusią Helsinkyje tuo metu ir ne vieną kartą H. Parlando laiškuose minima). Šioje kavinėje naratorius susipažįsta su viena iš pagrindinių veikėjų Dagne. Novelė įdomi tuo, kad plėtojamos dvi siužetinės linijos, konkrečiai – abejose moterų ir vyrų santykiai bei juose dalyvaujantis naratorius kaip trečias asmuo: pirmojoje siužetinėje linijoje dalyvauja naratorius, liokajus, Dagnė ir Holgeris Blomas, antrojoje – mylimieji Nancy ir Tenne, Stevas, liokajus Shurka, naratorius (kuris prisistato esąs Henris Parlandas) ir naratoriaus tėvas. Vis dėlto reikia pastebėti, kad pirmoji siužetinė linija, kurioje veiksmas galimai vyksta Helsinkio erdvėje, nėra išplėtojama taip, kaip antroji siužetinė linija, kur svarbią vietą užima mirtis. Įdomu tai, kad ši novelė parašyta, pasak O. Parlando,²⁵⁴ 1929 m. prieš H. Parlandui nusprendus rašyti romaną. Galime pastebėti, kad novelės motyvai atsikartoja ir romane, nes tas pats atsitinka su romano (ir Helsinkio erdvės prisiminimų) veikėja Ami.

Ši novelė, kurioje vyrauja draugystės, išdavystės, mirties temos, gali būti priskiriama Helsinkio tekstui dėl konkrečios nuorodos į miestą, tačiau įdomi ir novelės priešistorė. Novelių rinkinio „Den Stora Dagenefter“ komentaruose,²⁵⁵ kuriuos parašė H. Parlando brolis O. Parlandas, akcentuojama, kad šios novelės eskizas, kuris buvo rastas H. Parlando užrašų knygelėje, nurodo į dvi novelės siužetines linijas: viena linija – tai Nancy ir Tenne (tai matome novelėje, ši linija aiškiai išplėtotą), kita linija – „Dubizutsky & fru“ (apačioje: „Prof. D. & fru“).

²⁵⁴ Parland O. 1966: Kommentarer. *Den stora Dagenefter. Samlad prosa 1*. Stockholm: Wahlström & Widstrand, p. 309.

²⁵⁵ Ten pat, p. 309.

Kaip rašo O. Parlandas, Kaune gyvenusios poros siužetinė linija nebuvo plėtojama,²⁵⁶ tačiau H. Parlando laiškų nuorodos į jo aplinkos asmenybes leidžia įtarti, kokią asmenybių porą autorius norėjo vaizduoti kaip vienus iš veikėjų savo novelėje: 1930-09-29 laiške mamai H. Parlandas, rašydamas apie savo Kauno aplinką, pristato dailininką „Dobusjinsky“²⁵⁷ ir pabrėžią dažną buvimą kartu su jo šeima. Turint omenyje, kad eskizas novelei buvo darytas 1929 m. pavasarį, kai H. Parlandas dar nebuvo gerai susipažinęs su Kauno aplinka, pavardžių rašyba galėjo įvairuoti (galime prisiminti ir miesto pavadinimo įvairovę: iš pat pradžių tai buvo „Kovno“ miestas, vėliau – „Kauno“). Tikėtina, kad būtent M. Dobužinskio šeiminiai santykiai galėjo įkvėpti rašyti novelę. Novelėje vaizduojami įvykiai iš dalies sietini ir su Kauno erdve dėl galimų šios erdvės veikėjų, paties teksto rašymo erdvės, bet priskirtini Helsinkio pasakojimui dėl nuorodų į Helsinkio erdvę. Tokios sąsajos dar kartą patvirtina H. Parlando tekstuose atsiskleidžiančių kelių kultūrų jungtį ir autoriaus kūrybos nuoseklumą – pagrindinis novelės motyvas (moters mirtis ir vyrų ginčai dėl jos, psichologiniai sąžinės priekaištai) vėliau tapo viena iš romano scenų.

3.1.4. Miesto atmintis romane „Sudužo“

Išanalizavę H. Parlando straipsnius, noveles, esė ir eilėraščius, kurie buvo rašomi abiejose rašytojo gyvenamosiose erdvėse, priartėjome prie didžiausio autoriaus kūrinio, rašyto paskutiniaisiais gyvenimo metais Kaune – romano – analizės. Šį romaną H. Parlandas rašė 1929–1930 m., tačiau nebaigė dėl staigios mirties. Vis dėlto kūrinys turinį įžangą, dėstymą ir epilogą, tad tyrinėjant jį atsiskleidžia nemaža informacijos apie stilistiką, naraciją išdėstymą, tematiką ir kūrinio metatekstualumą.

Romanas „Sudužo“ – ypatingos konstrukcijos kūrinys apie pagrindinio veikėjo – rašytojo Henrio – pavydą, nesugebėjimą mylėti Ami ir ją prisiminti, kai po staigios mylimosios mirties išvyksta į užsienį. Jau minėta, kad pirmąkart 1932 m. rinkinyje „Återsken“ pasirodžiusi romano redakcija buvo patobulinta H. Parlando kolegų, tačiau 2005 m. jį rekonstravo P. Stamas. Ši P. Stamo išleista knygos redakcija skiriasi nuo pirmųjų tuo, kad joje išsaugota originali H. Parlando kalba, kurioje yra Suomijos švedų žodžių ir posakių, šnekamosios kalbos ir žargono, naujadarų ir savitos sakinių konstrukcijos. Kalba čia svarbi ne tik kaip vienas iš modernizmo bruožų: kalbos vartoseną leidžia teigti, kad: „Sudužo“ yra modernistinis klasikinis romanas, parašytas imigranto švedų kalba, ar, tiksliau, imigranto Suomijos švedų kalba.²⁵⁸ Imigranto ar emigranto saitai byloja ne apie vienos tautos, šalies kultūros jungtis rašytojo tekstuose. Ši

²⁵⁶ Parland O. 1966: Kommentarer. *Den stora Dagenefter. Samlad prosa 1*. Stockholm: Wahlström & Widstrand, p. 310.

²⁵⁷ Rašyba būtent tokia.

²⁵⁸ Stam P. 2011: Priartėti ir nebūti surytam ugnies. *Parland H. Sudužo*. Vilnius: Apostrofa, p. 151.

romano redakcija buvo teigiamai priimta Švedijoje ir Suomijoje. Recenzantai atkreipė dėmesį į kalbą, kuri skelbė apie tarptautiškumą, tarpkultūriškumą: „Gyvenimo egzilyje pajauta, kurią sukūrė sumaištis; ne suomis, bet suomis, švedas, nors ne švedas, ne rusas, tačiau tvirtai susietas su Rusija <...>“.²⁵⁹ H. Parlando skirtingų kultūrų pajautos atsiskleidžia ne tik romane, bet ir kituose, mažesnės apimties kūriniuose.

Reikia paminėti, kad trečioji H. Parlando romano „Sudužo“ redakcija Švedijoje kritiko Jono Thente'o buvo pavadinta „teksto kritikos stebuklu“.²⁶⁰ Vokietijoje, kurioje 2007 m. romanas buvo spausdinamas dalimis dienraštyje „Frankfurter Allgemeiner Zeitung“, jis ypač palankiai vertintas. 2008 m. šio romano vertimas buvo ketvirtoje vietoje Vokietijos literatūros kritikų sąrašuose.²⁶¹ Toks romano populiarumas įvairiose šalyse rodo susidomėjimą naujai atrastu autoriumi, kuris kūrė ir Lietuvoje. 2011 m. romanas buvo išverstas į lietuvių kalbą ir pristatytas knygų mugės metu.²⁶² Lietuvos literatūrinėje spaudoje (laikraštyje „Literatūra ir menas“) pasirodė disertacijos autorės recenzija apie šį romaną, dienraštyje „Kauno diena“ – rašytojo, publicisto, kultūros kritiko K. Navako pastebėjimai. Daugiau atskirų recenzijų, analizių, pasirodžiusių lietuvių periodikoje, nefiksuojama.

Šis romanas, kurio moto – mintis apie M. Prousto ir H. Parlando romanų sąsajas,²⁶³ iš tiesų turi panašų motyvą,²⁶⁴ taip pat keli romane esantys pastebėjimai, siužetinės linijos atkartotos iš paties H. Parlando anksčiau Kaune rašytų novelių „Vad gör det för skillnad“ (liet. „Kas skiriasi“; vaizduojančios Helsinkio erdvę) bei „De reder sig utan dig“ (liet. „Jie išsilaiko be tavęs“; vaizduojančios dabarties – mažo užsienio miestelio ir praeities – namų, kuriuose gyveno prieš atvykstant į užsienį – erdvę). Novelėse aprašyti nelaimingos meilės – išdavystės ir mylimosios mirties faktai H. Parlando kūryboje kaip leitmotyvas kartojasi ne viename prozos fragmente. Biografinių momentų būta ir daugiau. Po H. Parlando mirties siekiant išleisti romaną, G. Björlingas ir R. Eckellis ėmėsi redaguoti romaną ir kai kurie veikėjų vardai buvo pakeisti bei, anot P. Stamo, ištrinti kai kurie fragmentai siekiant, kad romanas neatrodytų biografinis.²⁶⁵

P. Stamas romaną „Sudužo“ vadina Helsinkio romanu, kuriame pateikiamos tiesioginės nuorodos į Brunnsparką, Studenthustorgą, Tölo, restoraną „Kapellet“ ir kavinę „Kämp“. Tai

²⁵⁹ Ten pat, p. 153.

²⁶⁰ Švedijos laikraštyje „Dagens Nyheter“ (liet. „Dienos naujienos“), 2005-12-13.

²⁶¹ Ten pat, p. 154.

²⁶² Pristatyme dalyvavo P. Stamas, lietuvių kultūrologas Leonidas Donskis, švedų literatūros draugijos pirmininkė Agneta Rahikainen.

²⁶³ Romano moto – „Ši knyga gali būti Marselio Prousto plagiatas“

²⁶⁴ T. y. M. Prousto romano skyriaus „Svano meilė“ ir H. Parlando romano meilės siužetas. Šias sąsajas nagrinėja P. Stamas savo disertacijoje „Pagirios. Henry Parlandas ir romano projektas „Sudužo“ (žr. Stam P. 1998: Krapula. Henry Parland och romansprojektet Sönder. Uppsala: Almqvist & Wiksell International, Stockholm i distribution.).

²⁶⁵ Parland H. 2011. *Sudužo*. Vilnius: Apostrofa, p. 150.

romanas, kuriame prisiminimai kyli apie Helsinkio erdvę. Vis dėlto reikia paminėti, kad romanas yra apie rašymo procesą, jame veikia ir rašytojas, kuris romaną rašo „mažame užsienio miestelyje“ (P. Stamas teigia, kad galbūt tai gali būti Kaunas,²⁶⁶ o S. Nyqvist rašo, kad romano epilogas susijęs su Kaunu²⁶⁷). Kūrinio restauratoriaus P. Stamo įžvalga apie tai, kad romane „Sudužo“ esantis fragmentas apie veikėją, „vaizduojamą kaip tarpininką tarp Henrio ir merginos“, vardu Raila (šis fragmentas romane toliau nebuvo naudojamas), galėtų būti sietinas su B. Raila.²⁶⁸ Tai patvirtintų, kad lietuviškieji kontekstai H. Parlando kūryboje pasirodydavo konkrečių personažų ir charakterių įvardijimais. Galime prisiminti novelę, kurioje H. Parlandas buvo sumanęs vaizduoti galimai M. Dobužinskį ir jo žmoną. Romane lietuvių tarpininko vaidmuo tarp pagrindinio personažo, esančio galimai lietuviškoje aplinkoje ir apmąstančio Helsinkio erdvę, rodytų erdvių ir praeities bei dabarties laiko sąsajas.

Vis dėlto abejonių visiškai nekelia tai, kad H. Parlando romane aprašomos dvi erdvės (viena iš jų yra Helsinkis, kita – „mažas užsienio miestelis“), du laikai (praeities, kuri fiksuojama Helsinkyje, ir dabarties) bei dvi pasakojimo perspektyvos: praeityje vykusius įvykius prisimena ir pasakoja pats naratorius, vardu H. Parlandas, kaip ir dabartyje esantį rašymo procesą. Todėl galima teigti, kad romanas – tai ne tik Helsinkio atminties, bet ir „mažo užsienio miestelio“ užrašymo vieta, tačiau „dabarties“ erdvėje susiklostę įvykiai (romano rašymas pagal prisiminimus, sukeltus nuotraukos) lemia mėginimus atkurti „praeities“, Helsinkio miesto atmintį, besidėliojančią į konkrečių vietų žemėlapi.

3.1.4.1. Helsinkio žemėlapis (protagonistas urbanistas)

Romane vyrauja dvi ribinės erdvės, kurios keičia viena kitą. Pasakymo „ten“ erdvė – tai Helsinkio erdvė, kuri skyla į miestą ir užmiestį, o sakymo „čia“ erdvė – tai numanoma Kauno erdvė, kurioje atkuriami buvimo „ten“ erdvė ryškinant nuotraukas iš jose egzistuojančių matomų ir nuotraukoje „apčiuopiamų“ ženklų. Pasakymo erdvėje nutikę įvykiai protagonistui rašytojui pasirodo svarbūs tiek, kad juos mėginama užrašyti kaip atskleidžiančius ne tik rašytojo buvusiosios meilės prisiminimą, bet ir paties rašytojo gebėjimą išsaugoti ir prisiminti bei atkurti Helsinkio erdvės aplinką.

Protagonistas, užrašydamas savo prisiminimus ir kartu kurdamas romaną, konkrečiomis nuorodomis nubrėžia savo paties klajonių po Helsinkį trajektoriją. Naudodamas dedukcinį atminties metodą, protagonistas, aprašydamas popietę po mylimosios laidotuvių, pateikia nuorodą į „Kämp“ kavinę – ši vieta tampa Helsinkio istorijos pasakojimo pradžia ir pabaiga.

²⁶⁶ Stam P. 1998: Henris Parlandas Lietuvoje. *Metai* 10, p. 134.

²⁶⁷ Nyqvist S. 2005: Du Henrio H. Parlando miestai. *Žmogus ir žodis* 2, p. 64.

²⁶⁸ Stam P. 1998: Henris Parlandas Lietuvoje. *Metai* 10, p. 134.

Kavinės scena pasakojimas ir pradėdamas, ir baigiamas: tai kartu ir pirmoji vieta, nuo kurios rašytojas pradeda savo istoriją Helsinkyje. Vieta (kavinė), esanti Helsinkio centre,²⁶⁹ tapusi istorijos pabaiga, tampa romane vaizduojamo Helsinkio žemėlapiu pradžios tašku, kuris siejamas su protagonisto ir jo draugų elgsena, prisiminimais.

Naratorius rašytojas, pavadintas tiesiog Henriu Parlandu, mėgindamas prisiminti tikslų savo mirusios mylimosios Ami vaizdą ir pradėdamas analizuoti buvusius santykius, meilės istoriją susieja su konkrečiomis vietomis. Viena iš jų – užmiestis „tarp Helsinkio ir Obu“.²⁷⁰ Viena vertus, užmiestis asocijuojasi su draugystės skleidimusi. Tačiau užmiestis – tai tik laikina protagonisto užgaida, nes protagonistas turi grįžti miestan į darbą. Meilės siužeto naracija, toliau besivystanti mieste, skleidžiasi „Palladium“, „Kapellet“, restoranuose, Esplanados gatvėje, esančiuose Helsinkio centre ir Tölo rajone, kuriame gyvena Ami. Meilės siužetas papildomas Brunensparko vaizdiniu, kuriame protagonistas vienus iš pirmųjų kartų lankosi su Ami (draugystės pradžioje), ir paplūdimio paveikslu, kai Henris intensyviai apmąsto Ami, išskylančią atmintyje pasirodžius kitos moters vaizdiniui.

H. Parlando romane Helsinkio erdvės skaidomos į konkrečias vietas, konkrečios nuorodos atskleidžia Helsinkio žemėlapi: naracija vystoma konkrečiose vietose (restorane, kavinėje) ar kiek mažiau apibrėžtose erdvėse (pavyzdžiui, Tölo rajone, kuriame gyvena Ami; o romano veiksmas neretai vyksta Ami bute). Romane svarbus tampa kelionės motyvas, kuris vystomas aprašant ne tik išvyką į užmiestį, bet ir keliavimą (galima tai vadinti savotišku klajojimu) po miestą: protagonistas keliauja miestu (ko gero, Esplanados gatve) po Ami mirties (kelionės tikslas – kavinė), keliauja tuomet, kai nori praleisti laiką iki susitikimo su Ami (kelionės tikslas – kavinė), keliauja Esplanados gatve ir tuomet, kai paskutinį kartą ją aplanko kaip ligonę jos bute. Reikia pastebėti, kad protagonistas keliauja po miestą kritiniais momentais: slegiamas skausmo, nekantrumo ir laukimo, rūpesčio ir liūdesio jausmų. Keliaudamas po miesto gatves jis kalbasi su vėju, jaučia gamtos stichiją, išgyvena įvairias emocijas. Konkrečiose restoranų, kavinės, parko ar gyvenamųjų kvartalų vietose protagonistas veikia kartu su kitais veikėjais, čia svarbūs tampa santykiai, įvykiai. Nuolatinis keliavimas gatve ir miesto stebėjimas įgalina protagonistą susiliesti su aplinka, pajusti jos estetiką: „Vasaros oras buvo toks pat pilkai sunkus ir šiltas, kaip ir anksčiau, vakare. Šviesa toli salyne pasidarė blyškesnė, bet dar tebesiuntė vandeniu savo draugiškai alsuojančius sveikinimus.“²⁷¹ Atokvėpis nuo santykių ir atsitolinimas

²⁶⁹ Pagal A. Rahikainen sudarytą Helsinkio vietų, susijusių su H. Parlando gyvenimu (iš tiesų – ir kūryba, nes kūryboje gausu nuorodų iš realių H. Parlando lankytų vietų), žemėlapi knygoje „En bok om Henry Parland“, p. 4 viršelis.

²⁷⁰ Parland H. 2011. *Sudužo*. Vilnius: Apostrofa, p. 25.

²⁷¹ Parland H. 2011. *Sudužo*. Vilnius: Apostrofa. p. 35.

nuo jų, įsiliejimas į miesto erdvę ir jos apmąstymas tampa protagonisto veikimo būdu visos naracijos metu.

„Sudužo“ yra metatekstualus romanas. Kūrinio vyksmas neatsiejamas nuo Helsinkio kavinių, gatvių, parkų, salynų, kuriančių savitą miesto erdvę. Apmąstydamas praeities įvykius protagonistas atsiduria konkrečioje vietovėje, vaizduotėje „vaikšto“ po konkrečias erdves, kurios, aprašytos romane, sudaro vaizdinę schemą. Pažvelgus į Helsinkio miesto išsidėstymą tarpukariu matoma, kad aprašytos vietos dažnai yra netoli Helsinkio centro, o romane įpinama užmiesčio erdvė tampa Helsinkio miesto kontrastu. Protagonistas ir jo mylimoji nėra artimi gamtai, jie išmokę ją vertinti, tačiau gamta jiems nereiškia nieko kito, tik grožio pajautą: „Jie nemokėjo mėgautis gamta, ji jiems buvo pernelyg svetima, kad sukeltų kitokių jausmus, ne vien estetinius įspūdžius <...>.“²⁷² Henris ir Ami romane – kavinių, restoranų ir namų erdvių veikėjai, o Henris – dar ir miesto keliautojas.

Romano „Sudužo“ autorius tekstą rašė beveik visą viešnage Kaune laiką (nuo 1929 m. lapkričio mėn. iki 1930 m. spalio mėn.).²⁷³ H. Parlando romane vaizduojamoje Helsinkio erdvėje iškyla nuorodos į autoriui artimas ir pažįstamas vietas. Vis dėlto vienas iš romano leitmotyvų – iliuzijų sudužimas, praradimas ir nusivylimas – gali būti traktuojamas ne tik kaip mėginimas atkurti Helsinkio erdvės vietas, bet ir kaip jų praradimas. Helsinkio erdvė – tiksliai ir aiškiai, su konkrečiomis vietomis, tačiau joje buvę įvykiai pasirodo ne tik skausmingi, bet ir blėstantys. Taip pat galima pastebėti, kad romanas pradedamas gana konkrečia nuoroda į Helsinkį, tačiau vėliau romane konkrečioms vietoms vis mažiau tenka dėmesio, romano veiksmas aprašomas nebe pagrindinėje miesto gatvėje esančiose kavinėse ar gyvenamųjų namų kvartale, o netoliese esančiame miesto parke, kuris, palyginti su kavinėmis ir restoranais, tampa identifikuota, užrašyta, bet daug prasčiau lokalizuojama erdvė (papildimiu).

3.1.4.2. Fotografija kaip mėginimas išsaugoti Helsinkio atmintį

Fotografija H. Parlando romane – tai jungtis tarp dviejų erdvių (Helsinkio ir „mažo užsienio miestelio“) ir dviejų laikų (dabarties ir praeities). Praeities įvykiai, plėtojęsi Helsinkio erdvėje, atgyja dabartyje, „mažo užsienio miestelio“ erdvėje išgaunant fotografiją, kuri atkuria prisiminimus ir / ar mėginimus prisiminti. Subjektas nori savo mylimąją užrašyti tokią, kokią prisimena jis pats, o ne kiti, ir pasitelkia fotografiją. Fotografija, pamažu ryškėjanti popieriuje (jos gavybos metu), paraleliai ryškina ir praeities prisiminimus: vizualiai atsiskleidžiantys protagonisto mylimosios Ami bruožai sužadina vaizduotėje tūnančius įvykius kaip Ami

²⁷² Parland H. 2011. *Sudužo*. Vilnius: Apostrofa. p 124.

²⁷³ P. Stamas nurodo, kad būta mėginimų rašyti ir kitą romaną, kurio veiksmas vyksta Lietuvoje. (Žr. Stam. P. 1998: Henris Parlandas Lietuvoje. *Metai* 10, p. 134.).

charakterio papildinius. Vizualizacija protagonistui reikalinga kaip stimulus, paveikiantis dvasinėje plotmėje egzistuojantį žinojimą ir Ami vaizdinį, kuris vėliau užrašomas kuriant romaną. Vizualizacija protagonistui – laikina, mat kai iš jos *išgaunamos* visos reikalingos detalės prisiminimams sužadinti ir atkurti, ji tampa tuščia ir nereikalinga, nes daugiau nieko nenurodo: tos detalės, kurios jau egzistuoja atmintyje, iš naujo fiksuojamos kaip neturintis reikšmės vaizdas, o kartais ir visai nefiksuojamos. Fotografija leidžia subjektui panirti iš sakymo erdvės „čia“ į pasakymo erdvę „ten“, tampa mediatoriumi tarp dviejų laikų ir erdvių. Žvelgdamas į nuotrauką protagonistas atveria savo sąmonės klodus, kurie apibrėžia Helsinkio erdvėje buvusius įvykius. Vis dėlto protagonisto sąmonė trūkčioja, įvykiai atrodo nepatikimi, o gal ir išvis neįvykę: „<...> neatsimenu jokių tikrų faktų iš to laiko, o visai galimas daiktas, kad nieko ypatingo ar įsidėmėtino nė neįvyko. Tartum sunki, pilka migla, kurioje maži šviesos ruoželiai – *mouches volantes* – be perstojo slenka pro šalį, būtų nusileidusi ant tų dienų, iš jos išnirtų prisiminimai, suliepsnotų sekundės dalelę ir magnio blykstės dėka leistų man regėti dalykus, kurių visiškai nėra.“²⁷⁴

Ypatinga reikšmė teikiama perėjimui iš sakymo į pasakymo erdvę, kuris vyksta fotografijos ryškinimo metu. Ryškinimo procesas mistifikuojamas, veiksmas sukelia jausmų ir minčių kaitą: „<...> mano rankos dirba tiksliai, automatiškai, o savyje jaučiu tingų atsipalaidavimą, kolei plokštė tampa pakankamai nutamsinta ir į indą galima nardinti kitą. Tada vėl atgyju.“²⁷⁵ Subjektui svarbus tampa pats procesas, kuris lemia nuotraukos kokybę, o kopijavimas suteikia „išsipildžiusio stebuklo pojūtį“.

Romano „Sudužo“ naratoriui fotografija tampa atspirties tašku, leidžiančiu iš dabarties erdvės patekti į Helsinkio erdvę. Iš Helsinkio (prisiminimų) erdvės naratorius nuolat grįžta staiga, be jokio papildomo mediatoriaus. Tai rodo atminties trūkčiojimą, Helsinkio erdvės ne visišką įtraukimą, o kartu miesto, kuriame romanas rašomas, erdvės reikšmę: mėginama prisiminti, įsitraukiama į tam tikrus įvykius, erdvę, tačiau kartas nuo karto nusitolinama, grįžtama į rašymo erdvę. Tokie atminties protrūkiai rodo egzistencijos protrūkius: miesto, kuriame rašomas romanas, erdvė nepaleidžia rašytojo, rašytojas visiškai ir iki galo negali pasinerti į praeitį. Prisiminimų erdvėje nuotrauka tampa priemone, gebančia sužadinti vaizduotę: po mylimosios mirties protagonistas savavališkai pasiima iš Ami buto nuotrauką, stengdamasis išsaugoti jaunos mylimosios, tokios, kokios jis dar nepažinojo, vaizdinį: po Ami mirties siekia išsaugoti netgi tai, kas jam buvo svetima ir nepažįstama. Šis poelgis rodo, kaip yra svarbu turėti bent kokį vaizdinį, net sufantazuotą. Vis dėlto kuo daugiau laiko praėjo po Ami mirties, tuo sunkiau protagonistui buvo atkurti jos vaizdinį. Mėginimai prisiminti Ami tokią, kokią pažinojo,

²⁷⁴ Parland H. 2011. *Sudužo*. Vilnius: Apostrofa, p. 55.

²⁷⁵ Ten pat, p. 17.

po pusantrų metų, protagonistui gyvenant kitoje erdvėje, tapo trūkčiojantys ir blėstantys: atmintis pasirodė nepatikima, o fotografija – tik mediatorius, perteikiantis konkrečias detales, bet ne išgyvenimų kontekstą.

Galimybė iš vienos erdvės pakliūti į kitą buvo įgyvendinta pasitelkiant fotografiją, tačiau užrašius trūkinėjančius prisiminimus iš praėjusios erdvės, rašytojas grįžo į dabarties realybę, kurioje jo laukė naujos kavinės ir naujos moterys, bet praeities erdvės galutinis užrašymas, visiškas užrašymo išpildymas protagonistą vis dar viliojo; sąsajos su praeities erdve – nepaleido. Romane atsiskleidžia ir kultūrologinė problematika: vienos erdvės negalima perkelti į kitą erdvę ir atvirkščiai.

Helsinkio tekstas H. Parlando kūryboje veriasi kaip nevienalytis darinys, šiai paradigmati būdingas skirtingų temų išryškinimas. H. Parlando kūryboje iki 1929 m. gegužės mėn. vyrauja subjekto, naratoriaus filosofinis, bohemos būsenos nusiteikimas, o vėliau, jau nuo 1929 m. pavasario, novelėse ir romane urbanistas naratorius gvildena meilės, pavydo, nusivylimo temas, kurias sieja su atmintimi. Pesimizmas (nuolat susipinantis su ironija), baigties nuojauta, negalia atsiminti lydi Helsinkio tekstus. Ypač tampa svarbus Helsinkio erdvės atminimas. Tuo tarpu Kauno tekste veriasi skirtingų kultūrų kuriami vaizdiniai, tautų kultūrinė atmintis.

Galima teigti, kad H. Parlando kūryba sudaro sudėtingą kultūrinį žemėlapi. Semiotinė erdvė plečiama tuomet, kai susiduria Helsinkio ir Kauno erdvių kontekstai. Susidūrimas (arba kitaip – kultūros sprogimas) formuoja savitą H. Parlando teksto semiosferą, kurioje ženklinamas kultūrų susijungimas. H. Parlando tekstuose susiduriantys skirtingi kodai sudaro H. Parlando kūrybos tekstą, kurį suvokiame kaip „naują pranešimą“. „Naujas pranešimas“, perskaitytas atkoduojant kultūrinių kontekstų prasmes, atskleidžia H. Parlando skirtingų kultūrų veikiamos kūrybos sudėtingumą.

3.2. Kauno tekstas: daugialypio miesto kodai

Kauno, kaip vietos atradimas ir erdvės aprašymas pastebimas nuo 1929 m. pavasario, kai rašytojas atvyko į tuometę laikinąją Lietuvos sostinę. Tik nuo 1929 m. H. Parlando kūryboje atsiranda refleksijų apie šį miestą. Skaitant autoriaus laiškus, o vėliau – straipsnius apie Kauną, kuriuos, pasak H. Parlando brolio literatūrologo O. Parlando, jis pats siūlė keletui Suomijos laikraščių,²⁷⁶ grožinę kūrybą, galima pastebėti besikeičiantį rašančiojo santykį su vieta. Pirmieji laišškai, rašyti iš šio miesto, įvardijami kaip laišškai iš „Kovno“ ir tik vėliau, H. Parlandui

²⁷⁶ Parland O. 1970: *Kommentarer. Säg inte annat. Samlad prosa 2*. Stockholm: Söderström & C: o Förlagsaktiebolag, p. 184.

pabuvojus jame ilgiau ir pramokus pirmuosius lietuvių kalbos žodžius, laiškai adresuojami iš „Kauno“ – t. y. lietuviškai įvardijamo miesto.

Autorius Kaune praleido pusantrų savo gyvenimo metų – iki mirties 1930 lapkričio 10 dieną. Per šiuos metus rašytojas ir toliau kūrė eilėraščius, rašė straipsnius, išmėgino naują – romano – žanrą. Šiuo produktyviu laikotarpiu autoriaus kūrinuose juntamas siekis įprasinti priimtą naują – Kauno – erdvę. Kauno erdvė H. Parlando kūryboje yra daugialypė. Tekstuose, kuriuose reflektuojamas Kaunas, tekstuose, parašytuose Kaune, atskleidžiama ne tik lietuviškoji kultūra, bet ir žydų, prancūzų, rusų ir amerikiečių kultūros, veikiančios meną. Meno kontekstų aprašymui H. Parlandas skiria dėmesio savo laiškuose namiškiams ir draugams, straipsniuose, publikuotose Suomijoje, ir užrašuose. Užrašuose H. Parlandas atsiskleidžia kaip besidomintis lietuvių literatūros istorija, – buvo pats sudaręs schemą ir nagrinėjęs ne tik poetų modernistų kūrybinį kelią.

Kaunas rašytojui – tai jo darbo Švedijos konsulate ir kūrybos, dabarties miestas. Čia rašytojas dalyvauja pokyliuose, spektakliuose, draugų susibūrimuose, atranda savo prancūzų kalbos mokytoją ir draugę V. Sotnikovą, planuoja įsidarbinti degtukų fabrike (tai rodo, kad sieja savo ateitį su šiuo miestu). Atrodo, kad miestas tampa vis artimesnis.

3.2.1. Skirtingų kultūrų ženklai straipsniuose ir užrašuose

Kiekviename autoriaus rašytame tekste svarbūs kultūros ženklai, kurie įprasmina savitą kultūrą. Norint jo literatūrinį palikimą suvokti, būtina atpažinti semantines nuorodas ir jas išskleisti pasitelkiant autoriaus rašymo kontekstą. Šiame poskyryje gilinamasi į skirtingų kultūrų ženklus, kuriančius naujas Kauno teksto prasmes.

Vokiečių, anglų, rusų suomių ir švedų kultūros patirties turintis H. Parlandas, atvykęs į Lietuvą, patenka ne tik į lietuvišką kultūrą, tačiau į įvairių, Kaune besireiškiančių, kultūrų erdvę. Šioje erdvėje jis dalyvauja intelektualiniame gyvenime, įsilieja į populiarios tuometės Kauno kultūros renginius. Dalyvaujantis įvairiuose miesto žmonių susibūrimuose, susidurdamas su nauju miesto gyvenimu, ne epizodiškai perteikiančiu įvairių (tačiau savų pačiam miestui) kultūrų mišinį, H. Parlandas pradeda rašyti savo pastebėjimus apie kitų kultūrų atstovų puoselėjamą teatrą, baletą ir kiną²⁷⁷ – klasikinį ir populiariųjį menus, – kuriuos publikuoja vienas iš didžiausių (tuo metu ir dabar) Helsinkio suomių švedų laikraščių „Hufvudstadsbladet“. Pabrėždamas seno ir naujo (modernaus) meno konfrontaciją, bei įvardydamas pagrindinius visam jo aprašytam menui (kinui, teatrui, šokiui, o kituose straipsniuose – ir literatūrai) principus, H. Parlandas iš esmės laikėsi moderniosios minties reiškėjų „Quosego“ koncepcijos.

²⁷⁷ Viename iš savo laiškų, rašytų draugui S. Grönwalliui, H. Parlandas stebisi, kad lietuviai patys neturi savo filmų, neturi netgi jų scenarijų.

Savo didžiąją dalį straipsnių jis skiria Suomijos švedų skaitytojams. „Hufvudstadsbladet“ laikraštis leidžiamas švedų kalba, tačiau atsižvelgiant į švedų kalbos statusą (švedų ir suomių kalbos Suomijos didžiojoje kunigaikštystėje, kurios pagrindu 1917 m. Suomija, pasiskelbdama nepriklausomybę, sukūrė savo valstybę, pripažintos lygiateisėmis dar 1892 m.), daroma prielaida, kad ne tik švedai, bet ir suomiai, galintys skaityti švedų kalba, turėjo galimybę susipažinti su H. Parlando tekstais. „Hufvudstadsbladet“ nėra vienintelis laikraštis, kuriam publikaciją pateikė H. Parlandas apie Lietuvos teatrą ar kiną, tačiau vienintelis Suomijos laikraštis, kuriame šie straipsniai, siųsti iš Kauno ir atspindintys Kauno kultūrinį gyvenimą, buvo publikuoti (grožinės literatūros, esė fragmentai, parašyti 1929 m. buvo siųsti iš Kauno ir spausdinti leidiniuose „Motors“, „Quosego“ „Alla kronika“). 1930 m. autorius parašė straipsnį apie baletą Rygoje ėjusiam, tačiau ir Lietuvoje populiariam rusų emigrantų laikraščiu „Сегодня“ (liet. „Šiandien“), tačiau šis tekstas, skirtas Latvijoje gyvenantiems rusakalbiams skaitytojams (išeiviams iš Rusijos), nebuvo publikuotas (tik 1970 m. O. Parlandas įtraukė jį į H. Parlando tekstų rinkinį „Säg inte annat“).

H. Parlandas, viešėdamas Kaune, Suomijos skaitytojus savo straipsniuose supažindina su Lietuvoje, Kaune vykstančiais kultūros įvykiais ir atsiveriančiomis naujų kultūrų patirtimis. Aprašydamas įvykius, su kuriais yra susipažinęs (ar dalyvavęs juose), analizuoja ir vertina žydų, amerikiečių ir rusų meno suvokimą ir perteikimą teatre (žydų) bei kine (rusų ir amerikiečių).²⁷⁸ Kaune egzistuoja atskiros mažosios erdvės, skirtos šių tautybių menui pasireikšti: Žydų teatras, kino teatras, kuriame rodyti rusų filmai (turimas omenyje kino teatras „Odeon“²⁷⁹), kiti kino teatrai, rodę populiarius amerikietiškus filmus – skirtingų kultūrų menas turėjo skirtingas erdves.²⁸⁰ Baletu meną H. Parlandas vertina bendraeuropietiškos kultūros kontekste, parodo glaudžius ryšius su prancūzų baletu istorijos tąsa, rusų baletmeisteriais minėdamas „mūsų lietuvišką baletą“²⁸¹ ir baletu mokyklą, įsikūrusią 1923 m. (galėtų būti minima ne 1923 m., o 1921 m. Olgos Dubeneckienės įkurta baletu studija Kaune, vėliau, 1925–1929 m. sukurta Valstybinio baletu trupė).

²⁷⁸ Pažymėtina, kad laiškuose draugui S. Gröwalliui H. Parlandas užsimena apie prancūzų, vokiečių ir švedų filmus. Šie filmai jam, atrodo, nepalieka gilaus įspūdžio, jie neaprašomi straipsniuose. (Pavyzdžiui, švedų filmą H. Parlandas vadina intensyviu, bet žiauriu ir ekspresyviu.)

²⁷⁹ Pasak kino kritiko Gedimino Jankausko, tai pirmas tarpukario Kauno kino teatras, įrengtas 1925 m. specialiai kino rodymo reikmėms. (Žr. Jankauskas G. 2013-10-12: Tarpukario Kauno kino teatrai. *Bernardinai.lt*. Prieiga per internetą: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2013-10-12-gediminas-jankauskas-tarpukario-kauno-kino-teatrai/108593>).

²⁸⁰ Remiamasi istorikės Ugnės Marijos Andrijauskaitės straipsniu „Kinas kauniečių gyvenime 1918–1940“ (žr. Andrijauskaitė U. M. 2012: Kinas kauniečių gyvenime 1918–1940. *Kauno istorijos metraštis*, 12. Kaunas: VDU leidykla, 209–220) ir jau minėtoju G. Jankausko straipsniu „Tarpukario Kauno kino teatrai“ (žr. Jankauskas G. 2013-10-12: Tarpukario Kauno kino teatrai. *Bernardinai.lt*. Prieiga per internetą: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2013-10-12-gediminas-jankauskas-tarpukario-kauno-kino-teatrai/108593>).

²⁸¹ Parland H. 1970: *Säg inte annat. Samlad prosa 2*. Stockholm: Söderström & C: o Förlagsaktiebolag, p. 167.

Lietuviškos erdvės savitumas rašytojo kūryboje perteikiamas iš „savo“ ir „svetimo“ perspektyvos. Pasitelkiant straipsnių chronologiją matoma, kad straipsniuose, rašytuose praėjus keletui mėnesių po autoriaus atvykimo į Lietuvą, nėra vertinamojo pobūdžio (kaip pavyzdį galime pateikti 1929 m. gegužės arba birželio mėn. neišspausdintą straipsnį, pasak O. Parlando, tikriausiai skirtą „Hufvudstadsbladet“ laikraščiui²⁸²), tačiau vėliau, po viešnagės pradžios praėjus beveik keturiems mėnesiams, t. y. susigyvenus su kaunietiška erdve, aprašant žydų teatrą,²⁸³ rusų ir amerikiečių filmus, atsiranda distancija tarp autoriaus ir Suomijos publikos. 1929-07-29 d. (autorius atvyko į Kauną gegužės mėn.) publikuotame straipsnyje „Två motsatser. Den ryska och dem amerikanska filmen“ (liet. „Dvi priešingybės – rusiškasis ir amerikietiškas filmai“) Suomija tampa erdve, apgaubta cenzūros gniaužtu: „Den ryska filmen torde vara fullkomligt okänd i Finland“²⁸⁴ (liet. „Rusiškieji filmai tikriausiai visiškai nežinomi Suomijoje“; daugiau dėl kino kompanijų arba dėl cenzūros). Taip pat šiame sakinyje matyti autoriaus neužtikrintumas dėl Suomijos kultūrinio konteksto, abejojimas Suomijos dabartimi, atotrūkis nuo jos. Autorius nuolat balansuoja riboje kurdamas distanciją su Suomija arba vėl priartėdamas prie jos. Pavyzdžiui, vėliau, 1929-12-29 d. publikuotame straipsnyje „Den sovietryska filmen“ (liet. „Sovietiniai filmai“), autorius apgailėstauja ir nesupranta, kodėl rusų filmai yra draudžiami „mūsų kino teatruose“ (straipsnis skirtas Suomijos publikai, o Kaune cenzūra nebuvo tokia griežta, kad būtų draudžiami visi rusų filmai, tad daroma prielaida, kad autoriui „savas kino teatras“ yra Suomijoje) mat tokie filmai, anot rašytojo, visai nekelia jokio pavojaus visuomenei ir galėtų sulaukti suomių publikos pripažinimo: „Jag vet inte varför den sovjetryska filmen totalt bannlysts från våra biografier – så vitt jag fått höra kommer under instundande biosång (1929) en (1) rysk film att förevisas. <...> För närvarande åtnjuter den rysk filmkonsten en mycket stor popularitet överallt utomlands och anses ingalunda innebära någon större samhällsfara. <...> Jag avser i det här fallet naturligtvis endast filmer av hög konstnärlig kvalitet, vilka säkert skulle vinna den finländska publikens erkännande och göra den bekant med våra dagars utan tvivel intressantaste filmgenre.“²⁸⁵ (liet. „Aš nežinau, kodėl sovietiniai filmai visiškai uždrausti mūsų kino teatruose – kiek aš girdėjau, kino teatro sezono (1929) premjera 1 (vienas) rusų filmas, kuris bus rodomas. <...> Šiuo metu rusų filmo menas naudojasi dideliu populiarumu visame užsienyje ir jokiū būdu nekelia didelio pavojaus visuomenei. <...> Aš turiu minty šiuo atveju, žinoma, tik aukštos meninės kokybės filmus, kurie

²⁸² Parland O. 1970: Kommentarer. *Säg inte annat. Samlad prosa 2*. Stockholm: Söderström & C: o Förlagsaktiebolag, p. 184.

²⁸³ Kuris, kaip giriasi H. Parlandas laiške mamai 1929-06-03 (žr. Parland H. 1929-06-03: Laiškas mamai. *Henry Parlands Samling. Brevsamling*. SLSA 945.945.1), yra Maskvos žydų teatro tąša ir vienintelis toks Vakarų Europoje.

²⁸⁴ Parland H. 1970: *Säg inte annat. Samlad prosa 2*. Stockholm: Söderström & C: o Förlagsaktiebolag, p. 90.

²⁸⁵ Parland H. 1970: *Säg inte annat. Samlad prosa 2*. Stockholm: Söderström & C: o Förlagsaktiebolag, p. 96.

tikrai laimėtų suomių publikos pripažinimą ir supažindintų su mūsų dienų neabejotinai įdomiausiu filmo žanru.“).

Autorius, siūsdamas straipsnius į Suomiją, stengiasi išlikti neutralus, kartais nusitolina nuo jos, abejoja savastimi, o kartais kalba suomių balsu. Akivaizdu, kad rašytojas priima lietuvišką erdvę, joje veikiančias kitas kultūras, o stiprus tapatinimasis su kultūra, kurioje jis brendo, pamažu svyruoja, bet vis dar išlieka. Vis dėlto kitokia situacija paaiškėja tuomet, kai 1930 m. sausio mėnesį (po nepilno mėnesio nuo anksčiau minėtos publikacijos Suomijoje paskelbimo), autorius rašo Rygos skaitytojui.²⁸⁶ Straipsnyje „Några ord om baletten“²⁸⁷ (liet. „Keli žodžiai apie baletą“) aprašydamas baletą istoriją ir kritikuodamas klasikinio baletą stilių, palaiko jauną Lietuvos baletą, vadina jį „savu“: „Detta var den nya väg som den klassiska baletten hade slagit in på grunden till vår litauiska balett lades genom ett balettskola som började sin verksamhet 1923.“²⁸⁸ (liet. „Tai buvo naujas kelias, kuriuo pradėjo eiti mūsų klasikinis baletas nuo to laiko, kai mūsų lietuviškas baletas pradėjo plėtotis įkurtoje baletto mokykloje 1923.“). Galima pastebėti, kad lietuviškosios kultūros ir erdvės priėmimas, pavertimas *sava* įvyko tuomet, kai rašytojas tekstą rengė ne savai Suomijos publikai, bet svetimai, išeinančiai už jo savasties suvokimo ribų, publikai. Autorius susitapatino su lietuviška erdve, jis Latvijos publikai prisistatė kaip iš Lietuvos erdvės. Šiame straipsnyje, kuriame autorius kritikuoja „pseudoklasišką“ baletą meną, Lietuvos baletą vertina kaip ieškančią naujų raiškos būdų – tokį, kokį autorius, rašydamas į „Quosego“ žurnalą ir diskutuodamas apie naują rašymą, naują meną, palaikė. Reikia pastebėti, kad H. Parlandas tapatinosi būtent su Lietuvos meno kultūra (aprašydamas baletą), o ne su rusų ar amerikiečių (aprašydamas rusų ir amerikiečių filmus, kuriuos jis laikė moderniais ir eksperimentuojančiais).

Aptariant sąsajas su Lietuva galima būtų pastebėti ir kitą, asmenišką, momentą: H. Parlando glaudų santykį su Lietuvos balerina V. Sotnikova. Nepaisant to, kad H. Parlandas ir V. Sotnikova bendravo rusų kalba, V. Sotnikova jį mokė lietuvių kalbos, per rusų kalbą atvėrė lietuvių kalbos niuansus (kalbos mokymasis taip pat formavo erdvės pažinimą). Ji supažindino H. Parlandą ir su M. Prousto romanu „Prarasto laiko beiėškant“ (galima prisiminti, kad vėliau viena iš šio veikalo frazių tapo H. Parlando romano „Sudužo“ moto).

Svarbu pabrėžti, kad aptardamas lietuviškoje erdvėje pasireiškusi įvairiausių menų rašytojas kiekvienoje meno rūšyje iškelia seno ir naujo priešpriešas akcentuodamas naujumo būtinybę. Sena meno tendencija autoriaus kūryboje parodoma kaip netobula, o atskleidžiamos

²⁸⁶ O. Parlando duomenimis, šis straipsnis galėjo būti skirtas Rygojeėjusiam leidiniui „Сегодня“ (žr. Parland O. 1970: Kommentarer. *Säg inte annat. Samlad prosa 2*. Stockholm: Söderström & C: o Förlagsaktiebolag, p. 227).

²⁸⁷ H. Parlando užrašuose rastasis beveik lygiavertis (skiriasi, bet nežymiai, kelios pastraipos, keli sakiniai), tekstas vadinasi „Lietuviškasis baletas“.

²⁸⁸ Parland H. 1970: *Säg inte annat. Samlad prosa 2*. Stockholm: Söderström & C: o Förlagsaktiebolag, p. 167.

naujos tendencijos aiškinamos kaip siektinas pavyzdys, kaip „modernumas“. Aprašydamas teatro, kino ir baleto menus, H. Parlandas akcentuoja modernumo, naujumo paieškas. Teatre – tai ironijos, grotesko stiliaus perteikimas ir pajauta,²⁸⁹ balete – ieškojimas išraiškos būdų kuo plastiškiau ir muzikaliau atliepti vidinius išgyvenimus, o kine – prasmės klausimo kėlimas ir atskleidimas, garso atsiradimas, literatūroje, kuriai padarė įtaką kinas, – naujų žanrų atsiradimas. Pavyzdžiui, kalbėdamas apie baletą, autorius vartoja pseudoklasicizmo sąvoką. Pseudoklasicizmas – tai vien technikos gilinimas, judesių išbaigtumas, sekimas nusistovėjusia baleto koncepcija vaizduojant tik idilę arba pastoralę. Pseudoklasicizmo priešprieša – tai kiekvieno šokėjo individualios patirties perteikimas judesiuose, siekiant ne tik techniškos, bet ir plastinės, jausmo raiškos. H. Parlandas, kviesdamas atsigręžti į individualių jausmų perteikimą, išsako „Quosego“ sąjūdžio koncepcijos pamatą – dėmesį individualiam pasauliui, jo raiškai.

Kinas, pasak autoriaus, skiriasi pagal tai, kurioje kultūroje jis sukurtas. Amerikietiškuose filmuose daugiau akcentuojama prabanga, jie yra pramoginio žanro, romantiniai, o rusų filmuose, nors ir skirtuose propagandai, – matomas aukštas vaidybos lygis, išryškėja mintis. Rusų filmai, pasak H. Parlando, pagrįsti „moderniu pedagogikos principu“.²⁹⁰ H. Parlandas taip pat aprašo ir filmų įtaką literatūrai straipsnyje „Filmens inverkan på våra dagars litteratur“ (liet. „Filmų poveikis mūsų šiuolaikinei literatūrai“) išskirdamas detektyvo ir „buduarinių“ romanų žanrus. H. Parlando manymu – tai prasta filmų įtaka, nes tokia literatūra pagrįsta tik besikeičiančiu siužetu, tačiau neturi jokios meninės vertės. Aprašydamas detektyvą ir „buduarinį“ romaną H. Parlandas žvilgsnį kreipia į prancūzų rašytoją Mauricą Dekobrą ir britų rašytojus – romanistę ir scenaristę Elinor Glyn, žurnalistą, dramaturgą Edgarą Wallace‘ą. Tokie literatūros kūriniai, anot H. Parlando, yra mechaniški.

H. Parlandas naujovėse mato ne tik naujas galimybes, bet ir iššūkius, su kuriais gali susidurti meno kūrėjai. Rašytojas akcentuoja, kad svarbu neatsilikti nuo laikmečio ir žvelgti į išylančias problemas šiuolaikiniu žvilgsniu. Jis vertina rusų režisierių Sergejų Eizenšteiną, pastačiusį filmą „Šarvuotis „Potiomkinas“ (pirmąkart Lietuvoje šis filmas parodytas 1926 m. kino teatre „Odeon“), vertina rusų istorinius ir kultūrinius filmus bei vadina juos „genialiais modernistiniais eksperimentais“ (dėl ironijos, minties perteikimo, aktorių vaidybos). Straipsnyje „Filmstjärnor och regissörer“ (liet. „Filmo žvaigždės ir režisieriai“) H. Parlandas aprašo naujos kartos režisierius ir kino žvaigždes bei naują filmo epochą. Ne viskas, kas nauja, priimtina autoriui, tačiau jo rašytuose tekstuose – nuolatinis netiesioginis linkėjimas ir skatinimas modernėti, ieškoti naujovių. Rašytojas modernistas sau artimu laiko meną, kuris modernėja, ir pataria, kuriose srityse ir kaip tai daryti.

²⁸⁹ Parland H. 1970: *Säg inte annat. Samlad prosa 2*. Stockholm: Söderström & C: o Förlagsaktiebolag, p. 79.

²⁹⁰ Parland H. 1970: *Säg inte annat. Samlad prosa 2*. Stockholm: Söderström & C: o Förlagsaktiebolag, p.101.

Straipsnyje „Den psykologiska filmens bankrutt“ (liet. „Psichologinio filmo bankrotas“) analizuodamas filmo „Ana Karenina“, kuriame vaidina Johnas Gilbertas ir Greta Garbo, matyto Helsinkyje, elementus, aprašo psichologinio filmo krizę atsiradus garsiniam kinui, nes, pasak autoriaus, filmas geriausiai perteikia emocijas ir jausmus nebyliais judesiais, o garsas (žodžiai) yra teatro ir literatūros privilegija. Rašytojas, pasisakantis už filmą kaip tylųjį meną, nurodo, kad garsinis filmas tėra blogas mėginimas susieti kiną su teatru: „Talfilmen är ett sådant nytt försök att införa den psykologiska motiveringen på filmkonstens område. Den vill förena den stumma bildens expressivitet med det levande ordet och därigenom komma fram till en ny syntes av teater och film. Men det utgår som alltid i dylika fall från ett fullständigt misskännande av filmens egentliga väsen och framför allt från en kolossal överskattning av dess möjligheter. Vi får inte glömma att filmens i motsats till andra konstgrenar är en mekaniserad konst.“²⁹¹ (liet. „Garsinis filmas yra toks naujas bandymas pristatyti psichologinį kino meno pagrindimą. Jame norima suvienyti nebylų vaizdo išraiškumą su gyvuoju žodžiu ir taip pasiekti naują teatro ir kino sintezę. Bet tai yra pagrįsta, kaip visada tokiais atvejais, visišku filmo pobūdžio nesuvokimu ir ypač milžinišku pervertinimu savo galimybių. Mes neturime pamiršti, kad filmas, o ne kitos meno šakos, yra mechanizuotas menas.“).

H. Parlandas šį straipsnį rašė jau būdamas Kaune, likus keturiems mėnesiams iki garsinio filmo pasirodymo, tačiau jausdamas artėjančias tendencijas jis prisimena jau matytą savo erdvėje kiną, jį vertina ir analizuoja. Šioje analizėje reiškiasi avangardisto požiūris į kino meną, kaip turintį savo specifiką: autoriui svarbus individo, stebinčio pasaulį ir jį analizuojančio be jokių pridėtinių efektų, vaidmuo.

Dėmesį nebyliajam menui H. Parlandas išlaiko aprašydamas ir kitus vizualiuosius menus: teatrą, baletą, kai akcentuoja judesiais perteikiamas mintis; netgi teatre autorius labiau vertina nekalbinę raišką. Analizuojant šiuos straipsnius pastebima, kad H. Parlandas, aprašydamas kelias meno rūšis, kaip jų naujumą akcentuoja plastiškumą, raiškos ir individualios jausmų išraiškos paieškas: Žydų teatre, kurį aprašo straipsnyje „Judiska teaterstudion i Kaunas“ (liet. „Žydų teatras Kaune“) ir užrašuose apie šį teatrą, H. Parlandui svarbūs yra rankų gestai ir mimika, kuriais perteikiamos žmonių emocijos ir mintys: „Iscensättningen av Perez berättelser var kanske av ännu större intresse emedan den helt och hållet var baserad på de judiska gesternas utomordentliga expressivitet. <...> Den utomordentliga plastiska verkan som uppnåddes härigenom visade tydligt vilka uttrycksmöjligheter de judiska karaktärsegenskaperna erbjuder teaterkonsten.“²⁹² (liet. „Perezo pastatymai dar labiau suintrigavo, nes buvo pagrįsti neeilinio išraiškumo žydų gestais. <...>. Plastika pasiektas puikus poveikis aiškiai parodė,

²⁹¹ Ten pat, p. 87.

²⁹² Parland H. 1970: *Säg inte annat. Samlad prosa 2*. Stockholm: Söderström & C: o Förlagsaktiebolag, p. 82.

kad žydai savo charakterio savybėmis turi ką pasiūlyti teatro menui.“). Įdomu tai, kad H. Parlandas, prieš rašydamas straipsnį apie žydų teatrą, užrašinėje pateikia ir eskizą-pamąstymą apie šį reiškinį, kuriame aiškiai juntamas prielankumas, šio teatro vertinimas kaip vienos iš modernizmo apraiškų: „Judiska teatern i Kovno dār händlerna talar. Talar övertygande, påträngande som bara judar kan. Lyckas. / Judiska teatern i Kovno, en ruskig håla, m.m. Jag tror jag första gången blev andäktig inför kubismens möjligheter. <...>“²⁹³ (liet. „Žydų teatre Kaune kalbama rankomis. Kalbama įtikinamai, įkyriai, kaip tik žydai gali. Sekasi. / Žydų teatras Kaune, baisi skylė, t. t. Aš manau, aš pirmą kartą tapau pamaldus kubizmo galimybės.“).

Plastiškumas – visų aprašytų menų pagrindinis momentas, žadinantis vaizduotę, leidžiantis priartėti prie kūrinio, įsijausti į jį, priimti: baletė plastiškumas – tai talentingas šokėjo dvasinės patirties perteikimas, kine svarbus techniškai struktūruotų fotografijų sklاندus judėjimas, suteikiantis plastiškumo efektą, o teatre – perduodamos emocijos, charakteris. H. Parlandas priima tai, kas yra dvasinga, turi gilesnę mintį ir estetiškai pateisinama.

Viešėdamas Kaune ir dalyvaudamas kultūrinuose renginiuose H. Parlandas susiduria su skirtingomis kultūromis, tačiau nė vienos iš jų konkrečiai nevertina: rašytojas apmąsto visas kultūrų ir meno apraiškas skirstydamas jas pagal tai, kas būdinga vienai ar kitai kultūrai, sudėliodamas menui būdingus aspektus ir išreikšdamas juos. Pažindamas įvairias kultūras, rašytojas plečia savo tekstų semiosferą įvardydamas skirtingus kultūrinius kodus. H. Parlando straipsniuose apie meną skirtingos kultūrų prasmės pasirodo viena šalia kitos, pvz., straipsnyje „Två motsatser. Den ryska och den amerikanska filmen“ parodomi abiejų kultūrinių erdvių skirtumai, straipsnyje „Den sovietryska filmen“ nagrinėjami konkrečios kultūros meniniai aspektai. Vis dėlto visuose straipsniuose H. Parlandas akcentuoja tuos kultūrinius aspektus, kurie jam, meno kritikui modernistui, atrodo artimi.

3.2.1.1. Lietuvių kultūros pažinimas užrašuose apie lietuvių literatūros istoriją, laiškuose ir straipsnyje „Kaunas“

Atvykęs į Lietuvą rašytojas pirmiausia susiduria su miesto vaizdais: gamta, architektūra. Pažintį plečia rinkdamas enciklopedinius faktus apie Kauną, domėdamasis miesto kultūra, kurioje, be skirtingų tautybių kultūrinės raiškos, atpažįstama ir tiriama lietuviškoji kultūra. Pirmoji pažintis su Lietuva H. Parlandui palieka neblogą įspūdį, kuris atsiskleidžia 1929-05-06 d. laiške, rašytame tėvams iškart atvykus: jau antrajame laiško sakinyje pripažįstamas suformuotos iš anksto nulemtos nuomonės klaidingumas, rodantis besikeičiantį rašytojo santykį

²⁹³ H. Parlando užrašų knygelėje ir Parland H. 1970: *Säg inte annat. Samlad prosa 2*. Stockholm: Söderström & C: o Förlagsaktiebolag, p. 32.

su miestu: „Kovno är inte alls ett håll, som vi trodde.“²⁹⁴ (liet. „Kaunas nėra visai skylė, kaip mes manėme“.). Pirmieji įspūdžiai laiško autorių nuteikia teigiamai, juntamas miesto suvokimas atskleidžiant bendrąjį Kauno vaizdą: „<...> naturskön, oändligt vidsträckt stad, med elektricitet, bussar, judar och mycket dåligt kaffe.“²⁹⁵ (liet. „<...> vaizdingas, be galo didelis miestas su elektra, autobusais, žydais ir labai bloga kava“.). Išankstinis H. Parlando nusistatymas kinta, miestas jam tampa artimesnis, priimtinesnis. Reikia pastebėti, kad atvykęs ir reflektuodamas pirmuosius savo įspūdžius apie Kauną tėvams, rašytojas pirmiausia pamato ir vertina ne lietuvius, o kitų tautybių atstovus, gyvenančius čia: H. Parlandas akcentuoja žydus kaip Kauno gyventojus (vėliau, 1930-01-09 laiške broliui Ralfui, H. Parlandas rašo, kad Kaune daugiausia gyvena žydų), aprašo pirmąją šventę, kurią švenčia atvykęs į Kauną – rusų Velykas. Šių tautybių akcentavimą galima sieti su asmeniniais H. Parlando interesais: atvykęs H. Parlandas apsigyvena viešbutyje, kuris, tikėtina, priklausė žydų arba rusų šeimai,²⁹⁶ o dėdė V. Sesemannas, kuris tampa H. Parlando globėju Lietuvoje, taip pat yra siejamas su šiomis tautybėmis. Vėliau, 1930-01-09 d. laiške broliui, rašytojas prisipažįsta, kad dauguma jo pažįstamų yra rusai, nors pažįsta ir keletą lietuvių – tų, kurie jam įdomūs ir artimi sava pasaulėžiūra – modernistų: „Deflesta av mina bekanta är ryssar, men jag känner också några litausika modernister.“²⁹⁷ (liet. „Dauguma mano pažįstamų yra rusai, bet aš taip pat žinau keletą lietuvių modernistų.“). Galbūt neatsitiktinai H. Parlandas, Suomijoje priklausęs periferijai, o Lietuvoje taip pat patekęs į periferinės kultūros sūkurį, savo kūryboje pastebi, analizuoja ir koduoja periferinę kultūrą.

Nuo viešnagės pradžios praėjus mėnesiui ar dviem (pagal O. Parlandą), kūrėjas pasisiūlo rašyti apie Lietuvos kultūrinį, ekonominį ir politinį gyvenimą Suomijos periodiniams leidiniams,²⁹⁸ todėl tikėtina, kad pradėjęs domėtis šalimi H. Parlandas pirmiausia parašo enciklopedinio pobūdžio straipsnį „Kaunas“ (publikuotas nebuvo). Šiame tekste autorius stengiasi pateikti tikslių žinių, aprėpiančių įvairias Lietuvos laikinosios sostinės gyvenimo detales: nurodo atstumą nuo Helsinkio iki Kauno, aiškina architektų tradiciją statyti dviaukščius namus, aprašo gamtos ypatumus (piešia vaizdingą Kauną, išsidėsčiusį Nemuno ir Neries santakoje, „žalius banguojančius laukus vasarą ir rudus – žiemą“²⁹⁹), užsimena apie poeto Adomo Mickevičiaus gyvenimą Kaune, apie polonizaciją, rusifikaciją ir vokiečių okupaciją,

²⁹⁴ Kai kurie darbe cituojami laišakai nėra publikuoti, juos autorė analizavo Helsinkyje, „Svenska litteratursällskapet i Finland“ esančiame H. Parlando archyve. Šiek tiek laiškų yra publikuota A. Rahikainen knygoje „Em bok om Henry Parland“ (liet. „Knyga apie Henrį H. Parlandą“; žr. Rahikainen A. 2009: *Em bok om Henry Parland*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland), Visi laišakai, kaip ir kitų H. Parlando tekstų citatos, iš švedų kalbos į lietuvių kalbą versti disertacijos autorės (jeigu nenurodyta kitaip).

²⁹⁵ Parland H. 1929-05-06: Laiškas mamai ir tėčiui. *Henry Parlands Samling. Brevsamling*. SLSA 945.945.1.

²⁹⁶ Remiamasi tarpukario Lietuvos tautinės sudėties bei verslumo statistikomis.

²⁹⁷ Parland H. 1930-01-09: Laiškas broliui Ralfui. *Henry Parlands Samling. Brevsamling*. SLSA 945.945.1.

²⁹⁸ Parland H. 1970: *Säg inte annat. Samlad prosa 2*. Stockholm: Söderström & C: o Förlagsaktiebolag, p. 184.

²⁹⁹ Parland H. 1970: *Säg inte annat. Samlad prosa 2*. Stockholm: Söderström & C: o Förlagsaktiebolag, p. 61.

lietuviško rašto draudimą, pienininkystės ir gyvulininkystės plėtojimą. Autorius pateikia ir miesto vertinimą, kuris jaunam modernistui yra priimtinas: „Kaunas är en synnerligen modern stad.“³⁰⁰ (liet. „Kaunas yra ypač modernus miestas“.).

Šis vertinimas ir ganėtinai tolerantiški įspūdžių aprašymai pamažu keičiasi H. Parlandui gyvenant ilgiau ir vis labiau pažįstant miestą. Viešnagės pradžioje rašytuose laiškuose ir straipsnyje juntamas besikeičiantis santykis priimant miestą, stengiantis jį pažinti vėliau tampa savotišku persisotinimu, noru išvykti. Iš laiškų draugui Svenui Grönwaliui, tėvams, broliui, rašytų per pirmuosius viešnagės Kaune metus, matoma, kad H. Parlandas Lietuvoje gyvena gana aktyvų gyvenimą: dirba Švedijos konsulate (kuriame, anot rašytojo, dirba tik 1 valandą, o likusias 2 valandas³⁰¹ skaito Švedijos laikraščius ir nuobodžiauja), žaidžia tenisą, lankosi teatruose ir kine, įvairiuose pobūviuose, kavinėse, fotografuoja, mokosi kalbų (gilina anglų ir mokosi lietuvių bei prancūzų kalbų), prancūziskai skaito A. Gide ir Stendhalį, kitas įdomias knygas ir ypač daug rašo. H. Parlandui gyvenimas Kaune atrodo įdomus, laiške draugui S. Grönwalliui 1930-06-22 d. rašytojas atskleidžia miesto, galinčio prilygti turėtomis pramogomis, įvaizdį. H. Parlandas dedasi šiokiu tokiu Lietuvos žinovu ir kviečiasi savo draugą atvykti į šią šalį žadėdamas jam tuos dalykus, kurie buvo įprasti ir Helsinkyje – klajones ir kitą bohemišką gyvenimą: „I Birštonas skulle vi dricka ett underbart hälsobringande vatten, som skulle förläna oss en järnfysik, varefter vi lugnt kunde fresta på den med vodka och den 80% litauiska nationaldrycken krupnik.“³⁰² (liet. „Birštone mes gersime nuostabų sveikatos teikiantį vandenį, kuris suteiks mums geležies, po to mes ramiai galėsime susigundyti degtine ir 80 % lietuvišku nacionaliniu gėrimu krupniku.).

Vis dėlto dažnai Kauną lygina su Suomija, o atviresniuose laiškuose nuskamba minorinės mintys. Vienas iš atviresnių laiškų – 1929 m. spalio mėn. rašytas laiškas „Quosego“ žurnalo bendražiogui, vienam iš pagrindinių modernizmo teoretikų, R. Enckeliui. Šiame laiške ypač jaučiamas kritiškas požiūris į miestą, į save, tačiau jį suponuoja svarbiausias H. Parlandui – literatūrinis Kauno gyvenimas. Pradėdamas apie jį rašyti, H. Parlandas Kauną vadina „Dievo užmirštu“ miestu, kuriame jis „kovoja už būvį“ dirbdamas konsulate, o laisvalaikiu rašydamas arba eidamas į kiną. Autorius šiame laiške pripažįsta, kad iš pradžių Kauno kavinių gyvenimas ir „degtinės pylimas į grafiną“ jį žavėjo ir stebino, tačiau šis susižavėjimas praėjo ir Kaunas daugiau nebėra įkvepiantis miestas. Skaitant laišką toliau, susidaro įspūdis, kad rašytojas jaučiasi vienišas ir nepritampantis: „Det vore emellertid orätt att tro att jag skulle blivitt assimilerad av atmosfären och om möjligt blivitt ännu värre än i Finland. Det vore ett misstag att

³⁰⁰ Ten pat, p. 59.

³⁰¹ Kiekvieną dieną Švedų konsulate H. Parlandas dirbdavo nuo 11 val. iki 13 val.

³⁰² 1930-06-22 H. Parlando laiškas S. Grönwaliui.

tro så. Jag har under hela mitt föregående liv inte suttit så mycket hemma som för närvarande.³⁰³ (liet. „Buvo neteisinga tikėtis, kad aš įsiliesiu į šią atmosferą ir, jei tik įmanoma, tapo dar blogiau negu Suomijoje. Buvo klaidinga manyti taip. Aš visą savo ankstesnį gyvenimą nepraleidau tiek daug laiko namuose, kiek dabar“.). Kaip jau minėta, vienišumas siejamas su literatūriniu gyvenimu, nes, sprendžiant iš autoriaus laiškų, fotografijų, jis nebuvo nei izoliuotas, nei atskirtas nuo visuomenės. Tačiau H. Parlandas – nusivylęs literatūriniu gyvenimu, kuris, anot autoriaus, nepakankamai išplėtotas: „Det litterära livet här inskränker sig så vitt jag sett till krog- och kafesittande. Och därvid talas om allt annat än litteratur och konst.“³⁰⁴ (liet. „Literatūrinio gyvenimo čia yra tik tiek, kiek aš mačiau smuklėse ir kavinėse. Ir čia jie kalba apie viską, išskyrus literatūrą ir meną“.). Taip pat šiame laiške H. Parlandas kritikuoja lietuvių kultūrą kaip neturinčią jokio filmo, jokio filmo scenarijaus. Lietuvių literatūra tampa tikėtina, tačiau nepatirtu įvykiu: „Det går en legend att det i början av detta årtionde skulle utgivits några böcker och en tidskrift motsvarande Quosego. Mycket möjligt.“³⁰⁵ (liet. „Sklynda kalbos, kad šio dešimtmečio pradžioje buvo paskelbtos kelios knygos ir žurnalai, atitinkantys „Quosego“. Visiškai įmanoma.“). Rašytojui lietuvių literatūriniai procesai atrodo panašūs į suomių švedų, tačiau suomių švedų rašytojai – labiau atsidavę literatūrai ir menui. H. Parlandui Lietuvos literatūrinis gyvenimas atrodo nesuprantamas.

Laiškuose draugams ir tėvams rašytojas prisipažįsta, kad ir pats daug daugiau rašo (reikia paminėti, kad H. Parlandas aktyviai rašė straipsnius į lietuvių ir Suomijos spaudą, o jau 1929-06-19 d. laiške draugui S. Griönwaliui prasarė, kad pabaigė pirmąjį romano skyrių). „Quosego“ grupės rašytojų tekstai yra skaitomi, o nuo lietuvių rašytojų yra gana atsiribojęs. Manytina, kad skaityti lietuvių autorių kūrybą H. Parlandui buvo sunku dėl menko lietuvių kalbos mokėjimo, bet bendravimas buvo įmanomas pasitelkiant rusų ir prancūzų kalbas (H. Parlandas laiške broliui užsimena apie bendravimą su modernistais, o A. Venclova ir B. Raila, savo atsiminimuose aiškiai įvardydami susitikimus su H. Parlandu, įrodo, kad kontakto tarp rašytojų būta). Ir tik 1930-01-09 d. laiške broliui H. Parlandas pripažįsta, kad jis jaučiasi artimas nedidelei modernistų grupei, lietuvišką modernizmą vadina žemesnio lygmens, nurodydamas, kad Suomijoje modernizmas yra aukštesnio lygio: „Den finländska modernismen står på en ojämförligt högre nivå än det litauiska.“³⁰⁶ (liet. „Suomiškasis modernizmas yra nepalyginamai aukštesnio lygio negu lietuviškasis.“). Na, o rašytojo bibliotekoje atrasta ne tik Iljos Ehrenburgo, Vladimiro Majakovskio, Annos Achmatovos, bet ir T. Tilvyčio tuo metu nauja (išleista 1929

³⁰³ Parland H. 1929 m. spalio mėn.: Laiškas R. Enckelliui. *Henry Parlands Samling. Brevsamling*. SLSA 945.945.1.

³⁰⁴ Ten pat.

³⁰⁵ Ten pat.

³⁰⁶ 1930-01-09 d. H. Parlando laiškas broliui Ralfui.

m.) parodijų knyga „13. Nuo Maironies iki manęs“ liudija apie H. Parlando domėjimąsi ne tik rusų, bet ir lietuvių moderniąja literatūra.

Lietuvių kultūros pažinimas didėja, kai savarankiškai susipažįstama su B. Sruogos tekstu apie lietuvių literatūrą, braižomos lietuvių literatūros istorijos schemos. H. Parlando laiškų ir daiktų archyve Helsinkyje aptiktas mašinėle spausdintas B. Sruogos tekstas „Lietuvių literatūros bruožai“ (lietuvių kalba), kuriame aprašoma kultūros istorija nuo Abraomo Kulviečio kūrybos iki Vinco Krėvės-Mickevičiaus (ir kitų tuomečių rašytojų) apžvelgiant svarbiausius kiekvieno rašytojo – literatūros (kultūros) veikėjo indėlių. Tai rodo H. Parlando mėginimą suprasti lietuvišką literatūrą, jos ištakas. Tačiau labiausiai H. Parlandas priartėja prie lietuviškosios literatūros mėgindamas ją analizuoti ir braižydamas lietuvių literatūros istorijos schemą bei komentuodamas joje pažymėtus kultūros įvykius.

H. Parlando archyve išlikusiuose užrašuose-schemose apie lietuvių literatūrą ir kultūrą rašoma lietuviškai ir švediškai (žr. priedą Nr. 2). Literatūros / kultūros istorijos apžvalga pradedama nuo K. Donelaičio (rašoma „Duonelaitis“, pagal Sruogą) žymės, prie kurios yra nurodomi 1714–80 metai (Donelaičio gimimo ir mirties datos) bei pastaba švedų kalba, kad K. Donelaitis yra reformatų pastorius Prūsijoje,³⁰⁷ sukūręs poemą. Įdomu tai, kad poema „Metai“ (vadinama „Keturių metų dalys“, aprašyta B. Sruogos tekste) nėra pažymėta, tačiau šalia pieštuko pažymėtas kitas K. Donelaičio kūrinys – pasakėčia „Šuo Didgalvis“, kuris neakcentuojamas B. Sruogos tekste. Tai gali reikšti, kad H. Parlando gilinimasis į lietuvių literatūros ir kultūros istoriją neapsiribojo B. Sruogos straipsniu. Vis dėlto daugiausiai schemoje yra pažymėta tų kultūros ir literatūros įvykių, kurie atsispindi B. Sruogos tekstuose, pavyzdžiui, žymimas Lenkų universitetas Vilniuje, šalia yra žyma apie lietuvių literatūrą ir istoriją, o toliau – datos: 1803–32 (data, kai Vilniaus universitetas pavadinamas „Imperatoriškuoju“ ir data, kai jis uždaromas), lietuvių kalbos dialektai, kai pažymima, kad žemaičių dialektas – ankstesnė kalba, o aukštaičių – vėlesnė (čia greičiausiai turima mintyje tarmės, kuriomis buvo parašyti kūriniai). Išskiriamas Simonas Daukantas, parašęs „Lietuvos istoriją“, ir žemaičių vyskupas Motiejus Valančius – kultūros veikėjas, kurio kūrinuose vyrauja didaktizmas.

H. Parlando pastabose taip pat pažymėti 1863 metai. Rašoma, kad spauda buvo leidžiama JAV. Apie pirmuosius lietuviškos spaudos leidinius „Aušrą“ ir „Varpą“ H. Parlandas taip pat pasižymėjęs, prie jų prirašydamas redaktorių pavardes (Jono Basanavičiaus ir Vinco Kudirkos), leidimo metus, kryptį. „Aušra“ schemoje rodykle siejama su Maironiu – romantiku, idealistu, rašančiu poetas. Maironis siejamas su J. Tumu-Vaižgantu (taip pat idealistu). Kaip realizmo

³⁰⁷ K. Donelaitis buvo evangelikų liuteronų pastorius, o B. Sruogos tekste nėra užsiminta apie religinę kryptį, tad daroma prielaida, kad H. Parlandas, suvokdamas Prūsų Lietuvoje galimai vyravusias religines kryptis, pats jas įvardija reformatoriškomis.

atstovė išskiriama Žemaitė, schemoje ties simbolizmu nurodytos B. Sruogos, ties modernizmu – K. Binkio pavardės.

Plečiantis lietuvių literatūros ir kultūros pažinimui, H. Parlando santykis su nauja kultūra tampa dvejopas. Išankstinė neigiama nuomonė apie Kauną keičiasi priklausomai nuo aplinkybių: vertinimas priklauso nuo adresato, nuo laiko, nuo reiškinių, kurie yra aprašomi. Vis dėlto galima pastebėti nuolatinį rašytojo buvimą ir svyravimą „savos“ ir „svetimos“ erdvės riboje. Mamai, tėčiui rašydamas H. Parlandas visus pusantrų metų išlieka toks pat: besidžiaugiantis pobūviais, darbu konsulate, šventėmis, nuveiktais literatūriniais darbais, naujaisiais kambariais, dėdės priėmimu ir pagalba, tačiau neišduodantis savo vidinio pasaulio jaunosos, kuri atsiskleidžia laiškuose broliui Ralfui ir draugui S. Grönwalliui: praėjus metams nuo atvykimo, 1930-07-28 d., H. Parlandas prisipažįsta, kad Kauną jis savo akyse reabilitavo, tačiau dabar vėl grįžta prie tos pačios išankstinės neigiamos nuostatos, pabrėždamas, kad Kaunas – lyg kelių kultūrų sintetintojas, ar kiekvienos iš jų paribys, kuriame pilna įvairiai traktuotinių organizmų: „Kaunas har någonting unket – och som Du mycket riktigt anmärkte gränstraktartat över sig. Vet Du, dikeskanter kan vara sådana, på ena sidan en potatisåker – och det är Europa, och på andra sidan nässlor – och det är Östern. Och i diket finns det litet smutsigt vatten och grodyngel och vackra vattenlöss: Kaunas med invånare.“³⁰⁸ (liet. „Kaunas turi kažką suplėkusio ir – kaip Jūs labai teisingai pastebėjote, pasienio erdvę virš savęs. Žinote, grioviai gali būti tie, kurių vienoje pusėje yra bulvių laukas – ir tai yra Europa, o antroje pusėje dilgėlės – ir tai yra Rytai. Ir griovyje yra šiek tiek nešvaraus vandens ir buožgalvių, ir gražių vandens gyvių: Kaunas su gyventojais.“).

H. Parlandui net išsipuošęs miestas, pasitinkantis Vytauto Didžiojo 500-ąsias mirties metines, atrodo negražesnis negu tada, kai jis pirmąkart čia atvažiavo.³⁰⁹ H. Parlandas pamažu susigyvena su lietuvių kultūros ir miesto kultūros ypatumais, juos vertina atstumdamas arba priimdamas sau artimus dalykus, kultūrinę raišką. Matoma, kaip keičiasi rašytojo požiūris į naują erdvę, nuo kurios nusitolina kai kuriuose rašytuose į Suomiją laiškuose ir prie kurios prisiartina užrašuose, straipsniuose. H. Parlando tekstuose komunikuojant kultūroms atsiskleidžia ypatingas santykis su savastimi: pirma, įgyjant kitas patirtis, tapatybė nutolsta, išblunka, formuojasi nauja savastis, kita vertus, gręžiamasi ir į buvusiąją: deja, ankstesnės tapatybės su jos seniosiomis prasmėmis sugrąžinti nepajėgiama.

³⁰⁸ Parland H. 1930-07-28: Laiškas draugui S. Grönwalliui. *Henry Parlands Samling. Brevsamling*. SLSA 945.945.1.

³⁰⁹ Parland H. 1930-09-18: Laiškas draugui S. Grönwalliui. *Henry Parlands Samling. Brevsamling*. SLSA 945.945.1.

3.2.1.2. Liudijimai apie asmenybes: laiškai

H. Parlandas, gyvendamas Suomijoje, buvo apsuptas nemenkos asmenybių grupės: didelė šeima, plati giminė, draugų ir draugių ratas, suomių, švedų rašytojai modernistai. Iš šios aplinkos autorius išvyko pas savo dėdę, mylimą mamos brolių, Kauno universiteto filosofijos profesorių V. Sesemanną, su kuriuo aktyviai bendravo laiškais. Vis dėlto dėdė ir jo šeima buvo vieninteliai žmonės, kurie H. Parlandui siejosi su Kaunu. Šiame mieste jis daugiau nieko nepažinojo, tačiau ankstesnių metų glaudus bendradarbiavimas su dėde laiškais, H. Parlando giminės susitikimai Suomijoje (tai matyti iš šeimos nuotraukų, darytų Tikuloje), H. Parlando tėvų ir V. Sesemanno susirašinėjimas rodo, kad dėdė buvo pasiryžęs pasirūpinti savo sūnėnu, o H. Parlando tėvai (ir pats H. Parlandas) galėjo bent iš dalies būti ramūs dėl pragyvenimo Kaune.

Atvykusiam į Kauną H. Parlandui dėdė atvėrė savo draugų, darbo, gyvenimo erdves. Laiškuose draugams, tėvams matyti H. Parlando teigiami atsiliepimai apie L. Karsaviną (1929-06-03 d. rašytame laiške mamai H. Parlandas teigia gėręs arbatą su L. Karsavinu ir V. Sesemannu, džiaugiasi galėjęs dalyvauti L. Karsavino paskaitose, tik, deja nereguliariai; kultūros istoriką ir filosofą H. Parlandas vadina įdomia asmenybe), užuominos apie M. Dobužinskį (1930-09-29 d. laiške mamai H. Parlandas rašo, kad jam patiko M. Dobužinskio tapyba). Pradėjęs savo viešnagę Lietuvoje ir 5 dienas gyvenęs viešbutyje, apsigyvena šešioms mėnesiams pas Nataliją Markovič (Kauno rusų gimnazijos mokytojo žmoną, literatūros mylėtoją,³¹⁰ kuri, pasak H. Parlando, neturi tarnaitės, pati valgio negamina, tad dažniausiai jie valgo restoranuose ir kavinėse, kur geriausiame Kauno restorane maistas yra blogesnis negu prasčiausiame Helsinkio restorane). N. Markovič šeima ir V. Sesemannas yra pažįstami,³¹¹ H. Parlandas bendrauja su N. Markovič sūnumi Dima (beje, iš Dimos laiško H. Parlandui ir V. Sesemannui galima atpažinti Dimos ir Vlodo Mirono, Alfredo Ericho Senno ryšius³¹²). Tačiau daugiausiai laiškuose galima aptikti dviejų žmonių pavardes, kurios dažniausiai minimos H. Parlando tėvams ir draugams: tai – dėdės V. Sesemanno (kurį H. Parlando šeima, taip pat ir pats H. Parlandas, vadina dėde Tutti) bei draugės V. Sotnikovos.

Švedijos literatūros draugijos darbuotoja, tyrėja Agneta Rahikainen knygoje apie Henri Parlandą teigia, kad V. Sesemannas buvo ne tik H. Parlando globėjas, bet ir mokytojas, visokeriopa rūpinęsis juo Kaune. Filosofas bendravo su lietuvių spaudos atstovais, siekė, kad redaktoriai spausdintų H. Parlando straipsnius apie švedų, suomių literatūrą, padėjo įsidarbinti

³¹⁰ Jankevičiūtė G. 2014: Biografijos rekonstrukcijos bandymas: Mikalojus Vorobjovas. *Krantai*. Prieiga per internetą: kranturedakcija.lt/app/webroot/files/Krantai-2014-1-4-13-Jankevičiute.pdf (žiūrėta 2014-12-04).

³¹¹ Tai atsispindi V. Sesemanno laiškuose H. Parlando tėvams, taip pat, gerokai po H. Parlando mirties jau minėtame G. Jankevičiūtės straipsnyje esančioje nuotraukoje, kurioje matomi šie asmenys: V. Sesemannas su žmona ir N. Markovič bei kiti. (Žr. Jankevičiūtė G. 2014: Biografijos rekonstrukcijos bandymas: Mikalojus Vorobjovas. *Krantai*. Prieiga per internetą: <http://kranturedakcija.lt/app/webroot/files/Krantai-2014-1-4-13-Jankevičiute.pdf>).

³¹² D. Markovičius sanskrito egzaminą laikė pas prof. Alfredą Erichą Senną.

Švedijos konsulate sūnėnui suteikdamas galimybę užsidirbti pragyvenimui: „Vasilius Sesemann gjörde det möjligt för Henry Parland att få en utkomst i Kaunas. Han hade kontakter till litauiska tidningar och ordnade också tjänst på Sveriges konsulat åt Henry.“³¹³ (liet. „Vasilius Sesemannas leido H. Parlandui užsidirbti pragyvenimui. Jis turėjo ryšių Lietuvos spaudoje, taip pat suorganizavo darbą Švedijos konsulate“). Iš H. Parlando laiškų matyti, kad dėdė nuolat rūpinosi geresnėmis buities sąlygomis, domėjosi H. Parlando rašymu, diskutuodavo su juo apie literatūrą. Dėdės dėka H. Parlandas įsiliejo į Lietuvos kultūrinį gyvenimą, supažindino su V. Sotnikova.³¹⁴ Didžiojoje daugumoje laiškų, rašytų tėvams, yra aprašymų apie jo ir Tutti veiklą kartu (pavyzdžiui, stebėjimą „Traviatos“), Tutti svetingumą. Viename iš laiškų autorius teigia, kad dėdė – svetingas šeimininkas, geras žmogus: „<...> onkel Tuttis är mycket hyggliga, trevliga människor.“³¹⁵ (liet. „<...> dėdė Tuttis yra labai padorus, malonus žmogus“). V. Sesemanno dėka H. Parlando gyvenimo tėkmė stabilizuojasi (turi būstą, darbą, dalyvauja šventėse, lankosi kultūrinuose renginiuose).

Susitikimas su balerina V. Sotkinova taip pat įvyko V. Sesemanno dėka, kuris pažinojo nemenką Kauno inteligentijos ratą. V. Sotnikova H. Parlandą pradėjo mokyti prancūzų, o vėliau, – ir lietuvių kalbos.³¹⁶ Iš H. Parlando užrašų matoma, kad dar 1929 m. liepą ar rugpjūtį tarp šių dviejų žmonių užsimezga rimtesnė draugystė, atsiranda pokalbiai apie meilę ir H. Parlando svarstymai apie Helsinkyje likusias merginas. H. Parlandas susiduria su galimybė pabėgti nuo Suomijos kasdienybės, emociškai prisirišti prie žmogaus Kauno erdvėje, tačiau vis dar svyruoja, negali pasirinkti. Iš tolimesniųjų jo laiškų matoma, kad ryšys su V. Sotnikova stiprėja. Įdomu tai, kad mamai rašytuose laiškuose jis užsimena apie Verą (kuri, beje, jį pirmąkart nusivedė į Žydų teatrą) kaip apie prancūzų kalbos mokytoją,³¹⁷ o vėliau, po beveik metų jo ir balerinos pažinties – kaip apie baleto kritikę, rašančią į didžiausius laikraščius, kuriai H. Parlandas stengiasi padėti. Apie jausmus Verai H. Parlandas laiškuose nerašo. Iš pačios V. Sotnikovos laiškų matyti, kad bendravimas vyksta gana intensyviai; jie lankosi kine, teatre, draugų susibūrimuose. Apie tai iškalbingai liudija prancūziškai parašytas V. Sotnikovos laiškas H. Parlando draugui S. Grönwalliui po H. Parlando mirties: balerina, prisimindama paskutinį vakarą su H. Parlandu teatre, vėliau – budėjimą prie jo lovos iki išgabenimo ligoninėn, vadina H. Parlandą savo mieluoju, prisimena jį, sakantį gražius komplimentus ir kalbantį apie judviejų ateitį: „De sista veckorna voro mycket fina. Vi voro nästan lyckliga. Lyckan log en sista gång

³¹³ Rahikainen A. 2009: *Em bok om Henry Parland*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, p. 117.

³¹⁴ Vera Sotnikova vėliau ištėkėjo už poeto Henriko Radausko.

³¹⁵ Parland H. 1929-06-03: Laiškas namiškiams. *Henry Parlands Samling. Brevsamling*. SLSA 945.945.1.

³¹⁶ H. Parlando archyve rasti lietuvių-rusų kalbos sąsiuviniai-žodyneliai, rašysena, manoma, Sotnikovos.

³¹⁷ 1929-10-01 H. Parlando laiškas mamai, kuriame rašoma, kad 3 dienas gyveno pas Verą, nes pas N. Markovič buvo labai šalta (žr. Parland H. 1929-10-01: Laiškas mamai. *Henry Parlands Samling. Brevsamling*. SLSA 945.945.1).

mot homom; jag, jag var lycklig att se honom glad och fylld av hopp. Vi talade mycket om vårt framtida liv; vi upgjorde charmanta planer.³¹⁸ (liet. „Paskutinės savaitės buvo labai puikios. Mes buvom beveik laimingi. Aš buvau laiminga, kad jis buvo laimingas ir kupinas vilties. Mes daug kalbėjome apie mūsų ateitį ir turėjome žavingų planų“). Vėliau V. Sotnikova šiame laiške užsimena ir apie H. Parlando norą grįžti kartu į Suomiją. Ji jaučia kaltę prieš H. Parlandą, nes dabar neva supratusi, kad rašytojas gyveno su kaukėmis, tačiau nemokėjusi tos kaukės atskleisti, perprasti jo asmenybės. Šis laiškas rodo artimus V. Sotnikovos ir H. Parlando ryšius, tačiau taip pat atveria ir patvirtina H. Parlando viduje slypėjusią dvipusę asmenybę: būdamas tarp dviejų erdvių, nuolat laviravo tarp jų vienomis aplinkybėmis pasirinkdamas ir prisimindamas Suomijos erdvę, kitomis – priartėdamas prie Kauno erdvės. H. Parlandas abiejose erdvėse turėjo artimų žmonių, kurie jam suteikė komfortą, tačiau nė viena erdvė negalėjo iki galo jo patenkinti: Kauno erdvėje rašytojui trūko kitų rašytojų bendraminčių, tačiau iš Kauno į Helsinkį jis norėjo parsivežti čia atrastą draugę.

3.2.2. Miesto erdvė poezijoje

Literatūrologas P. Stamas H. Parlando kūryboje išskiria urbanistinę tematiką.³¹⁹ Urbanistiniai motyvai išryškėja visoje H. Parlando kūryboje: poezijoje, novelėse, romane. Apie Kauną, kaip H. Parlandui reikšmingą erdvę, galima kalbėti analizuojant poeziją ir prozą (romaną). Vis dėlto aiškiausiai Kaunas išreiškiamas poezijoje: čia minimas ir pats miesto vardas. Šie eilėraščiai parašyti H. Parlandui viešint Kaune, todėl galima teigti, kad Kaunas inspiruoja rašytoją ne vien straipsniuose, laiškuose, tačiau ir grožinėje kūryboje. Kituose eilėraščiuose, parašytuose nuo 1929 m. gegužės iki 1930 m. vasario,³²⁰ kurių yra apie 30, konkreti vieta nėra išreikšta, atsiskleidžia numanoma erdvė. Tai parodo, kad eilėraščiuose, kuriuose paminėtas Kaunas, vieta yra ypatingai svarbi, suteikianti eilėraščiui prasmę: viena vertus, parodomas subjekto santykis su vieta, rašytojo buvimas (mąstymas) toje vietoje, kita vertus, – parodomi konkrečios vietos reiškiniai, kurių egzistavimas kitose vietose nėra aprėpiamas. Kitaip tariant, šiuose eilėraščiuose kuriama ir išryškinama Kauno semiosfera. Kauno miesto ženkliskumą kuria suomių, švedų rašytojas, priartėjantis prie Kauno erdvės. Kaunas atsiveria kaip poetinė erdvė, kuri ženklina ne tik modernistinį proveržį, kaip Salio Šemerio ar K. Binkio, tačiau aprėpia miestą kaip sudėtingą kultūrinį reiškinį.

³¹⁸ Sotnikova V. 1930-12-09: *Laiškas H. Parlando draugui S. Grönvalliui*. Henry Parlands Samling. Brevsamling. SLSA 945. 945.1. Iš prancūzų kalbos į švedų kalbą vertė P. Stamas.

³¹⁹ Stam P. 1998: Henris Parlandas Lietuvoje. *Metai* 10, p. 132.

³²⁰ Eilėraščiai suskirstyti laikotarpiais, kuriuose jie buvo parašyti. Tokiu būdu juos atrinko ir suskirstė O. Parlandas, kuomet ruošė H. Parlando eilėraščių rinkinį „Hamlet sade det vackrare“ (Žr. Parland H. 1964: *Hamlet sade det vackrakre*. Stockholm: FIBs Lyrikklubb.).

H. Parlando poezijos tekstuose Kaunas pasirodo kaip įvairialypis miestas: jis tampa modernistinis, kosmopolitiškas, jame atskleidžiami kultūriniai ir istoriniai miesto siužetai. Kaune susipina kelios kultūros, meno formos, istoriniai įvykiai, plėtojama filosofinė tematika. Eilėraščių, parašytų Kaune, įvardintoji Kauno erdvė tampa rašytojo santykio su konkrečia vieta užrašymu, jamžinimu, rodančiu santykio intensyvumą.

3.2.2.1. *Antinomiškas Kaunas: subjekto prieštarumas eilėraštyje „Pavasaris Kaune“ ir eilėraštyje proza „Leidžiuos miesto link“*

Anot literatūrologės Viktorijos Šeinos, lietuvių poetai akcentavo naujų bangų, potvynio, išsilaisvinimo būtinybę.³²¹ H. Parlando eilėraštis taip pat moderniuosius laikus perteikia išreikšdamas gamtos stichiškumą, jos galią veikti necivilizaciją.

1 Vår i Kaunas smuts och pölarav solskens spillda över gathörnen.	1 Pavasaris Kaune purvas ir skersgatviuos saulės klanai.
2 Akta kläderna Att du inte får solträcket över dig det blir fula fläckar på din vinterkappa av äkta februarimögel.	2 Saugok drabužius liks saulės nešvarumų negražios dėmės ant tavo žieminio palto iš tikrų vasario pelėsių.
3 Njemen driver isflaken framför sig som en skock gödda gäss. De vanka slött vidare Och kackla högljutt när broarna försöker skrämna upp dem genom sin karaktärsstyrka. („Återsken“, 1932 m., p. 44)	3 Lyg pulką nupenėtų žąsų gena Nemunas lytis priešais save. Jos tingiai krypuoja ir triukšmingai gagea kai savo charakterių jėga jas bando išgašdinti tiltai. („Pavasaris Kaune“, 2004 m., p. 85, vertė P. Palilionis)

Eilėraštyje „Pavasaris Kaune“ miestas (Kaunas) suvokiamas kaip miesto ir gamtos konfliktą savyje koduojanti erdvė, kurioje gyvuoja tiek viena, tiek ir kita. Kaune atsiveria kontrastas, kuris ženklina antinomiškas būsenas. Gamta, nepaisydama tiltų gąsdinimų, toliau kuria pagal savo ritmą. Jai nedaro įtakos susidūrimas su civilizacija, nepakreipia Nemuno lyčių tėkmės. Perteikiamos nesuvaldomos stichijos motyvas.

³²¹ Šeina V. 2014. *Laikinoji sostinė lietuvių literatūroje*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 149.

Subjektas stebi vaizdus ir juos analizuoja kreipdamasis į adresatą. Į civilizacijos ir gamtos konfrontacijos siužetinę liniją siekiama įtraukti adresatą parodyant dviprasmišką jo (o kartu ir savo) situaciją: gamtos virsmas gali būti suvokiamas kaip nemalonus, paliekantis „saulės nešvarumų“. Kalbantysis yra tarsi mokytojas, perspėjantis apie jo matomo virsmo pasekmes. Kaune susiduria nauja ir sena, gamta ir civilizacija (ją eilėraštyje metonimiškai ženklina tiltai), tačiau ir viena, ir kita čia kuria tarpusavyje konfrontuojančių elementų visumą. Kauno reikšminė erdvė plečiasi, aprėpdama konfliktiškus susidūrimus: taip kuriama filosofinė potekstė.

Tekste susipina dvi laiko dimensijos: dabartis (pavasaris) ir praeitis (žiema). Ironiška ir dvilypė dabartis: šviečianti saulė kėsina sugadinti, išblukinti savastį (H. Parlando eilėraščiuose drabužiai yra savasties, savitumo metafora), palikti savą žymę („saulės nešvarumus“). Grėsmė kylo praeities laikui – subjekto žieminiam paltui – t. y. praityje sukurtam savitumui: pavasaris Kauno miesto erdvėje siejasi su ktoniškumo, savęs praradimo baime. Fiksuojant civilizacijos ir gamtos konfliktą įprasminama grėsmės atmosfera. Eilėraštyje Kauno dabartis vaizduojama kaip grėsminga, galinga, besistengianti paliesti subjekto savastį ir transformuoti ją. Praeities erdvė šiose eilutėse lieka neapibrėžta, ji nėra tokia svarbi; čia svarbus praeities laikas ir susiformavusios savasties nykimas.

Kauno erdvė gali būti siejama su pavasariu – metų laiku, kai H. Parlandas atvyksta į Kauną. Vis dėlto šis metų laikas, ypač pamėgtas lietuvių modernistų kaip jaunatvės, veržlumo metafora, šiame H. Parlando eilėraštyje atskleidžia sunkiai pokyčius priimančią individo būtį. Eilėraščio subjektui centrine ašimi tampa Kauno erdvė ir dabartis, nuo kurios jis ragina slėptis suvokdamas realią grėsmę prarasti save, pasirodančią apgaulingais pavidalais („saulės klanai“, „saulės nešvarumai“, „negražios dėmės“, „nupenėtos žąsys“).

Šis eilėraštis – vienintelis H. Parlando kūryboje, kurio forma yra cikliška – pirmojoje strofoje aprašoma ir deromantizuojama gamta. Pavasaris šiame eilėraštyje susijęs su grėsme, su purvu. Akcentuojama įtampa, santykis tarp teigiamos konotacijos objektų, tokių kaip „pavasaris“, „saulė“ ir neigiamų – „purvo“, „klanų“. Šioje strofoje teigiama ir neigiama sąveikauja konkrečioje erdvėje – Kaune. Atveriamą sąveiką parodo, koks yra Kaunas: prieštaringas, dvilypis, provokuojantis skirtingas emocijas. Paskutiniojoje strofoje vėl paliudijamas gamtos dvilypumas, besireiškiantis ne tik gamtoje esančių objektų tarpusavio prieštaringumu ir sąveika, bet ir gamtos ir civilizacijos nesutarimu (mat tiltai – civilizacijos išdava, jungianti skirtingus upės krantus, tarsi bando sutramdyti gamtos stichiškumą). Tiltas – aliuzija į praeities ir ateities dermę: ši jungtis atskleidžia mėginimą įsikišti ir paveikti stichiją, nesuvaldomą gyvenimo strautą.

Kauno³²² miesto dvilypumą ir „blyškumą“, ir jame gyvenančių žmonių būtį H. Parlandas aprašo ir eilėraštyje proza, kurį išsaugojo brolis O. Parlandas ir publikavo P. Palilionis knygoje „Pavasaris Kaune“.

EILUTĖS IŠ KAUNO

Leidžiuos miesto link. Jau tamsu, kai einu pro savo kaimyno langus, regiu ant stalo grafinėlį degtinės ir jį ratu apsėdusius nepažįstamuosius.

Lipu laiptais žemyn. Man po kojų švyti nutolęs ir išblyškęs miestas. Jis niekaip negali susitelkti į ryškų spindulį, tad atrodo kaip blyškiažvaigždis dangus.

Laiptų apačioje stūkso skalbykla. Už jos plačių langų skalbėjos monotoniškai ir ritmingai lygina apykakles.

Gilėju miestan. Jis nesugeba sutelkti savęs į vieningą šviesą ir parduotuvių langai – tarsi apsisapnavusios geltonos žvaigždės. Jų blyški vaivorykštė mane palydi atgal prie laiptų.

Už skalbyklos langų monotoniškai ir atkakliai linguoja skalbėjos. Kreivojančiais laiptais kildamas aukštyn regiu ramius, pavargusius moterų judesius. Laiptai statūs ir slidūs. Viršuje, pro apšviestą langą regėti aukštas grafinėlis ir ratu jį apsėdusieji.

(„Pavasaris Kaune“, 2004 m., p. 119, vertė P. Palilionis)

Parlandiškasis urbanizmas, kurį, kaip H. Parlando kūrybos savitumą, iškelia suomių literatūrologė S. Nyqvist ir kt., vaizdžiai ir aiškiai atsiskleidžia šiame eilėraštyje proza: santykis su miestu perteikiamas brėžiant vertikale, įprasmintą urbanistinės kultūros objekte – laiptuose. Laiptai, antikos, Skandinavijos, lietuvių mitologijoje, jungiantys dangų su požemiais, siejasi su ankstesne H. Parlando kūryba paliečiant gėrio ir blogio tematiką, tačiau, kaip ir būdinga modernizmui, išardant, kvestionuojant: visa, kas yra žemai – išblyškę, neryšku, prilyginama (o ne supriešinama!) dangui. Vertikalės tolimiausieji taškai sulyginami, sugretinami, suliejami į vieną erdvę, virstančią horizontale miesto erdve.

Miesto erdvė ja keliaujant subjektui tokia pati, kaip ir matyta iš viršaus: nešvari, kupina chaoso ir kakofonijos. Šioje horizontalėje atsiskleidžiantys vertikalūs pasaulio simboliai – žvaigždės, vaivorykštė – subjektą vėl nukreipia judėti vertikalia ašimi, viltingai tikintis, kad rūkas, gaubiąs suvokimą, prasisklaidys. Vis dėlto subjektas, kildamas laiptų vertikale ir stebėdamas kasdienį miestą, aiškiai pradeda regėti vieną objektą – grafinėlį. Miestas subjektui nesuteikia minčių šviesumos, jis – pilkas ir kasdienis. Toks miestas jį atstumia, neįtraukia į save,

³²² Parland H. 2004: *Pavasaris Kaune*. Kaunas: Varpas knygoje šis eilėraštis proza vadinamas „Eilutės iš Kauno“. Tačiau kai pirmą kartą buvo publikuotas 1987 m. leidinyje „Lyriknännen“, jis vadinamas „Brev hem. Rader från Kaunas“ (liet. „Laiškas namo. Eilutės iš Kauno“). Vadinasi, H. Parlandas šį tekstą rašė į Suomiją. Daroma prielaida, kad P. Palilionis šį tekstą, kaip ir kitus, esančius šioje P. Palilionio knygoje, padėjo atrinkti Henrio brolio literatūrologas O. Parlandas.

verčia keliauti nematant jokio konkretaus tikslo. Ir vis dėlto subjektas, pakilęs laiptais aukščiau, virš metaforinių miesto ribų, atranda vieną vienintelį objektą, kuris jį pažadina šioje pilkumoje.

Eilėraštyje matyti karnavališkas ir ironiškas H. Parlando žvilgsnis: subjektas, judantis vertikale, kuri tradiciškai suvokiama kaip kelias dieviškumo link, atranda ryškiai regimą objektą, kuris yra nutolęs nuo dieviškumo ar įsivaizduojamo gėrio sampratos. Vis dėlto turint omenyje bohemiską H. Parlando gyvenimą, ši situacija, kuomet vienintelis įstabus subjektui daiktas rodomi grafinas, nėra jau tokia keistas ir nesuprantamas tekste atsiradęs simbolis. Tokia miesto samprata, siekiant šokiruoti, pažvelgti ironiškai, perteikti asmeninę, individualizuotą išgyventą patirtį, šiame eilėraštyje proza atskleidžia parlandiškąjį Kauno pamatymą.

Tekste atsiskleidžia kintanti būtis: nors subjektas tolsta nuo savo namų, keliauja į miestą, tačiau vėl į juos apsisprendžia grįžti. Miestas, kokį pamato subjektas, yra neižvelgiamas, neišaiškinamas, tačiau būtent šiame svetimame, niūriame mieste randama savastis. Suvokiame, kad subjektas aprašo nenutolimą nuo savęs, atradimą tų pačių pojūčių ir tų pačių minčių galvojant apie konkrečius, tuos pačius objektus. Iš tiesų šis „laiškas“ nurodo santykį su Kauno miestu: jame atrasta vieta, tapusia savotišku kasdieniu gyvenimu, būdo nesikeitimu įgyjant skirtingos patirties. Rašytojui tampa svarbu pranešti kelis dalykus: subjektas yra įsuktas į bohemiską gyvenimą, kuris jo negali paleisti.

3.2.2.2. *Kosmopolitiškasis Kaunas: skirtingų tautybių susidūrimas eilėraščiuose „Žydų teatras Kaune“ ir „Prie Nežinomo kareivio kapo“*

Kosmopolitiškasis Kaunas atsiskleidžia dviejuose eilėraščiuose. H. Parlandas parodo Kauno erdvėje vyraujančių skirtingų tautybių (lietuvų, vokiečių ir žydų) susidūrimą. Skirtingi žmonės gyvena Kauno erdvėje ir papildo vieni kitus, praplėsdami Kauno erdvės sampratą.

Eilėraštis „Žydų teatras Kaune“ (šv. „Judiska teatern i Kovno“) aprašo meno formą, kuri reiškiasi Kauno erdvėje:

Judiska teatern i Kovno	Žydų teatras Kaune
Detstörsta språket	Daugiausia pasakoma
det stumma	nebyliomis
med händerna	rankomis.
Det är med händerna	Rankomis
vi fattar livet	sučiumpame gyvenimą
kramar ur det	išsunkiam iš jo
det lilla solsknen	saulės švieselę
som kan rinna över oss	ji gali tekėti per mus
och färga oss i guld.	ir mus auksinti.
(„Hamlet sade det vackrare“ , 1694 m., p. 132)	(„Pavasaris Kaune“ , 2004 m., p. 46, vertė P. Palilionis)

Žydų teatras Kaune – tai žydiškosios kultūros židyns. Šiame teatre žydai pristato savo kultūrą perteikdami ją visiems, nesuprantantiems jų kalbos, *visuotinesne*, pantomimos kalba. Žydai yra toje šalyje, kurioje jų kalba nėra suvokiama, todėl savo gyvenimo vertybinį pamatą, tradicijas jie turi *išversti*, adaptuoti prie kitos kultūros, perteikti taip, kad jie būtų suprantami ir neatstumiantys. Eilėraštyje erdvė atskleidžiama kaip kosmopolitiška erdvė, kuri sudaro sąlygas skleisti kitoms kultūroms savo meną, įprasminti jį visiems suprantama kalba. Šioje erdvėje vyksta vienos kultūros kalbos vertimas į kitą kalbą naudojantis gestais – begarse bendravimo forma, kuri veikia vizualizacijos lygmenyje. Pantomimos kalba – ne tik kaip žydų kultūros *perteikėja*, kuri geba jungti kelias kultūras, bet kaip procesas, veiksmas, pasireiškiantis daugiafunkciniu įrankiu – rankomis. Rankos šiame eilėraštyje ženklina žmogaus vidinio pasaulio turtingumą. Eilėraščio subjektas, tapatindamasis su sava bendruomene, konstatuoja, kad „rankomis sučiumpame gyvenimą“. Žydai rankomis perteikia savo jausmus ir sukuria tokį teatrą, kuris geba be žodžių perteikti gyvenimo vertybes. Nebyliomis rankomis sukuriamą sava erdvę – teatro meno erdvę, talpinanti savyje sudėtingą ženklų sistemą, išverčiamą begarsiu vizualiniu kodu.

Šiame eilėraštyje H. Parlandas akcentuoja ne konkrečią verbalinę kalbą (jidiš, lietuvių ar pan.), tačiau visiems suvokiamą ir suprantamą, visų vartojamą ir tokiu būdu vienijančią neverbalinę kalbą. Čia tiktų prisiminti, kad H. Parlandas atvyko iš erdvės, kurioje buvo nuolat juntama įtampa tarp suomių, švedų, rusų ir vokiečių kalbų: ši įtampa buvo juntama tarp suomių ir švedų literatų, pačioje H. Parlando kūryboje, kurioje gausu šių dviejų kalbų žodžių maišaties, įtampa tarp rusų ir vokiečių kalbų namuose. Šiame eilėraštyje apmąstoma bendra visiems, esminė kalba. Svarbu ir tai, kad Lietuvoje sustiprėjantis H. Parlando susidomėjimas formalizmu taip pat veda prie kalbos dalykų apmąstymų ieškant atsakymo, kas yra kalba ir kokia ji turi būti. Rašytojas šiame eilėraštyje filosofiskai apmąsto kalbinės raiškos formas nutoldamas nuo Suomijoje patirto atskirtų kalbų konflikto ir priartėdamas prie kalbos kaip komunikavimo būdo sistemos prasmės.

H. Parlando viešnagės Lietuvoje metu žydai buvo tautinė mažuma, o žydų klausimas buvo aktualus ir Universitete, kuriame dėstė H. Parlando artimiausias giminaitis Kaune – dėdė V. Sesemannas. Tikėtina, kad H. Parlandui žydų tautybė galėjo tapti aprašomuoju objektu dėl Kaune tuo metu sklاندžiusios viešosios opinijos ir požiūrio į šią tautinę mažumą. Atvykęs į Lietuvą rašytojas taip pat buvo kitatautis ir bendravo tiek su lietuviais, tiek su kitataučiais. Kauno senamiestyje esančiame pastate, kuriame veikė Žydų teatras, kavinė, lankydavosi ne tik lietuvių rašytojai, tokie kaip K. Binkis, bet ir H. Parlandas su V. Sotnikova.

Reikėtų pastebėti, kad šis tekstas – vienas iš nedaugelio H. Parlando eilėraščių, turintis aukščiau iškeltą, atitrauktą nuo viso tolimesnio teksto eilutę, kuri galėtų būti laikoma eilėraščio

pavadinimu. Ši eilutė nukreipia adresato žvilgsnį į jau minėtą kitatautiškumą. Iš trijų žodžių pagrindiniu laikytinas teatras – meno, tačiau ir apgaulės, netiesos, erdvė, kurią gaubia svetimio nuoroda. Kitatautiškumas atsiskleidžiamas erdvėje, kupinoje nuojautos ir hiperbolizuotai išgyvenamų jausmų. Ši minimalistinė pradžios eilutė rodo, kad ir vieta yra labai svarbi, svarbus esantis ir vykstantis kultūrinis kitos tautos gyvenimas. Subjektas, leisdamasis į teatro sceną, jį aprašydamas, nusitolina nuo konkretaus veiksmo ir tampa gyvenimą apmąstančiu filosofu aiškindamasis neverbalinės kalbos prasmę.

Šiame eilėraštyje atsiskleidžia subjekto santykis su kitu. Pirmiausia jis aprašo pantomimą kaip procesą, o paskui susitapatina su esančiais scenoje, tampa jų bendruomenės dalimi. Jis priima į savo aplinką kitą taip praplėsdamas suvokimą, kas jis yra: jis yra vienas iš jų, tas, kuris taip pat veikia. Eilėraščio subjektas neįvardija savęs kaip vienintelio tokio paties; jis kalba visos bendruomenės vardu, pabrėžia, kad visi taip pat naudojasi rankomis, kaip ir žydai teatre Kaune, subjektas suvokia save kaip neatskiriamą nuo bendruomenės, kuri geba į jį prabilti bendražmogiška kūno kalba. Šiame eilėraštyje akcentuojama bendrystė, vienybė.

H. Parlandas, perteikdamas kauniškąją kultūrą ir joje egzistuojantį kitatautiškumą, išsprendžia kalbos prasmės dilemą: Kauno erdvėje atrasta kita kultūra, ironiškai turinti lemti dar vieną verbalinės kalbos pažinimą ir dar vieną daugiakalbystės H. Parlando aplinkoje elementą (jidiš kalbą), atveria vienos, bendros kalbos galimybę.

Daugiakalbystė, kitatautiškumas – tai, kas artima pačiam H. Parlandui, atsiskleidžia ir kitame eilėraštyje, kuomet nukreipiamas adresato žvilgsnis į istorinį – kultūrinį paveldą, susijusi su valstybės, tautos susidarymo, tautos išlikimo aplinkybėmis.

Utanför den ökande soldatens grav i Kövno, inkilad mellan judar tyskar littauer åter judar genombåvas jag av patriotism när elektrificiteten flammar opp i gravkorset och alla judar blotta sina huvud för nationalhymmen. („Återsken“, 1932 m., p. 32)	Prie Nežinomo kareivio kapo Kaune, įsirėžusio tarp žydų vokiečių lietuvių vėl žydų sudrebu iš patriotizmo kai kryžių nutvieskia elektra ir visi žydai apsinuogina galvas tautos himnui. („Pavasaris Kaune“, 2004 m., p. 60, vertė P. Palilionis)

Čia Kaunas pasirodo kaip vieta, kurioje sugyvena kelios bendruomenės – žydai, vokiečiai ir lietuviai – sudarydami vienos tautos darinį. Vis dėlto matyti, kad šiame eilėraštyje akcentuojamas ne kitatautiškumas, nuoroda į vieną kultūrą, esančią svetimioje erdvėje, bet kelių kultūrų bendrystė, vienybė, susitelkimas bendram tikslui ir bendras vieningo kodo perskaitymas.

Subjektą veikia bendrystės atmosfera, kuri priverčia pasijusti vietos, kurioje stovi, dalimi, pajusti vietą kaip savastį. Siekiama suvokti vietos istoriją, kurioje daug nežinomybės ir prielaidų (kapas vis dėlto yra Nežinomo kareivio, tad asmenys, žydai, vokiečiai, lietuviai, pagerbiantys jo atminimą, o taip pat ir subjektas, gali remtis tik interpretacijomis). Tampa reikšmingi simboliniai kultūros ženklai, pavyzdžiui, galvos apdangalo nusiėmimas atliekant svarbiausią valstybės kūrinių, tautos himną. Kitoniškumas Kaune yra priimamas, kita, Kaune vyraujanti tradicija priimama – žydai veikia pagal lietuvių, ne savo tradicijas. Tradicijų laužymas, pagarbos demonstravimas, baimės naujumui nebuvimas – visa tai subjektui atskleidžia norą susitapatinti su erdve, kurioje iš pradžių jis yra tik stebėtojas. Subjektas iš stebėtojo pozicijos pamažu tampa dalyviu, kuris įvykį stipriai emociškai išgyvena.

Miestas eilėraštyje vaizduojamas kaip suburiantis visus aplink savo laisvės simbolį – Nežinomą kareivį, kuris tampa visų vienodai pagerbiamas. Kaunas – laikinoji sostinė – suvokiama kaip laisvės pamatas visiems, kurie jame gyvena. Kauno erdvė čia tampa sintetinanti kelias kultūras, jas jungianti, ženklinama visoms tautybėms tuo pačiu, pagarbą keliančiu ir vienijančiu laisvės simboliu.

Šiame eilėraštyje, kaip ir anksčiau aptartame, subjektas priima ir išgyvena savyje kitų tautybių žmonių patirtus ir išreikštus jausmus. Čia iškyla savęs, savo jausmų įvardijimas, kuris leidžia suvokti save tarp kitų kultūrų. Subjektui jausmų suvokimas atsiskleidžia žiūrint į kitus, apmąstant kitų jausmus, jaučiant, kad „jie“ ir „aš“ nesame „mes“, tačiau *kito* jausmų atgarsis subjekto sąmonėje gali būti labai stiprus, verčiantis išgyventi empatijos jausmus. *Kitas* čia egzistuoja kaip stiprus *dirgiklis*, gebantis paveikti subjekto būseną.

Išnagrinėtuose eilėraščiuose erdvė suvokiama kaip gebanti naikinti įtampas tarp skirtingų tautybių. Kaune matyti tai, kas bendražmogiška, būdinga visiems: įsiliejama į rankomis kuriamo teatro pasaulį, akcentuojamas bendrumo jausmas, įsikūnijęs Kauno erdvėje; prie Nežinomo kareivio kapo parodomas „kito“ ir eilėraščio subjekto bendradarbiavimas, tarpusavio ryšys, akcentuojamas gebėjimas paveikti „aš“ susivokimą, savo jausmus.

Kaunas suvokiamas kaip kosmopolitiškas, kuriantis bendražmogiškas reikšmes ir todėl galintis būti svarbus visiems: kitas kultūras priimantis, leidžiantis joms pasireikšti miestas. Kaune susipina ir drauge gyvuoja įvairių tautų laisvės idėjos, kurios suvienijamos mieste. Kaunas – tai atviras skirtingoms tautoms, kultūroms, idėjoms, kovoms, materijoms miestas, gebantis savyje jungti visas šias skirtybes ir jas suvienyti apie savo simbolius. H. Parlando eilėraščiuose koduojamos skirtingų kultūrų, susiduriančių Kaune, prasmės. Jo eilėraščiai atsiskleidžia kaip kultūrų susitikimo vieta, formuojanti savitą polisemišką darinį.

3.2.3. Užmaršties erdvė novelėje „De reder sig utan dig“

Atvykęs į Kauną H. Parlandas tęsė novelių rašymą: taisė senas ir rašė naujas. Ypač įdomi situacija klostosi su anksčiau pradėta rašyti novele ir jos „gyvenimu“ Kaune. Remiantis O. Parlandu, novelė „Man skulle ju ha roligt“ (liet. „Tai turėtų būti linksma“) apie šeštadienio vakaro nuobodulį ir linksmybes restoranuose pradėta rašyti Helsinkyje, o baigta Kaune. Ši novelė atspindi restorano atmosferą, kuri gali egzistuoti tiek Helsinkio, tiek Kauno erdvėje. Helsinkio – Kauno erdvės vietos nėra įvardijamos, bet šioje kultūros erdvėje aprašoma gyvenimiškoji situacija svarstant, kas yra įdomu, o kas yra įprasta. Ribos tekstu galima pavadinti ir novelę „Jag och min smoking“ (liet. „Aš ir mano smokingas“), kurios parašymo data nėra aiški, tačiau O. Parlandas dvejodamas mini 1928 m. (Helsinkyje) arba 1929 m. (Helsinkyje arba Kaune) pavasarį.³²³

Pratęsęs Suomijoje pradėtus darbus, iš naujo juos peržiūrėjęs,³²⁴ H. Parlandas ėmėsi rašyti naujų novelių. Kaune parašytos novelės pasižymi ilgiau trunkančia naracija, jose vienos iš pagrindinių vyrauja meilės, pavydo, netekties (kai miršta arba sunkiai serga) temos: novelėse „Hundramarkssedeln“ (liet. „Šimtas pažymėtų banknotų“), „Jag och min fars glasögon“ (liet. „Aš ir mano tėvo akinių stiklai“, 1932 m. per vokiečių kalbą išversta į lietuvių kalbą suomių literatūros antologijoje „Šeši suomiai“), „Dagen efter“ (liet. „Diena po“), „De reder utan dig“ (liet. „Jie išsilaiko be tavęs“). Pastarosios dvi novelės išsiskiria iš Kaune rašytų novelių tuo, kad akcentuojama erdvė, kuri veikia rašantįjį.

Novelėje „De reder utan dig“ ypač išsamiai aprašomas Alvaro Heimo jausmas atvykus į „mažą užsienio miestą“.³²⁵ Veikėją užbūrę naujos aplinkos išpūdziai iš galvos leido išmesti praėjusiam laikui ir buvusiose erdvėje egzistavusius įvykius. A. Heimas, nepaisant to, kad atvažiavo į naują užsienio miestą, jį jį atsivežė „savo margą gyvenimą“, „vilkėjo tą patį pilką kostiumą“ (ženklus iš praeities, iš buvusios erdvės), o naujoje aplinkoje nepakeičia ir savo įpročių, t. y. daug rūko ir kelias valandas per dieną praleidžia restoranuose. Vis dėlto iš pasakojimo aišku, kad A. Heimo prisiminimai apie buvusią erdvę ir jos įvykius liko kaip praeitis už sienos linijos, kai pasieniečiai patikrino jo pasą ir įleido į užsienio miestą. A. Heimo prisiminimai, kurie epizodiškai jį aplankydavo iš praeities, nebepaliesdavo jo širdies ir atrodė su juo nesusieti. Pamažu veikėjas adaptuojasi naujoje erdvėje, kurioje, kaip sugestijuoja pasakojimas, gyvena malonūs žmonės ir visa aplinka veikėjui atrodo maloni. A. Heimas

³²³ Novelėje, kuri negali konkrečiai priklausyti nė vienai erdvei, apmaštoma filosofinė įdaktinimo prasmė, aprašomos kelionės po restoraną, į draugo namus. Vis dėlto atskirti, kurioje erdvėje ji rašyta, būtų per daug hipotetiška.

³²⁴ Pasak Oskaro H. Parlando, novelė „Affär“ (liet. „Verslas“) turi du variantus: vieną, rašytą Helsinkyje, kitą – Kaune siekiant, kad Suomijos švedų spauda ją spausdintų (siekimas buvo nesekmingas). Kaune „peržiūrėtasis“ variantas skiriasi tik kelių elementų pašalinimu (pvz., konjako butelio).

³²⁵ Parland H. 1966: Den stora Dagen efter. Samlad prosa 1. Stocholm: Wahlström & Widstrand, p. 162.

išgyvena netgi prisitaikymą prie „nesuprantamos kalbos“,³²⁶ kai po mėnesio jau geba ja pasakyti savo telefono numerį ir manosi esąs aklimatizavęsis.

Taigi naujoji erdvė pagrindiniam personažui tampa buvusios erdvės užmaršties akstinu, kuri tarsi nutolina veikėją nuo praeities ir priartina prie dabarties, įtraukia į dabarties erdvę. Tai, kas anksčiau veikėjui buvo už vienos erdvės (šalies) sienos, dabar tampa erdve „čia“, į kurią veikėjas ir pats įsitraukia, pamažu pripranta prie jos. Erdvė netampa visiškai sava, bet nebėra ji ir svetima; artimesnė ji tampa pažįstant, bendraujant su maloniais vietiniais ir užsieniečiais, mėginant šiek tiek įsisavinti kalbą.

Novelėje siekiama aprėpti sudėtingą vidinį procesą aiškinantis, kas atsitinka, kai žmogus bando priprasti kitoje erdvėje. Viena vertus, jis tariasi esąs prisitaikęs prie naujų aplinkybių, kita vertus, A. Heimui nepavyksta pabėgti nuo prisiminimų, kurie susiję su praeities erdve. Netikėtai sutiktas draugas primena apie A. Heimo meilę, draugus, skatina jį grįžti namo, o epizodiški įvykių priminimai iš praeities vis dėlto pasiekia A. Heimo širdį. Draugas – atėjūnas iš praėjusio laiko ir erdvės – skatina prisiminti praeitį ir vėl į ją grįžti. Vaizduojamas vidinis lūžis, kai veikėjas, grįžęs į savo kambarį naujame užsienio mieste, prisimena praeityje, kitoje erdvėje nutikusius gyvenimo epizodus: meilę, kompanijos palaikymą, išdavystę. Šie epizodai, įvykę prieš pat veikėjui paliekant senąją erdvę, iškyla naujojoje aplinkoje, „ilgame ir siaurame kambaryje“.³²⁷ Praeitis suvokiama kaip sapniška tikrovė, kuri negali visiškai paleisti: kai Alvaras atsibunda dabarties erdvėje, pajunta begalinį tvankumą, dusulį. Prisiminimas apie praeitį sukelia diskomfortą, ir visgi šviežio nakties oro įleidimas senojo laiko ir senosios erdvės prisiminimus išblaško ir dabartyje praeities tarsi nebelieka.

Gaivaus vėjo gūsis, gamtos atsinaujinimo metafora, vyravusi lietuvių modernistų poezijoje, pasitelkiama ir H. Parlando prozos tekste, tačiau perteikia ne modernumo ir tradicijos santykius, bet senos ir naujos erdvės kovos išraišką. Naujosios erdvės gaivališkumas (vėjo gūsis, kuris gali įnešti į kambarį išsivadavimą nuo iškvėpuoto, dusinančio oro) metaforiškai nugali senosios erdvės prisiminimus. Mažas užsienio miestelis šioje novelėje tampa erdve, kurioje išskylantys atsiminimai iš naujo išgyvenami, tačiau pamirštami, buvusi meilė tampa praeitimi, dabarties erdvėje gyvenimas tęsiasi toliau, be praeityje egzistavusių įvykių ir žmonių.

Kaune rašyta H. Parlando novelė „De reder sig utan dig“ neturi nuorodų į konkrečią erdvę, neaprašo tikslių vietų, bet reikšminga galėtų būti novelėje esanti užuomina apie stebėtiną ir keistą įprotį stiprų ir netaurų gėrimą – degtinę – pilti į grafinus. Turint omeny tai, kad H. Parlandas savo laiške mamai aprašydamas Kaune stebisi šiuo Kauno aplinkoje vystančiu

³²⁶ Parland H. 1966: Den stora Dagen efter. Samlad prosa 1. Stockholm: Wahlström & Widstrand, p. 163.

³²⁷ Parland H. 1966: Den stora Dagen efter. Samlad prosa 1. Stockholm: Wahlström & Widstrand, p. 172.

dalyku,³²⁸ leidžia novelėje aprašomą „užsienio miestą“ bent iš dalies laikyti Kaunu. Taip pat svarbi nuoroda galėtų būti ir tai, jog veikėjas stebisi, kad gali laisvai „gerti alų iš permatomų stiklinių, kaip namuose“³²⁹ – tai sietūsi su tuo metu egzistavusiu Suomijoje Sausuoju įstatymu. Galima daryti prielaidą, jog „namų erdvė“ novelėje yra glaudžiai susijusi su Suomija kaip ir romane „Sudužo“.

Kiek kitokia yra novelė „Dagen efter“. Ši novelė taip pat parašyta Kaune (vis dėlto šios novelės eskizas rašytas dar prieš išvykimą į Kauną), tačiau naratoriaus žvilgsnis greičiau krypta į apibrėžtą Vakarų Europos erdvę: novelėje dominuoja nuorodos į Ispaniją, Lase. Helsinkyje pradėta ir Kaune baigta novelė reflektuoja ir kitas konkrečias erdves. Teksto siužetinė linija sutelkiama ties išdavystės, mirties ir jos sukulto skausmo temomis. Šios temos vėliau perkeliamos į romaną.

H. Parlando novelėse, rašytose Kaune, santykis su vieta išreikštas dvejopai: svarbu ne tik prisiminti ankstesniąją erdvę, bet ir priimti dabartinę. Šiame skyriuje aptarta novelė „De reder utan dig“ hipotetiškai apima abi erdves (Helsinkio ir Kauno), tačiau svarbesnė tampa naujoji erdvė. Kituose tekstuose, rašytuose Kaune (novelėje „Koks skirtumas“ ir romane „Sudužo“) svarbesnė tampa buvusioji, prisiminimų erdvė, į kurios vietas abiejuose tekstuose yra tiksliai nuorodų. Rašytojas, gyvendamas Kaune ir tęsdamas pradėtus darbus, ne visada orientuojasi į jam žinomas ir atpažįstamas erdves (rašytojas nebuvo Ispanijoje ar Ispanijoje), tačiau pažįstamų erdvių aprašymas pasižymi naratoriaus požiūriu į jas perteikimu: naujoji erdvė dažnai tampa erdve, kuri iškyla kaip užsimiršimo erdvė, padedanti užgniaužti prisiminimus, joje pastangos tiksliai prisiminti praeitį tampa nevaisingos; ši erdvė padeda prisiminimams išblukti, *sudužti*.

H. Parlando kūryboje tampa svarbūs įvairūs menai, pasireiškę Kauno erdvėje, skirtingų tautybių kultūros, intelektualios ir Kaunui svarbios asmenybės, kuriančios modernaus ir kosmopolitiško Kauno miesto paveikslą. H. Parlando tekstuose išryškėjantis „aš“ santykis su Kaunu nėra vienareikšmis: Kaunas veriasi per pažintį su kultūra, literatūra, socialiniu, visuomeniniu gyvenimu; pakaitomis nuo jo atsitolinama ir vėl priartėjama (priartėjant ar nutolstant nuo Helsinkio), o vidinis atstumas tarp šių miestų priklauso daugiausiai ne nuo laiko, bet nuo temų, kuriomis bendrauja, ir nuo asmenybių, kurioms išduoda savęs suvokimą. Teatras, kinas, domėjimasis literatūra, dėdė V. Sesemannas, kuris supažindina su sava aplinka, H. Parlando gyvenimą Kaune daro pakenčiamesnį. Atvykęs su neigiama nuostata ir iškart pradėjęs

³²⁸ Parland H. 1929 m. spalio mėn.: Laiškas R. Enckelliui. *Henry Parlands Samling. Brevsamling*. SLSA 945.945.1.

³²⁹ Parland H. 1966: Den stora Dagen efter. Samlad prosa 1. Stocholm: Wahlström & Widstrand, p. 163.

ypatingai domėtis miestu, rašytojas tarsi atsitokėja pažindamas įvairesnius Kauno niuansus, matydamas ir juos visus – tiek teigiamus, tiek neigiamus – perteikdamas. Straipsniuose, laiškuose, eilėraščiuose fiksuojami Kauno įspūdžiai rodo, kad Kaunas protarpiais priimamas kaip „sava“ erdvė, neatsižadant ir Helsinkio. Šios dvi erdvės susiduria ir pasireiškia rašytojo vertinimuose, lyginimuose, apmąstymuose, pažinime, kultūros refleksijoje. H. Parlando kūryboje koduojamos skirtingų kultūrų prasmės veriasi kaip semiotinių erdvių sistema, kurioje tekstai, pereidami iš vieno konteksto į kitą, aktualizuoja anksčiau paslėptus savo kodavimo sistemos aspektus.

IŠVADOS

Šioje disertacijoje aptartas H. Parlando kūrybos savitos semiosferos susidarymo procesas: H. Parlando tekste reikšmė prasiplečia ir kinta priklausomai nuo kultūrinio konteksto. Kultūros kontekstai lemia kultūros sprogimus, formuoja naujus pranešimus, kitaip tariant, plečia semantinę erdvę. Tokiu būdu H. Parlando kūryboje susiformuoja kultūrinė įtampa. H. Parlando tekstas kaip naujas pranešimas atsiveria per šią kultūrinę įtampą ir pasižymi savita semiosfera, t. y. savais kodais.

1. H. Parlando kūrybos analizė parodo, kad naujas pranešimas (tekstas), sukurtas vienoje kultūroje, įveda tai kultūrai būdingus kodus, kurie yra apipinti įvairiomis toje kultūroje veikiančiomis reikšmėmis. Kalbėdami apie kultūrinę įtampą pastebime, kad autorius, savo ankstyvesnėje kūryboje įprasminantis Helsinkio kultūrinius kontekstus, vėlesnėje kūryboje priima Kauno kontekstus juos sujungdamas su jau turėta patirtimi. Įtampa H. Parlando kūryboje atpažįstama tuomet, kai suvokiama, kad tekstas, reflektuodamas Kauno aplinką, verčiamas iš kelių kultūrinių kontekstų į kitus kultūrinius kontekstus: iš žydų, amerikiečių, rusų, prancūzų kultūros jau yra išverstas į lietuvių kultūrą, o H. Parlando tekste šis verčiamas į suomių, švedų kultūrą. Atkoduojamos tekstuose esančios kontekstinės prasmės atveria kitų kultūrų tautų kontekstus nurodydamos į kultūrinius įvykius, paversdamos visą tekstą savitos kultūros „tirštuoju aprašymu“. Pažindami H. Parlando kūrybos kontekste susiduriančias kultūros reikšmes, kurios sietinos su Helsinkio ir Kauno tekstais, matome, kaip autoriaus kūryboje atsiskleidžia semiotiniai procesai, išreiškiantys tarpkultūrinių dialogų svarbą.
2. H. Parlando avangardistinė kūryba išsiskiria krizės asmenybės pasirodymu, naujojo meno skelbimu. V. Kavolio aktualizuota „krizės asmenybės“ samprata atsispindi H. Parlando grožinėje kūryboje, kurioje matyti nusivylęs, ardantis pasaulį, egoistinis individas (tai matoma eilėraščiuose, novelėse, romane). Naujojo meno principai propaguojami straipsniuose (ypač „Moderniškasis eilėraštis formalizmo požiūriu“ bei „Apie eilėraščio formą“), – iškeliami rusų formalistų mokykla mokant moderniosios literatūros kritikus pažinti naujojo meno jėgą. Dvi erdvės – Kauno ir Helsinkio – avangardisto tekstuose atveria dualumą, atsirandantį nuolat verčiant vieną kultūrą į kitą, kaitaliojant kultūros suvokimo ribas.
3. Kauno erdvė – tai savojo „aš“ ir „kito“ santykių prasmės paieškos, prasidėjusios 1929 m. gegužę H. Parlando straipsniuose, rašytuose iš Kauno Helsinkio publikai, laiškuose,

eilėraščiuose ir romane. H. Parlandas pamažu mėgino prisijaukinti „kitą“, „kitoniškumą“: antinomišką, kosmopolitišką ir įvairiautį Kauną pamažu panirdamas į jį, susitapatindamas. Vis dėlto Kaunas H. Parlandui išliko svetimas ir galutinai nesuprantamas miestas, o ilgainiui išryškėjo vienišumo, atstumtumo, bendros kalbos nebuvimo jausmas. H. Parlandas kūryboje atpažįsta „kito“ objektus, juos įvardija tuomet, kai šie jam atrodo svarbūs. Šiuo atveju *kitas* pamažu virsta artimu, „savu“, tačiau iki galo Kauno erdvė nėra priimama. Kuo labiau priartėjama prie Kauno erdvės, tuo labiau nutolstama nuo Helsinkio: savasties ir kitoniškumo prasmė užkoduojama iš naujo pasitelkiant kitos kultūros ženklus.

4. Helsinkis tampa reminiscencijos erdve, tačiau jau blankstančia, siekiama įamžinti, bet aiškiai ir iki galo nebeprisimenama. H. Parlando tekstai atskleidžia būtį tarp *savo* ir *kito*, kai *kitas* pamažu tampa *savu*, o *savas* – nutolsta, išnyra kaip nebesavas, susvetimėjęs. Helsinkio erdvė – tai santykio su savimi, savuoju „aš“ paieškos, savivokos pastangos, atsiskleidžiančios novelėse, eilėraščiuose, romane – Helsinkio tekste. Autoriaus žiūra į Helsinkio erdvę keičiasi ir žymi kelis jo kūrybos etapus: ankstyvojoje, *ikikauniškojoje* kūryboje autoriaus erdvė – visas pasaulis, visata – ji nėra konkreti, aprašyta. Tuomet, kaip autorius atsiranda kitoje – Kauno – erdvėje, Helsinkis tampa aprašomas, konkrečiai nurodomos jo vietos. Nubrėžti aiškias jo koordinates tampa svarbu, būtina. Ši praeities erdvė tampa pasakymo „ten“ erdve, kuri išnyra dabarties, sakymo (Kauno) erdvėje kaip skaudi meilės, pavydo, aistros, bohemos patirtis.
5. H. Parlando kūryboje atsiskleidžia skirtingų kultūrų ženkliškumas, jų polisemiškumas, kuris įprasminamas dviejų miestų – Kauno ir Helsinkio – prieštarose. Kauno erdvė parodoma kaip judesio, vyksmo vieta, o Helsinkis – kaip praėjusių dienų prisiminimas, mėginimas išspręsti senąsias problemas, praėjusiojo gyvenimo paieškos. Tai matyti H. Parlando prozoje (novelėse, romane), kurioje vaizduojami subyrėjęs meilės santykiai, aktualizuojama išdavystės tema, juntamas nusivylimas savimi, egzistencija. Helsinkis – tai lėbavimų ir draugų miestas. Skiriasi Kauno bei Helsinkio paradigmos ir eilėraščiuose: ankstyvuosiuose tekstuose pasirodo mąstytojas, nepasitikintis ir abejojantis savimi individas, nusiteikęs filosofškai ir galvojantis apie nuolatinį virsmą, įtampas, gėrio ir blogio kovą, vėlyvuosiuose tekstuose – dažnai – urbanistas kosmopolitas.
6. H. Parlando kūrybos semiosfera prasiplėtė Kaune pažintomis įvairiomis kultūromis, o įtampoje tarp šių visų kultūrų formavosi savitos prasmės. Kauno ženklinimas H. Parlando kūryboje daugialypis: Kauno erdvėje atsiskleidžia žydų, amerikiečių, rusų, lietuvių kultūrų sampyna. Kauno erdvė H. Parlando kūryboje – nevienoda, joje gausu išgyvenimų, susijusių

su naujomis patirtimis, kurios konfrontuoja su jau esamomis žiniomis. Kaune sukurti H. Parlando tekstai atspindi rašytojo santykio su Kaunu (dabarties erdve) ir rašytojo žiūros į Kauno erdvę kaitą. Iš laiškų matoma, kad dar Helsinkyje būdamas autorius ir jo aplinka įsivaizduoja Kauną kaip ne itin patrauklų miestą, tačiau atvykus į jį H. Parlando nuomonė keičiasi, o Kauno erdvė pačioje kūryboje įprasminama kaip daugiakultūrė, antinomiška, verčianti naujai apmąstyti savastį. H. Parlando kūryboje kultūriniai sprogimai atsiskleidžia Helsinkio ir Kauno erdvių susidūrime ir reiškiasi priartėjimu arba nusitolinimu nuo kiekvienos kultūros suvokiant ją kaip „savą“ arba kaip „kitą“. Nuolatinė įtampa rodo, kad autoriaus kūrinuose semiosfera kinta priklausomai nuo konteksto, kitų tekstų poveikio, o besikaitaliojančios vietomis periferinės ir branduolinės kultūrų reikšmės atskleidžia H. Parlando kūrybą kaip ribos išraišką.

ŠALTINIAI

1. Parland H. 2011: *Sudužo*. Vilnius: Apostrofa.
2. Parland H. 2004: *Pavasaris Kaune*. Kaunas: Varpas.
3. Parland H. 1970: *Säg inte annat. Samlad prosa 2*. Stockholm: Söderström & C: o Förlagsaktiebolag.
4. Parland H. 1966: *Den stora Dagenefter. Samlad prosa 1*. Stocholm: Wahlström & Widstrand.
5. Parland H. 1964: *Hamlet sade det vackrakre*. Stockholm: FIBs Lyrikklubb.
6. Parland H. 1938: Aš ir mano tėvo akinių stiklai. *Šeši suomiai. Naujosios suomių prozos antologija*. Kaunas.
7. Parland H. 1931: Jaunosios literatūros srovės Skandinavijoje. *Trečias Frontas* 4, 47–48.
8. Parland H. 1930-01-01: *Jaunō Trauksme* 1, 13–14.
9. Parland H. 1930-01-09: Laiškas broliui Ralfui. *Henry Parlands Samling. Brevsamling*. SLSA 945.945.1.
10. Parland H. 1930: Dabartinė suomių literatūra. *Naujas žodis* 3, 70.
11. Parland H. 1930: Šiandienykštė švedų literatūra. *Vairas* 5, 162–164.
12. Parland H. 1930: Moderniškasis karo romanas. *Vairas* 6, 261–264.
13. Parland H. 1930-09-18: Laiškas draugui S. Grönvalliui. *Henry Parlands Samling. Brevsamling*. SLSA 945.945.1.
14. Parland H. 1930-09-29: Laiškas mamai. *Henry Parlands Samling. Brevsamling*. SLSA 945.945.1.
15. Parland H. 1930-07-28: Laiškas draugui S. Grönvalliui. *Henry Parlands Samling. Brevsamling*. SLSA 945.945.1.
16. Henry Parland. *Naujas žodis*, 1929, 13, p. 7.
17. Parland H. 1929: Naujasis suomių literatūros judėjimas. *Židinys* 7, 17– 21.
18. Parland H. 1929: *Idealrealization*. Helsingfors: Soderstrom & C:o Forlagsaktiebolag.
19. Parland H. 1929-10-01: Laiškas mamai. *Henry Parlands Samling. Brevsamling*. SLSA 945.945.1.
20. Parland H. 1929-06-03: Laiškas namiškiams. *Henry Parlands Samling. Brevsamling*. SLSA 945.945.1.
21. Parland H. 1929-06-03: Laiškas mamai. *Henry Parlands Samling. Brevsamling*. SLSA 945.945.1.
22. Parland H. 1929-05-06: Laiškas mamai ir tėčiui. *Henry Parlands Samling. Brevsamling*. SLSA 945.945.1.

23. Parland H. 1929 m. spalio mėn.: Laiškas R. Enckelliui. *Henry Parlands Samling. Brevsamling*. SLSA 945.945.1.
24. Parland H. 1929-06-13: Suomių šaulių organizacija. *Trimitas* 24, 390–391.
25. Parland H. 1929-07-04: Suomių šaulių organizacija [tęsinys]. *Trimitas* 27, 461–462.
26. Parland H. 1929-07-18: Suomių šaulių organizacija [tęsinys]. *Trimitas* 29, 492–493.

LITERATŪRA

1. Andrijauskaitė U. M. 2012: Kinas kauniečių gyvenime 1918–1940. *Kauno istorijos metraštis*, 12. Kaunas: VDU leidykla, 209–220.
2. Aničas J., Areška A., Barkauskas A. 1987. *Tarybų Lietuvos enciklopedija*. Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija.
3. Aničas J., Areška A., Barkauskas A. 1981: *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*. Vilnius: Mokslas.
4. Bendorius A., Čepėnas P., Girnius J. 1960: *Lietuvių enciklopedija*. T 22. Bostonas: Lietuvių enciklopedijos leidykla.
5. Björling G. 1929: Råhet. *Quosego* 4, 192–194.
6. Blazas H. 1930: Draugą palydėjus. A. a. Henry Parland'ui atminti. *Naujas žodis*, 21, 429.
7. Brantly S. 1996: Tradition versus Innovation: The Cradle of Swedish Modernism. *A History of Swedish Literature. Vol. 3 of History of Scandinavian Literature*. Nebraska: University of Nebraska Press, 305–333.
8. Enckell R. 1292: Ny Generation. *Quosego* 4, 173–174.
9. Enckell R. 1928: Om den rena poesien. *Quosego* 1, 11–13.
10. Enckell R. 1928: En Finländsk modernist. *Quosego* 1, 14–19.
11. Hertzberg F., Haapala V., Kantola J. 2012: The Finland-Swedish Avant-garde moments. *A Cultural History of Anat-Garde in the Nordic Countries 1900-1925*. New York: Rodopi, 445–463.
12. Galinis V. 1967: Juozo Tysliavos poetinis kelias. *J. Tysliava. Nemuno rankose*. Vilnius: Vaga.
13. Gaižiūnas S. 2008: *Skandinavų literatūros ir baltiškieji kontekstai*. Vilnius: Pasviręs pasaulis.
14. Gamziukaitė R. 2005: Tarp logoso ir pano. Kaunas: VDU leidykla.
15. Geertz C. J. 2005: *Kultūrų interpretavimas*. Vilnius: Baltos lankos.
16. Greimas A. J. 1989: *Semiotika: darbų rinktinė*. Vilnius: Mintis.
17. Greimas A. J., Courtés J. 1993: *Sémiotique. Dictionnaire raisonné de la théorie du langage*. Paris: Hatcette Livre.
18. Gudaitis L. 1986: *Permainų vėjai*. Vilnius: Vaga.
19. Gustaitienė A. 2009: *Hansas Christianas Andersenai – pastangos (at)pažinti*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
20. Görranson J. 2007: A Brief Introduction to the Life and Work of Henry Parland. *Henry Parland. Ideals Clearance*. Brooklyn: Ugly Ducking Presse.

21. Henry Parland. Nekrologas. *Diena* 1930-12-28, 5.
22. Holmström R. 2000: Modernisternas proza. *Finlandsvenska litteraturhistoria. Andra del: 1900-talet. Uppslagsdel*. Helsingfors, Stockholm: Svenska litteratursällskapet i Finland, Atlantis, 104–114.
23. Jaakko A. 1997: Swedish literature in Finland at the end of the Nineteenth and the Beginning of the Twentieth Centuries. *A History of Finnish Literature*. Vol. 72. Bloomington: Indiana University, 385–435.
24. Jankauskas G. 2013-10-12: Tarpukario Kauno kino teatrai. *Bernardinai.lt*. Prieiga per internetą: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2013-10-12-gediminas-jankauskas-tarpukario-kauno-kino-teatrai/108593> (žiūrėta 2015-10-14).
25. Jankevičiūtė G. 2014: Biografijos rekonstrukcijos bandymas: Mikalojus Vorobjovas. *Krantai*. Prieiga per internetą: <http://kranturedakcija.lt/app/webroot/files/Krantai-2014-1-4-13-Jankeviciute.pdf> (žiūrėta 2016-12-04).
26. Jansson M. 2014: Crossing borders: Modernism in Sweden and the Swedish speaking part of Finland: *Thalia* (1909-13), *Ny konst* (1915), *flamman* (1917-21), *Ultra* (1922), *Quosego* (1928-9), *Kontakt* (1931), *Spektrum* (1931-3) and *Karavan* (1934-5). *The Oxford Critical and Cultural History of Modernist Magazines: Europe 1880–1940* III, p. 28–691.
27. Jansson M. 2007: Borders of Modernism in the Nordic World. Swedish Modernism. *Modernism*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 837–847.
28. Kajokas D. 2011-03-03: Knygų siena. *Nemunas*. Prieiga per internetą: <http://nemunas.net/archyvas/nemunas%202011%2003%2003.pdf> (žiūrėta 2016-07-01).
29. Kavolis V. 1995: *Kultūrinė psichologija*. Vilnius: Baltos lankos.
30. *Keturi vėjai*. 1924, Nr. 1. Kaunas – Klaipėda: „Ryto“ spaustuvė.
31. *Keturi vėjai*. 1926, Nr. 2. Kaunas: „Raidės“ spaustuvė.
32. *Keturi vėjai*. 1927, Nr. 3. Kaunas: „Raidės“ spaustuvė.
33. *Keturi vėjai*. 1928, Nr. 4. Kaunas: „Raidės“ spaustuvė.
34. *Keturių vėjų pranašas*. 1922. Kaunas: Lietuvos valstybės spaustuvė.
35. Kubilius V. 1983: *Lietuvių literatūra ir pasaulinės literatūros procesas*. Vilnius: Vaga.
36. Lawton A. M., Eagle H. 2005: *Words in Revolution – Russian Futurist Manifestoes 1912–1928*. Washington: New Academia Publishing.
37. Lotman J. 2004: *Kultūros semiotika*. Vilnius: Baltos lankos.
38. Marcinkevičius T. 2011-12-23: Paauglio memuarai. *Šiaurės Atėnai*. Prieiga per internetą: <http://www.satėnai.lt/2011/12/23/paauglio-memuarai/> (žiūrėta 2016-04-02).
39. Masionienė B. 1996: *Baltijos tautos: kultūros istorijos metraštis*. Vilnius: Aidai.

40. Mehlem M. 1933-01-27: Henry Parland. „Atspindys“, Kaune mirusio suomių dainiaus veikalas. *Lietuvos Aidas*, p. 3.
41. Meržvinskaitė B. 2013. *Literatūros teorijos temos: medžiaga bakalauro studijoms*. Vilnius: LKMA. Prieiga per internetą: www.lkma.lt/index.php?id=142 (žiūrėta 2016-07-20).
42. Milkova V. 2009-11-28: Literatūriniai H. Parlando pėdsakai Kaune. *Kauno diena*, p. 34.
43. Miris jauns dzejneks. *Socialdemokrāts* 1930-11-18, 262, 2.
44. M. M. 1930-11-18: Kaune mirė suomių dainius. *Lietuvos Aidas* 263, 4.
45. Navakas K. 2011-10-05: Kokias knygas skaito K. Navakas? *Kauno diena*. Prieiga per internetą: <http://kauno.diena.lt/naujienos/laisvalaikis-ir-kultura/kultura/kokias-knygas-skaito-poetas-knavakas-317906> (žiūrėta 2016-11-08).
46. Niliūnas A. 2006: Nepriklausomos Lietuvos poezija. *Hermeneutinė literatūrologija*. Vilnius: LTTI.
47. Nyqvist S. 2005: Du Henrio H. Parlando miestai. *Žmogus ir žodis* 2, 62–66.
48. Ortega y Gasset J. 1999: *Mūsų laikų tema ir kitos esė*. Vilnius: Vaga.
49. Pakštas K. 2003: *Kultūra. Civilizacija. Geopolitika*. Vilnius: Pasviręs pasaulis.
50. Palilionis P. 2004: Šiaurės žvaigždė Lietuvos padangėje. *Henry Parland. Pavasaris Kaune*. Kaunas: Varpas.
51. Palilionis P. 1996-01-27: Tarp džiaugsmo ir liūdesio. *Kauno diena. Priedas „Santaka“* 22, 22.
52. Parland O. 1966: Kommentarer. *Den stora Dagenefter. Samlad prosa 1*. Stocholm: Wahlström & Widstrand, 293–329.
53. Parland O. 1970: Kommentarer. *Säg inte annat. Samlad prosa 2*. Stockholm: Söderström & C: o Förlagsaktiebolag, 169–228.
54. Pivoras S. 2013: Kauno tapatybė Henry'o H. Parlando ir jo kultūrinės aplinkos žmonių požiūriu. *Kauno istorijos metraštis* 13. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
55. Polynen. 1928: I lupen. *Quosego* 2, 125–126.
56. Radzevičienė S. 2011: *Neatrastasis Ignas Šėinius: gyvenimas ir kūryba Švedijoje*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
57. Rahikainen A. 2009: *Em bok om Henry Parland*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
58. Raila B. 1996-03-09: *Ir mes pažinom ir mylėjom Henrį Parlandą*. *Kauno diena. Priedas „Santaka“*, 5.

59. Raila B. 1967: *Sušukuota kompanija – „senieji“ ir „jaunieji“*. Prieiga per internetą: <http://www.tekstai.lt/literatriniai-sidiai/1542-bronys-raila-susukuota-kompanija-senieji-ir-jaunieji?catid=202%3Aketuri-vejai> (žiūrėta 2012-04-10).
60. Raižytė N. 2008-12-12: Paminėtas Henrio Parlando šimtmetis. *Literatūra ir menas* 3216. Prieiga per internetą: http://eia.libis.lt:8080/archyvas/viesas/20081218025305/http://www.culture.lt/lmenas/?leid_id=3216&kas=spaudai&st_id=13919 (žiūrėta 2016-10-10).
61. Razumas V. 2010: *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. T. 17. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.
62. Schoolfield G. C. 1998: *A History of Finland's Literature. Vol. 4 of Histories of Scandinavian Literature*. Lincoln & London: The university of Nebraska Press.
63. Sesemann V. 1970: *Estetika*. Vilnius: Mintis.
64. Skrodenis S. 1989: *Baltai ir jų šiaurės kaimynai*. Vilnius: Vaga.
65. Stam P. 2011: Priartėti ir nebūti surytam ugnies. *Parland H. Sudužo*. Vilnius: Apostrofa, 131–154.
66. Stam P. 2009: Henry Parland in Lithuania. *Baltic words* 2.
67. Stam P. 1998: *Krapula. Henry Parland och romansprojektet Sönder*. Uppsala: Almqvist & Wiksell International, Stockholm i distribution.
68. Stam. P. 1998: Henris Parlandas Lietuvoje. *Metai* 10, 123–137.
69. Steponavičiūtė-Aleksiejūnienė I. 2011-10-03: Beveik detektyvinė Astridos Lindgren knygų apie sekli Kalį vertimų istorija. *Literatūra ir menas*. Prieiga per internetą: http://eia.libis.lt:8080/archyvas/viesas/20111002235143/http://www.culture.lt/lmenas/?leid_id=3190&kas=straipsnis&st_id=12817 (žiūrėta 2016-11-18).
70. Steponavičiūtė Aleksiejūnienė I. 2010: Story as the main dish: on some transcartive mechanisms in Karen Blixen's „Babette's Feast“. *Oversattning – adaptation, interpretation, transformation: proceedings from the 28th Study Conference of IASS*, Lund, 1–11.
71. Sotnikova V. 1930-12-09: *Laiškas H. Parlando draugui S. Grönvalliuui*. Henry Parlands Samling. Brevsamling. SLSA 945. 945.1.
72. Šeina V. 2014: *Laikinoji sostinė lietuvių literatūroje*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
73. Šimkus J. 1938: Įvado žodis. *Šeši suomiai. Naujosios Suomijos prozos antologija*. Kaunas: Spaudos fondas, 5–13.
74. Tarasti E. 1990: Scenes in the semiotic history of the Baltic countries. *Skisi. Nordic art review* 2, 17.

75. Tarulis P. 1924: Žengte marš! *Keturi vėjai* 1, 3.
76. Tysliava J. 1967: *Nemuno rankose*. Vilnius: Vaga.
77. Todorov T. 2016: The Coexistence of Cultures. *Policy Futures in Education*, 8, 419–426.
78. Trivedi H. 2007: Translating culture vs. Cultural translation. In *Translation – Reflections, Refractions, Transformations*. Amsterdam and Philadelphia: Benjamins, 277–287.
79. Urbanavčiūtė D. 1997-11-29: Suomių rašytojo seminaras Kaune. *Šiaurės Atėnai*, 4.
80. Vaitkevičiūtė E. 2005: „Apsisiautę savo asmenybės lietpalčiais stovėsime... (Henry Parland)“. *Nemunas* 21.
81. Venclova A. 1966: Jaunystės atradimas. Vilnius: Vaga.
82. Venuti L. 2000: Translation, Community, Utopia. *The translation Studies Reader*. London and New York: Routledge.
83. Vergilijus. 1989: *Eneida*. Vilnius: Vaga.
84. Viliūnas G. 2003: *Avangardizmo samprata ir srovės*. Prieiga per internetą: <http://www.tekstai.lt/tekstu-naujienos/7635-avangardizmo-samprata-ir-sroves> (žiūrėta 2016-01-27).
85. Viliūnas G. 2002: *Keturvėjininkų poetinės programos sandara*. Prieiga per internetą: <http://www.tekstai.lt/literatriniai-sidiai/1547-giedrius-viliunas-keturvejininku-poetines-programos-sandara-1?catid=202%3Aketuri-vejai> (žiūrėta 2012-05-10).
86. Viliūnas G. 1998: *Literatūrinis gyvenimas nepriklausomoje Lietuvoje*. Vilnius: Alma littera.
87. Viliūnas G. 1998: Įvadas. Stam. P. Henris Parlandas Lietuvoje. *Metai* 10, 123.
88. Zilliacus C. 2000: Poesi i sak. *Finlandsvenska litteraturhistoria. Andra delen: 1900-talet. Uppslagsdel*. Helsingfors, Stockholm: Svenska litteratursällskapet i Finland, Atlantis, 103.
89. Zilliacus C. 2000: Den modernistiska dikten. *Finlandsvenska litteraturhistoria. Andra delen: 1900-talet. Uppslagsdel*. Helsingfors, Stockholm: Svenska litteratursällskapet i Finland, Atlantis, 80–86.
90. Zürcher C. 1998: *Lietuvių avangardo pavasaris*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
91. Žlabys-Žengė J. 1937-02-24: Kalevipoegas: estų tautos epas. *Lietuvos aidas* 87, 2.
92. Quosego. 1928: Dödvattnet kring var konst. *Quosego* 1, p. 52–53.
93. *Quosego*. 1928, Nr. 1. Helsingfors: Soderstrom & C:o Forlagsaktiebolag.
94. *Quosego*. 1928, Nr. 2. Helsingfors: Soderstrom & C:o Forlagsaktiebolag.
95. *Quosego*. 1928, Nr. 3. Helsingfors: Soderstrom & C:o Forlagsaktiebolag.
96. *Quosego*. 1928, Nr. 4. Helsingfors: Soderstrom & C:o Forlagsaktiebolag.

DISERTACIJOS TEMA PUBLIKUOTI MOKSLINIAI DARBAI

1. {Straipsnis} Vaitonytė, Gintarė, Suomių – švedų modernisto kūrybos aktualizavimo Lietuvos (periodiniuose) leidiniuose problematika. Žmogus kalbos erdvėje: recenzuojamų mokslinių straipsnių tęstinis leidinys. Nr. 7. ISBN 9786094592096, 2013, p. 681–687.
2. {Tezės} Vaitonytė, Gintarė, Baltiškieji kontekstai tarpkultūrinio įvykio fone: H. Parlando kūryba, Baltistikos centrai ir Lietuva: Baltistika pasaulio kontekste, 2013 m. Vilnius, Lietuvos edukologijos universitetas, p.111–112.
3. {Tezės} Vaitonytė, Gintarė, H. Parland: Quosego and Keturi vėjai, Utopia, The Fourth – annual conference of the Euroean Network for Avant – Garde and Modernism studies, 2014, Finland, The University of Helsinki, p. 186.
4. {Straipsnis} Vaitonytė, Gintarė, Kavinės fenomenas Henrio Parlando kūryboje. Acta humanitarica universitatis Saulensis. T. 15, 2012. ISSN 1822-7309 p. 257–265.
5. {Straipsnis} Vaitonytė, Gintarė, Литовские рефлексии Генри Парланда. Actual problems of modern humanitarian science = Актуальные проблемы современной гуманитарной науки = Қазіргі гуманитарлық ғылы, 2012, p. 58–61.

DISERTACIJOS TEMA PASKELBTI PRANEŠIMAI KONFERENCIJOSE

1. Tarptautinė konferencija, organizuota Europos avangardo ir modernizmo studijų tinklo (angl. „European Network of Avant-garde and Modernism Studies“) „Utopija“ (angl. „Utopia“), rengta Helsinkio universitete 2014 m. rugpjūčio 31 d., Helsinkyje. Pranešimo tema: „H. Parlandas: tarp „Quosego“ ir „Keturių vėjų“ (angl. H. Parland: „Quosego“ and „Keturi vejai“). [Pranešimas skaitytas anglų kalba].
2. Mokslinė konferencija „Laiškas literatūroje ir kultūroje“ Lietuvos edukologijos universitete Vilniuje, 2014 m. rugsėjo 26 d. Pranešimo tema: „Baltiškųjų kontekstų raiška H. Parlando laiškuose“.
3. Tarptautinė mokslinė konferencija, rengta Maskvos universiteto „Lomonosovas 2014“, 2014 m. balandžio 23 d. Pranešimo tema „Meno rūšių kritika H. Parlando kūryboje 1929–1930 m.“ (ru.: „Критика видов искусств в творчестве Генри Парланда 1929–1930 г.“).
4. Tarptautinė mokslinė konferencija „Vietos genijus“ Vilniaus universitete 2014 m. gegužės 8 d. Pranešimo tema: „Urbanistinis herojus H. Parlando prozoje“.

5. 1-asis tarptautinis *numanitarinių* mokslų kongresas Kauno technologijos universitete 2014 m. birželio 6 d., Pranešimo tema: „Baltiškoji erdvė H. Parlando darbuose“ (angl.: „Baltic space in H. Parland’s works“).
6. Maskvos Lomonosovo universiteto konferencija „Baltų kalbos ir literatūros istorijoje ir dabartyje“, 2013 m. rugsėjo 18 d. Pranešimo tema: „Kaunas H. Parlando eilėraščiuose“.
7. Tarptautinė konferencija „Baltistikos centrai ir Lietuva: baltistikos tarptautiškumas pasaulio kontekste“ 2013 m. vasario 21 d. Pranešimo tema: „Baltiškieji kontekstai tarpkultūrinio įvykio fone: H. Parlando kūryba“
8. Tarptautinė Baltijos studijų Europoje (CBSE) konferencija „Cultures, Crises, Consolidations in the Baltic World“ Talino universitete 2013 m. birželio 17 d. Pranešimo tema: „Town in H. Parlands Works“.
9. Tarptautinis baltistų seminaras „Literatūros salos: aktualieji baltistikos dėmenys“, Lietuvių literatūros ir tautosakos institute Vilniuje, 2012 m. lapkričio 11 d. Pranešimo tema „Henry Parlando kūryba: skandinavieškieji ir baltiškieji kontekstai“.
10. II-ji tarptautinė mokslinė konferencija „Tradicijos ir modernumo dermė: priešprieša, raidos perspektyvos“, Klaipėdos universitete, 2012 m. lapkričio 15 d. Pranešimo tema „H. Parlando kritikos tekstai Lietuvoje – laikų ir erdvių suokalbi(nink)ai“.
11. Tarptautinė mokslinė konferencija „Vietos genijus – asmenybė ir kūryba kaip erdvės vaizdinys“, Vilniaus universitete, 2012 m. rugsėjo 28 d. Pranešimo tema „Literatūrinė H. Parlando aplinka: „Quosego“ ir „Keturi vėjai“.
12. Tarptautinė mokslinė konferencija „Žmogus kalbos erdvėje“ Vilniaus universitete, 2012 m. gegužės 19 d. Pranešimo tema „Suomių – švedų modernisto kūrybos aktualizavimo Lietuvos periodiniuose leidiniuose problematika“.
13. Tarptautinė interdisciplininė mokslinė konferencija „Kavinės fenomenas kultūroje“, Šiaulių universitete, 2012 m. gegužės 17 d. Pranešimo tema „Kavinės kontekstas Henrio Parlando kūryboje“.

STAŽUOTĖS DISERTACIJOS MEDŽIAGAI RINKTI IR ŽINIOMS GILINTI

1. Stažotės Stokholmo universitete Švedijoje metu (2013-04-30 iki 2013-05-19) buvo renkama medžiaga disertacijai, konsultuojamasi su H. Parlando tekstų tyrinėtojais. 2013 m. balandžio mėn.
2. Stažotės Suomijoje metu (2013-10-06 iki 2014-01-19) buvo tyrinėjama skandinavistikos medžiaga. Buvo atliekami išsamūs tyrinėjimai Švedų literatūros draugijos Suomijoje

archyvuose, kuriuose saugoma ne tik suomių švedų literatūros medžiaga, bet ir H. Parlando nepublikuoti rankraščiai.

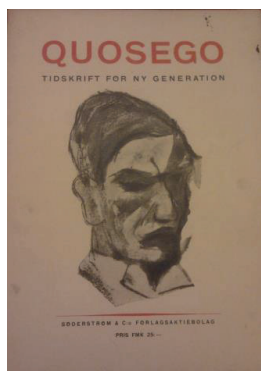
3. Stažuotės Latvijoje, Latvijos universitete, metu (2014-03-30 iki 2014-04-05) buvo tyrinėjama Latvijos periodinė spauda siekiant išsiaiškinti H. Parlando kūrybos recepciją Latvijoje.

Kita:

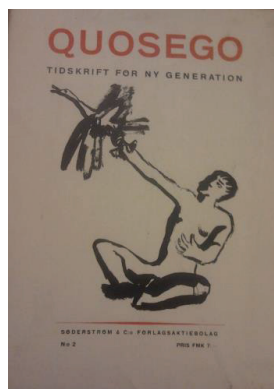
1. Vaitonytė G. Dūžtantys prisiminimai. *Literatūra ir menas*, 2011-09-09, 7.

PRIEDAS NR. 1

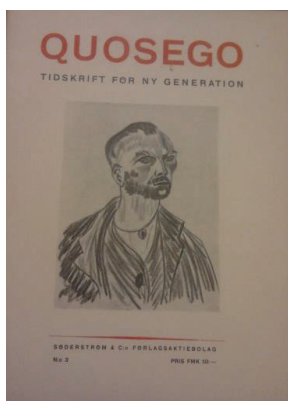
LEIDINIO „QUOSEGO“ VIRŠELIAI

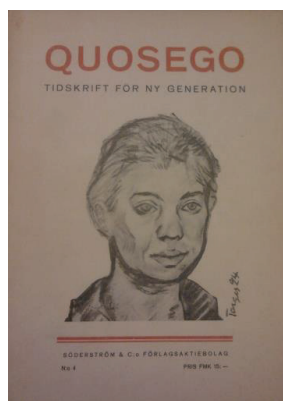
Nr. 1

Nr. 2

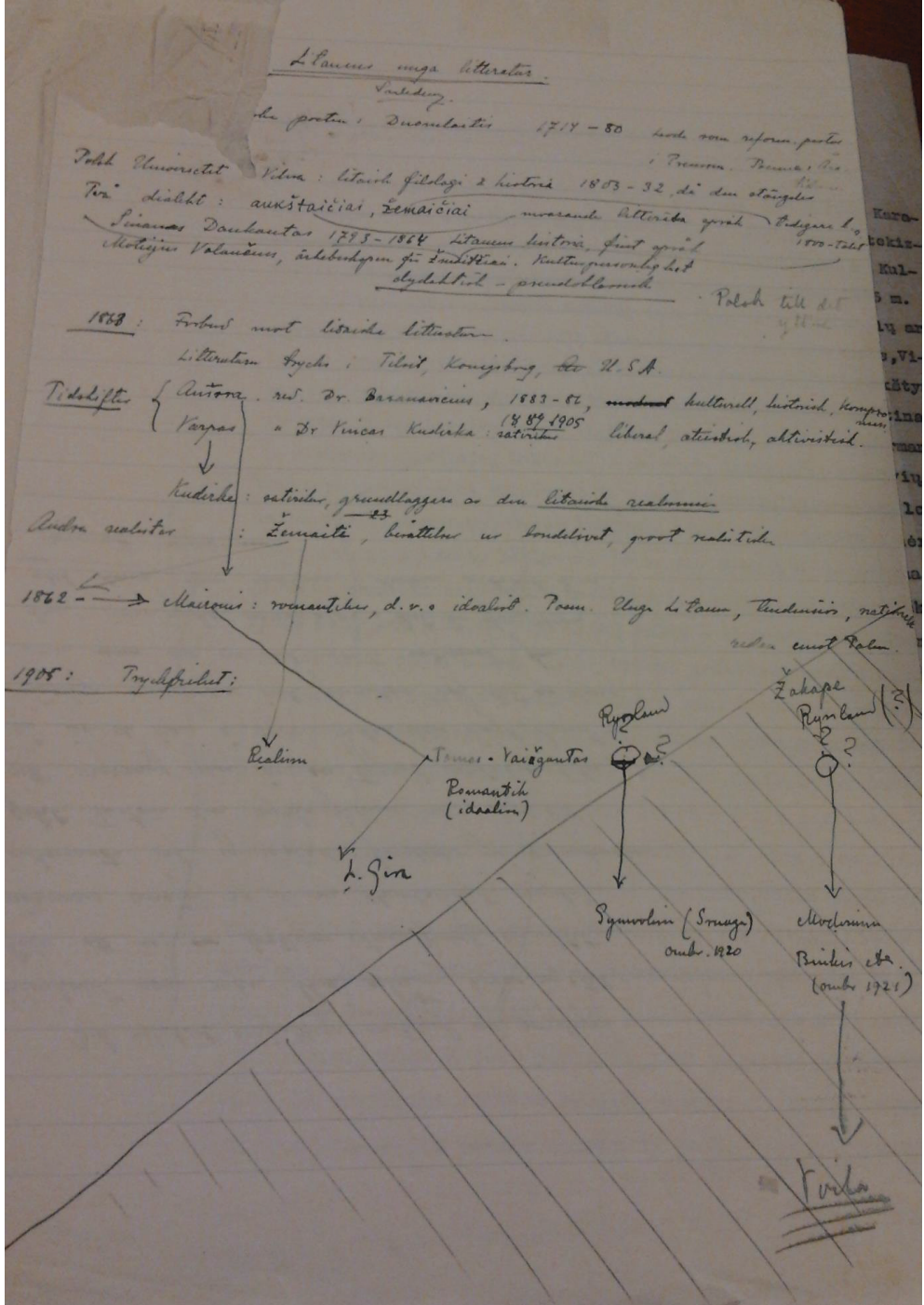
Nr. 3

Nr. 4

PRIEDAS NR. 2

H. PARLANDO UŽRAŠAI-SCHEMA APIE LIETUVIŲ LITERATŪRĄ

Gintarė VAITONYTĖ

**HENRIO PARLANDO KŪRYBA:
HELSINKIO IR KAUNO KODAI**

Daktaro disertacija

Spausdino – Vytauto Didžiojo universitetas
(S. Daukanto g. 27, LT-44249 Kaunas)
Užsakymo Nr. K17-009. Tiražas 15 egz. 2016 04 20.
Nemokamai.